

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Π.Μ.Σ.: ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ, ΔΙΚΑΙΟ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ & ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ
ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΝΟΜΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2019-2020

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Αναστασίας Γεωργίου Γκόνη Καραμπότσου
Α.Μ.: 7340012319002

**ΓΥΝΑΙΚΟΚΤΟΝΙΑ: ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟ
ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ**

Επιβλέποντες:

- α) Ελένη Ν. Μουσταΐρα
- β) Φίλιππος Κ. Βασιλόγιαννης
- γ) Ανδρέας Δ. Χέλμης

Αθήνα, 30/11/2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	4
2. Femicide/Feminicide: Προσεγγίσεις στις φεμινιστικές σπουδές.....	9
2.1. Η ιστορική προέλευση του όρου και η εξέλιξή του από τα τέλη του 20 ^{ου} αιώνα. ...	9
2.2. Η συγκρότηση της έννοιας στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α.	10
2.3. Η «Πόλη των δολοφονημένων γυναικών». Η εξέλιξη της έννοιας στη Λατινική Αμερική.	14
2.4. Άλλες διατυπώσεις και όροι σχετικά με τη δολοφονία γυναικών «επειδή είναι γυναίκες». Η προσπάθεια «διεθνοποίησης».	17
2.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου.....	19
3. Η αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών από τους διεθνείς μηχανισμούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.	22
3.1. Οι πρώτες διεθνείς προβλέψεις.....	22
3.2. Η Σύμβαση για την καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.	23
3.3. Η Σύμβαση Belém do Pará του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών.	29
3.4. Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας του Συμβουλίου της Ευρώπης.	38
3.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου.....	48
4. Η τυποποίηση του εγκλήματος της γυναικοκτονίας στις χώρες της Λατινικής Αμερικής.....	50
4.1. Τα χαρακτηριστικά των νόμων.....	54
4.2. Συμπεράσματα κεφαλαίου.....	71
5. Η αντιμετώπιση του ζητήματος στις έννομες τάξεις στην Ευρώπη.....	75
5.1. Η αντιμετώπιση στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών της Ευρώπης	78
5.2. Συμπεράσματα κεφαλαίου.....	88
6. Συμπερασματικές σημειώσεις.....	91
7. Βιβλιογραφία.....	94

1. Εισαγωγή

Men are afraid that women will laugh at them.

Women are afraid that men will kill them.»

Margaret Atwood

Οι μορφές βίας στις ανθρώπινες κοινωνίες περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα πρακτικών, που εκκινούν από έμμεσες σιωπηρές εκδηλώσεις και φτάνουν ως την μαζική εξόντωση πληθυσμών. Η ένταση και η έκταση των ειδικότερων εκδηλώσεων βίας, οι αιτίες και η κοινωνική πρόσληψη αυτών των πράξεων λαμβάνει διαφορετικές μορφές και ποιότητες σε κάθε ιστορική και πολιτισμική συνθήκη.

Στην παρούσα εργασία, θα επιχειρήσουμε να μελετήσουμε μια συγκεκριμένη μορφή βίας, της βίας που τελείται σε βάρος των γυναικών. Υποστηρίζουμε ότι υπάρχει ένα νήμα που συνδέει τις δολοφονίες των θηλυκών βρεφών στον αρχαίο κόσμο και τη σύγχρονη επιλογή εμβρύων με βάση το φύλο, την καύση των μαγισσών της πρώιμης νεωτερικής εποχής και την εν ψυχρώ εκτέλεση φοιτητριών της Πολυτεχνικής Σχολής του Μόντρεαλ, τη δολοφονία της «άπιστης» Δεισδαιμόνα από τον Οθέλλο, τα «εγκλήματα τιμής» του προηγούμενου αιώνα και τα σύγχρονα «εγκλήματα πάθους». Η σύνδεση βρίσκεται στο φύλο των θυμάτων, το θηλυκό γένος, και το κοινό υπόβαθρο όλων αυτών των εγκλημάτων είναι οι βαθιά ριζωμένες στην κοινωνία πατριαρχικές αντιλήψεις. Στο σύστημα της πατριαρχικής εξουσίας, όπως αυτό έχει εδραιωθεί επί αιώνες, παρά τις διαφορετικές εκφάνσεις που λαμβάνει σε κάθε ιστορική κοινωνία, κοινό στοιχείο αποτελεί η αντιμετώπιση των ζώων των γυναικών ως μιανών και λιγότερο άξιων να βιωθούν, ιδίως όταν αυτές επιλέγουν να μην συμμορφωθούν με τα κυρίαρχα, κάθε εποχή, στερεοτυπικά διαμορφωμένα όρια και πρότυπα για τον ρόλο της γυναίκας.

Η ορατότητα που έδωσε η φεμινιστική θεωρία σε αυτό το κοινό μοτίβο δημιούργησε έναν νέο όρο για την κωδικοποίηση και εννοιολόγηση αυτού του φαινομένου, της δολοφονίας, δηλαδή, γυναικών και κοριτσιών για λόγους που συνδέονται με το φύλο τους, ορίζοντας το ως «γυναικοκτονία».

Εξετάζοντας σχετικές έρευνες των Ηνωμένων Εθνών, θα διαπιστώναμε ότι οι ανθρωποκτονίες γυναικών καταλαμβάνουν ένα πολύ μικρό ποσοστό στην παγκόσμια κλίμακα. Το αδίκημα της

ανθρωποκτονίας αποτελεί κυρίως ανδρική υπόθεση, καθώς το 81% των θυμάτων αλλά και η συντριπτική πλειοψηφία των δραστών σε παγκόσμιο επίπεδο είναι άνδρες (UNODOC, 2011, 2018).

Οι γυναίκες θύματα ανθρωποκτονιών, όμως, παρουσιάζουν μία σημαντική ιδιομορφία. Αποτελούν τη συντριπτική πλειοψηφία των θυμάτων ανθρωποκτονίας που διαπράττεται από τον σύζυγο, τον σύντροφο ή άλλο μέλος της οικογένειας. Όπως αποδεικνύουν οι πιο πρόσφατες μελέτες (UNODOC 2018,2019), το 58% των γυναικών-θυμάτων ανθρωποκτονίας από πρόθεση το έτος 2017 δολοφονήθηκε από τον σύζυγο/σύντροφο ή άλλο μέλος της οικογένειά τους. Ποσοστό το οποίο βρίσκεται σε αύξηση σε σύγκριση με τα αντίστοιχα στοιχεία του 2012, τα οποία αναφέρονταν σε ποσοστό 47%. Αυτό σημαίνει πως 50.000¹ γυναίκες κάθε χρόνο, (137 γυναίκες κάθε μέρα κατά μέσο όρο) δολοφονούνται στον πλανήτη με αυτό τον τρόπο.

Στα παραπάνω συμπεράσματα κατατείνουν και τα ελληνικά δεδομένα. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛ.ΑΣ., τα έτη 2013-2018 δολοφονήθηκαν στη χώρα μας 69 γυναίκες με αιτία την ενδο-οικογενειακή βία, δηλαδή ποσοστό 30,4-50% ετησίως του συνόλου των συνολικών γυναικών θυμάτων ανθρωποκτονιών. Πρέπει να επισημάνουμε ότι το ποσοστό αυτό είναι στην πραγματικότητα αρκετά μεγαλύτερο, καθώς μέχρι τον Ν. 4531/2018 με τον οποίο κυρώθηκε η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, στην έννοια της οικογένειας δεν συμπεριλαμβάνονταν οι νυν ή τέως μόνιμοι σύντροφοι, ούτε τα μέρη συμφώνου συμβίωσης.

Ο όρος «femicide» (γυναικοκτονία) κωδικοποιεί, πλέον, αυτή την εγκληματική πράξη, χωρίς να περιορίζεται αποκλειστικά στην τέλεση εντός της οικογενειακής σφαίρας. Αν και η πρώτη αναφορά στον όρο έγινε το 1976 από την Diana Russell, ο πρώτος ορισμός δημοσιεύθηκε το 1992 από τις Russell και Radford (*«η μισογυνική δολοφονία γυναικών από άνδρες»*)(Radford και Russell 1992, σελ xi). Έως σήμερα έχουν προταθεί διαφορετικά εννοιολογικά σχήματα από θεωρητικούς, όπως η Lagarde (Lagarde y De los Ríos 2008, σελ. 216), αλλά και από όργανα και μηχανισμούς του διεθνούς δικαίου.

Ο ορισμός που χρησιμοποιείται μεταξύ άλλων από το Συμβούλιο της Ευρώπης και τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (WHO) και ο οποίος φαίνεται να επικρατεί διεθνώς, παρουσιάζει την γυναικοκτονία ως τη «με πρόθεση ανθρωποκτονία γυναικών επειδή είναι γυναίκες». Η Διακήρυξη της Βιέννης για τις γυναικοκτονίες, του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του ΟΗΕ (ECOSOC) ορίζει τη γυναικοκτονία ως «τη δολοφονία γυναικών και κοριτσιών λόγω του φύλου

¹ Οι 50.000 κατανέμονται στις ηπείρους ως εξής: 20.000 στην Ασία (0.9 ανά 100.000 γυναικών), 19.000 στην Αφρική (με το υψηλότερο όμως ποσοστό, 3.1 ανά 100.000), ακολουθεί η Αμερική με 8.000 (1.6 ανά 100.000), η Ευρώπη με 3.000 (0.7 ανά 100.000) και η Ωκεανία με 300 (1.3 ανά 100.000). Πηγή UNODOC, 2018 “Gender-related killing of women and girls”.

τους» και αναφέρεται σε συγκεκριμένες εκφάνσεις του φαινομένου, όπως η δολοφονία γυναικών από τον νυν ή πρώην σύζυγο ή σύντροφο, η στοχευμένη δολοφονία γυναικών και κοριτσιών στο πλαίσιο ένοπλων συγκρούσεων, οι δολοφονίες που συνδέονται με εγκλήματα τιμής ή προίικας, εξαιτίας του σεξουαλικού τους προσανατολισμού ή της ταυτότητας φύλου τους, η δολοφονία των Αβορίγινων και των αυτόχθονων γυναικών και κοριτσιών με βάση το φύλο τους, η παιδοκτονία κοριτσιών και η θανάτωση θηλυκών εμβρύων, οι θάνατοι που σχετίζονται με τον ακρωτηριασμό των γυναικείων γεννητικών οργάνων, οι γυναικοκτονίες που συνδέονται με συμμορίες του οργανωμένου εγκλήματος, όπως εμπορία ναρκωτικών, ανθρώπων και όπλων κ.α. (Vienna Declaration on femicide, 21 February 2013).

Στη Λατινική Αμερική, η χρήση των όρων «femicidio» ή «feminicidio» είναι ευρέως διαδεδομένη από τα τέλη του 20ου αιώνα, στον πολιτικό και, εν γένει, δημόσιο λόγο. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξαν οι εκατοντάδες δολοφονίες γυναικών στην πόλη Juárez του Μεξικό, που οδήγησαν στη συγκρότηση ενός δυναμικού φεμινιστικού κινήματος ενάντια σε όλες τις μορφές βίας που υφίστανται οι γυναίκες και της γυναικοκτονίας και κέντρισαν το διεθνές ενδιαφέρον για το ζήτημα.

Λίγα χρόνια αργότερα, οι πρώτες προσπάθειες δικαιοσύνης αντιμετώπισης του προβλήματος αντιμετωπίστηκαν με έκπληξη, σκεπτικισμό και αμφισβήτηση. Παρόλα αυτά, 18 κράτη της Λατινικής Αμερικής και Καραϊβικής έχουν εντάξει πλέον την έννοια στο νομικό τους σύστημα, δημιουργώντας ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον νομικοπολιτικό πείραμα.

Σε άλλες περιοχές του κόσμου, όπως η Ευρώπη, η χρήση της έννοιας για χρόνια περιοριζόταν στη φεμινιστική ακαδημαϊκή έρευνα και τον ακτιβισμό. Τα τελευταία, όμως, χρόνια η συζήτηση αρχίζει να διευρύνεται όλο και περισσότερο στον δημόσιο λόγο και προτάσεις νομοθετικής αντιμετώπισης του φαινομένου διατυπώνονται σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, χωρίς να έχουν ακόμη υλοποιηθεί.

Στη χώρα μας, η πρώτη αναφορά του όρου «γυναικοκτονία» εντοπίζεται τον Φεβρουάριο του 1978, στο περιοδικό «Για την απελευθέρωση των γυναικών²», χωρίς να είναι σαφές το αν η συγγραφέας είχε υπόψη την πολύ πρόσφατη τότε αγγλοσαξονική βιβλιογραφία ή αν η λέξη χρησιμοποιούταν και από τις ελληνικές φεμινιστικές συλλογικότητες της εποχής. Η επόμενη φορά που τον εντοπίσαμε είναι τον Δεκέμβριο του 2017, σε παρέμβαση φεμινιστικών συλλογικοτήτων με αφορμή την υπόθεση τριπλής γυναικοκτονίας (σύζυγου, πεθεράς και ανήλικης κόρης) στην περιοχή των Αγίων Αναργύρων.

² Το απόσπασμα εντοπίστηκε έπειτα από προσωπική έρευνα της Στέλλας Καψαμπέλη και της Ρεβέκκας Βάρναλη, τις οποίες ευχαριστώ ιδιαίτερα.

Ο βιασμός και η δολοφονία της 21χρονης φοιτήτριας, Ελένης Τοπαλούδη, τον Νοέμβριο του 2018 στη Ρόδο αποτέλεσε μια υπόθεση που συγκλόνισε την Ελλάδα. Με αφορμή τη συγκεκριμένη υπόθεση ο όρος γυναικοκτονία εισέβαλε δυναμικά στον δημόσιο λόγο και άρχισε να υιοθετείται, από επίσημους φορείς, όπως η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, από ορισμένα ΜΜΕ καθώς και οργανώσεις με πεδίο δράσης τα ανθρώπινα δικαιώματα. Όπως και σε όλον τον υπόλοιπο κόσμο, η χρήση του όρου προκάλεσε έκπληξη, αμφισβήτηση και συχνά χλευασμό³. Η παρούσα εργασία εντάσσεται σε μία προσπάθεια ένταξης του ζητήματος της έμφυλης βίας και του θεωρητικού και επιστημολογικού εργαλείου της γυναικοκτονίας στα ερευνητικά ερωτήματα των νομικών επιστημών στη χώρα μας.

Το παραπάνω θεωρούμε πως δε μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά με μια διεπιστημονική προσέγγιση, η οποία θα εμπλέκει την δυναμική και τα συμπεράσματα άλλων επιστημονικών τομέων, όπως της ιστορίας, της ανθρωπολογίας, της εγκληματολογίας και των φεμινιστικών σπουδών.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας, θα εξετάσουμε την ιστορική και θεωρητική εξέλιξη του όρου «femicide» στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α.. Θα ακολουθήσουμε το ταξίδι της έννοιας έως τη Λατινική Αμερική, όπου θα μετεξελιχθεί και θα συμβάλει καθοριστικά στην αποδοχή και καθιέρωση του όρου σε διεθνές επίπεδο.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα επικεντρωθούμε στο διεθνές νομικό πλαίσιο και την εξελικτική πορεία από την κατοχύρωση της ισότητας των φύλων στη νομοθετική αντιμετώπιση της συστηματικής βίας σε βάρος των γυναικών. Στην πορεία αυτή θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τη συμβολή της φεμινιστικής θεωρίας και των φεμινιστικών κινημάτων σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο, στην περιοχή της αμερικανικής και ευρωπαϊκής ηπείρου.

Τα επόμενα δύο κεφάλαια καταπιάνονται με την δικαιική αντιμετώπιση του φαινομένου σε τοπικό επίπεδο, στο εσωτερικό, δηλαδή, των κρατών. Στο κεφάλαιο 3 θα εξετάσουμε τις τροπικότητες των δικαιικών απαντήσεων που έχουν προταθεί από τις έννομες τάξεις των κρατών της Λατινικής Αμερικής που έχουν αναγνωρίσει νομικά τη γυναικοκτονία. Στο τελευταίο 4ο κεφάλαιο αναλύονται οι σχετικές με το ζήτημα της βίας κατά των γυναικών νομοθεσίες κρατών της Ευρώπης και οι πρώτες προσπάθειες ένταξης της γυναικοκτονίας στο νομικό οπλοστάσιό τους.

Κύριος στόχος μας είναι η σύγκριση των διαφορετικών τρόπων με τους οποίους επιχειρείται να αντιμετωπιστεί ένα κοινωνικό φαινόμενο που για αιώνες παρέμενε αόρατο, της βίας που

³ Ενδεικτικά, https://www.athensvoice.gr/politics/502303_gynaikoktonia-i-ta-oria-tis-grafikotitas

υφίσταται οι γυναίκες και τα κορίτσια εξαιτίας του φύλου τους, σε ένα διαφορετικό κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο και μια διαφορετική νομική παράδοση, όπως αυτή της Λατινικής Αμερικής. Η εξέταση αυτή δε στοχεύει μόνο στην ικανοποίηση της έμφυτης περιέργειας και απόλαυσης της γνώσης, στην οποία αναφέρεται ο θεωρητικός του συγκριτικού δικαίου Rodolfo Sacco (Μουσταΐρα 2011), αλλά στη γνήσια αγωνία μιας ερευνήτριας του δικαίου να ανακαλύψει τους πιθανούς τρόπους με τους οποίους το δίκαιο μπορεί να συμβάλει στην εξάλειψη του συγκεκριμένου κοινωνικού προβλήματος.

Επιχειρούμε, επίσης, να εντοπίσουμε το συνεχές των αλληλεπιδράσεων μεταξύ του διεθνούς, του περιφερειακού και του τοπικού σε μία εποχή με έντονο το στοιχείο του νομικού πλουραλισμού αλλά και τους πιθανούς τρόπους διάδρασης του δικαίου με τη φεμινιστική θεωρία⁴.

Θεωρούμε ότι το μεθοδολογικό πλαίσιο που προσφέρουν οι συγκριτικές νομικές σπουδές παρέχει τα κατάλληλα επιστημολογικά εργαλεία για τα παραπάνω ερωτήματα. Στην πορεία της έρευνας και συγγραφής «έπεσαν πάνω στο κεφάλι μας»⁵ πολλοί από τους προβληματισμούς και τις δυσκολίες που έχει αναδείξει η συγκριτική εξέταση του δικαίου, όπως η αντιμετώπιση του δικαιοκτικού Άλλου, της αλλοδαπής γλώσσας και της «μεταφρασσιμότητάς» της διαμέσου της «δική μας» γλώσσας και, κατ' επέκταση, της δικής μας κοσμοαντίληψης (Legrand 2016).

Η παρούσα προσπάθεια σε καμία περίπτωση δε φιλοδοξεί να δώσει οριστικές απαντήσεις στα ζητήματα που καταπιάνεται αλλά ευελπιστεί να αποτελέσει ένα βήμα προς τη διερεύνηση περαιτέρω ερωτημάτων και προβληματισμών.

⁴ Ενδεικτικά στην ελληνική βιβλιογραφία, «Φύλο και Δίκαιο» (Κραβαρίτου-Μανιτάκη 1996), «Φεμινισμός και Δίκαιο» (Ρεθυμνιωτάκη et al. 2016), «Φεμινιστική θεωρία του δικαίου & Ποινικό δίκαιο» (Παπαχαλαράμπους 2018), «Φύλο και Συγκριτικό δίκαιο» (Κώνστα 2020).

⁵ Όπως έχει μεταφραστεί από την Μουσταΐρα η φράση του Pierre Legrand «*nous tombe dessus*» (Μουσταΐρα 2011).

2. Femicide/Feminicide: Προσεγγίσεις στις φεμινιστικές σπουδές

Η εννοιολογική προσέγγιση του όρου femicide/feminicide, ως θεωρητικού και πολιτικού εργαλείου, δεν αποτελεί ένα εύκολο διάβημα. Τα ερωτήματα γύρω από την ιστορική του προέλευση και το πλήθος των διαφορετικών όρων και ορισμών -όπως femicidio, feminicidio, femigenocidio, ginocidio, generocidio- αναδεικνύουν τις διαφορετικές επιστημονικές και πολιτικές αναγνώσεις του ζητήματος. Η αρχή του νήματος εντοπίζεται στις φεμινιστικές σπουδές και συγκεκριμένα στη φεμινιστική κοινωνιολογία και ανθρωπολογία, τομείς που βρίσκονταν σε μεγαλύτερη ανάδραση με τις διεθνείς και κατά τόπους πολιτικές διεργασίες των φεμινιστικών κινημάτων.

2.1. Η ιστορική προέλευση του όρου και η εξέλιξή του από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα.

«(...) εάν πολλά πολλών τέκης, εάν η(ν) άρσε-νον, άφες,
εάν η(ν) θήλεα, έκβαλε (...)»

Hunt A. S., Edgar C. C., *Select Papyri*, vol. I, n° 105⁶

«Of some thousand families from Greece who received Milesian citizenship c. 228-220, details of 79, with their children, remain: these brought 118 sons and 28 daughters, many being minors; no natural causes can account for those proportions».

Tarn, William Woodthorpe. 1959, σελ. 101.

Όταν αναφερόμαστε στη δολοφονία γυναικών, νεαρών κοριτσιών και θηλυκών βρεφών εξαιτίας του φύλου τους δε περιγράφουμε ένα αποκλειστικά σύγχρονο φαινόμενο. Απεναντίας, όπως συνάγεται και από τα παραπάνω αποσπάσματα, πρόκειται για μια κοινωνικά εμπεδωμένη παγκόσμια πρακτική «τόσο αρχαία όσο και η ίδια η πατριαρχία» (Radford and Russell 1992, Εισαγωγή σελ. 25).

⁶ Το απόσπασμα αυτό μου γνωστοποίησε και παραχώρησε ο κ. Ανδρέας Χέλμης, Επίκουρος καθηγητής Ιστορίας και θεωρίας του δικαίου, τον οποίο ευχαριστώ ιδιαίτερα.

Στη σύγχρονη εποχή, το φαινόμενο αυτό κωδικοποιήθηκε με τον αγγλικό όρο «femicide» τον οποίο καθιέρωσε η φεμινίστρια κοινωνιολόγος Dianna Russell, προσφέροντας την εννοιολόγηση που έλειπε από τις διεκδικήσεις του φεμινιστικού κινήματος. Όπως αναφέρει η ίδια η Russell, το 1974 πληροφορήθηκε πως η Αμερικανίδα συγγραφέας Carol Orlock σκόπευε να εκδώσει μια ανθολογία με τον τίτλο “Femicide”, χωρίς να γνωρίζει τη σημασία που η Orlock έδινε στον όρο και η οποία, εν τέλει, δεν εκδόθηκε ποτέ (Russell 2013). Η Russell συγκράτησε τον όρο και το 1976 τον χρησιμοποίησε για πρώτη φορά δημόσια, για να χαρακτηρίσει τις δολοφονίες μισογυνικού χαρακτήρα, κατά την ομιλία της στο «Διεθνές Δικαστήριο για τα εγκλήματα εις βάρος των γυναικών»⁷ που πραγματοποιήθηκε στις Βρυξέλες στις 4-8 Μαρτίου 1976, χωρίς ωστόσο να διατυπώσει ακόμη κάποιον ορισμό.

Αν και τότε αντιμετωπίστηκε ως νεολογισμός, ιστορικές έρευνες εντόπισαν τη χρήση του όρου «femicide», για την αναφορά σε δολοφονίες γυναικών, τουλάχιστον από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα (Russell and Harmes 2001, σελ. 13). Συγκεκριμένα το 1801 εκδόθηκε το βιβλίο του John Correy “A Satirical View of London at the Commencement of the Nineteenth Century” στο οποίο η δολοφονία μιας γυναίκας αναφέρεται με αυτόν τον όρο. Το 1827 δημοσιεύτηκε η τέταρτη έκδοση του βιβλίου “The Confessions of an Unexecuted Femicide” που αποτελεί αυτοβιογραφία του William MacNish και συγκεκριμένα εξιστόρηση του πως διέπραξε την δολοφονία μιας νεαρής γυναίκας. Τέλος, το Oxford English Dictionary στην έκδοση του 1989, συμπεριέλαβε το λήμμα «femicide» με παραπομπή στο «Wharton’s Law Lexicon» του 1848, το οποίο συμπεριελάμβανε τη γυναικοκτονία στα ποινικά κολάσιμα αδικήματα.

Διαπιστώνουμε, επομένως, πως ήδη από τον 19^ο αιώνα ο όρος «femicide» χρησιμοποιούταν -αντί του ουδετερόφυλου (gender-neutral) όρου «homicide»- για να προσδιορίσει το γυναικείο φύλο του θύματος (gender-specific) ανθρωποκτονίας.

2.2. Η συγκρότηση της έννοιας στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α.

«Nommer, c’est dévoiler. Et dévoiler, c’est déjà agir»

Simone de Beauvoir, 1978

«You can’t mobilize

⁷ Το Δικαστήριο προσέλυσε σχεδόν 2.000 γυναίκες από 40 χώρες του κόσμου, ανάμεσα τους σημαντικές φεμινίστριες (όπως η S. De Beauvoir) παρόλα αυτά αποσιωπήθηκε από σχεδόν όλες τις μεγάλες εφημερίδες της εποχής. Τα πρακτικά του Δικαστηρίου εκδόθηκαν από την ίδια την Russell (Russell 1984).

Τα χρόνια που ακολούθησαν, οι αντιστάσεις στην αποδοχή του όρου ήταν ιδιαίτερα έντονες, ακόμη και από τις φεμινίστριες θεωρητικούς. Σύμφωνα με την Russell η δολοφονία δεκατεσσάρων φοιτητριών της Πολυτεχνικής Σχολής του Μόντρεαλ το 1989 από τον ένοπλο Marc Lepine, φωνάζοντας «*Σας μισώ γαμημένες φεμινίστριες*» έδωσε ώθηση στη μελέτη του μισογυνικού χαρακτήρα ορισμένων δολοφονιών γυναικών⁸(Radford and Russell 1992).

Το 1992, η Dianna Russell και η φεμινίστρια δικηγόρος Jill Radford, επιμελήθηκαν τον συλλογικό τόμο με τίτλο «*Femicide: The Politics of Woman Killing*» που αποτέλεσε την πρώτη συστηματική επεξεργασία της έννοιας, ως μεθοδολογικού αλλά και πολιτικού εργαλείου, με στόχο «*να συμβάλει στην κατανόηση και αντίσταση στην ανδρική βία*» (ο.π. σελ 7), καθώς, όπως αναφέρει η ίδια η Russell «*Δε μπορείς να κινητοποιήσεις ενάντια σε κάτι χωρίς όνομα*» (Corradi et al. 2016). Ο τόμος περιέχει 41 κεφάλαια, από 34 συγγραφείς που καταπιάνονται με την ιστορία του φαινομένου από το «μεσαιωνικό» κυνήγι των μαγισσών έως τη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα των γυναικών στις Η.Π.Α., την Ευρώπη και την Ινδία.

Ήδη από τον πρόλογο του βιβλίου, η Radford και Russell ορίζουν την γυναικοκτονία ως τη «μισογυνική δολοφονία γυναικών από άνδρες» (ο.π. σελ. xi), ένα έγκλημα που αποτελεί την πιο ακραία μορφή της σεξουαλικής βίας των ανδρών και βρίσκεται σε σύνδεση με «τις πιο καθημερινές μορφές παρενόχλησης, κακοποίησης και βίας» (ο.π. σελ. 7). Η αντίληψη αυτή απηχεί τη θεωρία της Liz Kelly σχετικά με το συνεχές (continuum) της σεξουαλικής βίας των ανδρών, ως μέσου ελέγχου των γυναικών και, εν τέλει, εμπέδωσης και αναπαραγωγής της ίδιας της πατριαρχικής εξουσίας (Kelly 1988, Radford and Russell 1992, Εισαγωγή, σελ.3).

Το έγκλημα της γυναικοκτονίας παρότι αποτελεί ένα παγκόσμιο φαινόμενο, λαμβάνει διαφορετικές μορφές ανάλογα με τα ιστορικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της υπό εξέταση κοινωνίας (Radford and Russell 1992, σελ.9). Αυτό εξηγεί και το συγκριτικό μεθοδολογικό πλαίσιο στις περισσότερες σχετικές μελέτες.

Η Radford αναφέρεται ενδεικτικά σε κάποια είδη γυναικοκτονιών, όπως η ρατσιστική γυναικοκτονία, η ομοφοβική ή αλλιώς λεσβιοκτονία, η γυναικοκτονία που διαπράττεται από τον σύζυγο ή σύντροφο εντός της ιδιωτικής σφαίρας (intimate partner femicide) από άγνωστο άνδρα στη δημόσια σφαίρα και οι γυναικοκτονίες κατά συρροή (serial femicides) (σελ. 7). Επισημαίνει

⁸ Ο δράστης άφησε ένα τρισέλιδο κείμενο αυτοκτονίας στο οποίο εξηγούσε γιατί κατηγορεί τις γυναίκες για όλα όσα κακά του έχουν συμβεί.

δε πως προσδίδουν στη γυναικοκτονία χαρακτηριστικά που πιθανόν να μην πληρούν ή να υπερβαίνουν τα στοιχεία που θέτει το δίκαιο (σελ. 7) -στην αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση της ανθρωποκτονίας-, ζήτημα που θα μας απασχολήσει στα επόμενα κεφάλαια. Τέτοιες περιπτώσεις είναι οι θάνατοι γυναικών που συνδέονται με μισογυνικές κοινωνικές πρακτικές. Για παράδειγμα, οι θάνατοι εξαιτίας επιπλοκών σε αισθητικές χειρουργικές επεμβάσεις ή ακρωτηριασμού των γεννητικών οργάνων (υστερεκτομή, κλειτοριδεκτομή) που υποβάλλονται οι γυναίκες σε ορισμένες κοινωνίες για θρησκευτικούς λόγους, οι θάνατοι που συνδέονται με την απαγόρευση της αντισύλληψης (από σεξουαλικά μεταδιδόμενες ασθένειες όπως το AIDS) και άλλοι που συνδέονται με τις παράνομες αμβλώσεις, στις χώρες όπου οι γυναίκες στερούνται το δικαίωμα επιλογής και ελέγχου της αναπαραγωγής τους ιδιότητας⁹.

Επίσης στο “The Politics of Woman” η Jane Caputi και Diana Russell αναφέρονται στο έγκλημα της γυναικοκτονίας όχι απλώς ως μισογυνική δολοφονία αλλά ως «την πιο ακραία μορφή σεξιστικής τρομοκρατίας» και αναγνωρίζουν στα πιθανά κίνητρα «το μίσος, την περιφρόνηση, την ευχαρίστηση ή την αίσθηση ιδιοκτησίας που νιώθουν οι άνδρες έναντι των γυναικών» (ο.π. σελ. 15) .

Περαιτέρω θεωρητικές διεργασίες ακολούθησαν στον απόηχο του σημαντικού αυτού βιβλίου και η γυναικοκτονία (femicide) άρχισε να αναδεικνύεται ως ερευνητικό ερώτημα, όχι μόνο στις σπουδές φύλου αλλά και στην κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία και την εγκληματολογία. Η ίδια η Russell δεν σταμάτησε έκτοτε να συμμετέχει ενεργά στις ερευνητικές επεξεργασίες του όρου. Έτσι, λίγα χρόνια αργότερα, το 2001, προέβη σε αναθεώρηση του πρώτου ορισμού. Στο βιβλίο «Femicide in Global Perspective» (ο.π. σελ. 3) η γυναικοκτονία ορίζεται, πλέον, ως «η δολοφονία θηλυκών προσώπων από άνδρες, επειδή είναι θηλυκά¹⁰» (“the killing of females by males because they are female”). Σε αυτή την νεότερη εκδοχή του ορισμού η λέξη “woman” έχει αντικατασταθεί από τον όρο “female” -όπως η ίδια αναφέρει-προκειμένου να συμπεριλαμβάνει τα νεαρά κορίτσια και τα θηλυκά βρέφη ή έμβρυα (Russell 2013).

Το επιστημονικό και πολιτικό ενδιαφέρον για το ζήτημα οδήγησε και στη διεύρυνση των σχετικών ερωτημάτων. Προβληματισμοί αναπτύχθηκαν γύρω από το ερώτημα του φύλου των δραστών και το αν η δολοφονία μιας γυναίκας από μια άλλη γυναίκα μπορεί να χαρακτηρίσει ως

⁹ Ζήτημα που παραμένει έως σήμερα η κοινωνική πραγματικότητα στις περισσότερες χώρες της Νότιας Αμερικής και της Ασίας, παρά τις δυναμικές διεκδικήσεις των φεμινιστικών κινημάτων. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται όξυνση των αυτοπροσδιοριζόμενων κινημάτων «υπέρ της ζωής» (pro-life) σε όλο τον πλανήτη, ιδιαίτερα στη Βόρεια Αμερική αλλά και σε χώρες της Ευρώπης. Δε θα μπορούσαμε να μην αναφερθούμε δε στην πρόσφατη (Οκτώβριος 2020) απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου της Πολωνίας να περιορίσει ακόμη περισσότερο το ήδη αυστηρό πλαίσιο για την άμβλωση στη χώρα.

¹⁰ Στην ελληνική γλώσσα ο όρος θηλυκό χρησιμοποιείται αποκλειστικά στη βιολογία και ζωολογία. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα διατηρήσαμε την κυριολεκτική μετάφραση, αντί του όρου «γυναίκες» που θα ήταν το πιο δόκιμο, προκειμένου να αναδειχθεί η διαφοροποίηση από τον πρώτο ορισμό της Russell.

γυναικοκτονία. Στο ερώτημα αυτό απαντά καταφατικά η Russell διακρίνοντας τρεις κατηγορίες γυναικών-δραστών: τις γυναίκες που δρουν ως πράκτορες της πατριαρχίας (females acting as agents of patriarchy), αυτές που δρουν ως πράκτορες ενός ή παραπάνω δραστών που είναι άνδρες (females acting as agents of male perpetrators) και εκείνες που δρουν αυτόνομα (females acting on own behalf) (Russell and Harmes 2001).

Το 2012 στην ομιλία της ενώπιον του Διεθνούς Συμποσίου για τις γυναικοκτονίες που διοργάνωσε ο ΟΗΕ, η Russell τροποποιεί για μια ακόμη φορά τον ορισμό αναφερόμενη στη γυναικοκτονία ως «τη δολοφονία ενός ή περισσότερων θηλυκών ατόμων επειδή είναι θηλυκά» ("femicide is the killing of one or more females because they are females") ώστε να συμπεριλαμβάνει και τις γυναίκες δράστιδες. Ο ορισμός θα καθιερωθεί, εν τέλει, στο μεγαλύτερο μέρος της βιβλιογραφίας, από τον ΟΗΕ και άλλους Διεθνείς Οργανισμούς και θα αποτελέσει, επίσης, στοιχείο του δικαιικού ορισμού της γυναικοκτονίας σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και Καραϊβικής.

Εκτός από την Russell, μερικές και μερικοί ακόμη ακαδημαϊκοί ενεπλάκησαν με το ζήτημα του ορισμού του όρου «femicide». Οι κοινωνιολόγοι Desmond Ellis και Walter DeKeseredy Ellis, περιορίζουν αρχικά τον ορισμό στην δολοφονία γυναικών από άνδρες όταν γίνεται, όμως, με δόλο (Ellis and Ellis 1987). Κατά την άποψη της Russell, το πρόβλημα σε αυτό τον ορισμό είναι ότι αποκλείει κάποιες γυναικοκτονίες από αμέλεια που θα έπρεπε να εμπίπτουν στην κατηγορία αυτή. Σε μεταγενέστερο κείμενό τους τροποποιούν αυτόν τον ορισμό ως «η δολοφονία γυναικών από άνδρες με τους οποίους διατηρούν ή διατηρούσαν ερωτική ή συναισθηματική σχέση», περιορίζοντας το πεδίο στην ιδιωτική σφαίρα (Ellis and Dekeseredy 2016).

Άλλες ερευνήτριες, όπως η Jacquelyn Campbell και η Carol Runyan, διευρύνουν το πλαίσιο του όρου, ώστε να καλύπτει όλες τις δολοφονίες με θύματα γυναίκες, ανεξάρτητα από το κίνητρο ή την σχέση του δράστη με το θύμα. Θεωρούν πως με αυτόν τον τρόπο αντιμετωπίζεται η δυσκολία να αποδειχθεί η ύπαρξη διάκρισης με βάση το φύλο των θυμάτων (CAMPBELL and RUNYAN 1998). Αποσωπιάται, όμως, έτσι ο σεξιστικός χαρακτήρας των πράξεων.

Μέχρι πρόσφατα, η απεύθυνση και διάδοση του όρου γυναικοκτονία στην Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική περιοριζόταν σε ένα αρκετά ειδικό ακροατήριο. Δεν ισχύει το ίδιο, όμως, για τις χώρες της Νότιας Αμερικής, όπου η μεγάλη αποδοχή και θεωρητική εξέλιξη του όρου αποτελεί ένα πραγματικό φαινόμενο.

2.3. Η «Πόλη των δολοφονημένων γυναικών». Η εξέλιξη της έννοιας στη Λατινική Αμερική.

Η φεμινιστική σκέψη και θεωρία στην Λατινική Αμερική επηρεάστηκε σημαντικά -αλλά και επηρέασε με τη σειρά της- από την εξέλιξη της θεωρίας των Russell και Radford.

Ήδη από τη δεκαετία του 1980 το φεμινιστικό κίνημα της Δομινικανικής Δημοκρατίας χρησιμοποιεί τον όρο “feminicidio” στις διεκδικήσεις του ενάντια στη δολοφονική βία που υφίστανται οι γυναίκες της περιοχής ενώ τη δεκαετία του 1990 πραγματοποιούνται στην Κόστα Ρίκα οι πρώτες μελέτες από την Ana Carcedo και Montserrat Sagot.

Στο Μεξικό, η ανθρωπολόγος Marcela Lagarde y De los Rios, η οποία διατέλεσε και μέλος του Κογκρέσο την περίοδο 2003-2006, και η Julia Monarrez Fragoso συγκαταλέγονται στις σημαντικές Λατινοαμερικανίδες ακαδημαϊκούς που ασχολήθηκαν ερευνητικά με τις γυναικοκτονίες, με αφορμή τις εξαφανισμένες γυναίκες και κορίτσια στην Ciudad Juarez του Μεξικό, στην «Πόλη των εξαφανισμένων γυναικών». Οι εκατοντάδες γυναικοκτονίες που συνέβησαν στην πόλη αυτή, που βρίσκεται στα σύνορα των Η.Π.Α. με το Μεξικό, προκάλεσαν από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα ένα κύμα φεμινιστικών διεκδικήσεων για απόδοση δικαιοσύνης στις οικογένειες των θυμάτων και ανάγκασαν τη διεθνή κοινότητα να στρέψει την προσοχή της στο ζήτημα¹¹.

Το 2004, η Lagarde θα μεταφράσει στα ισπανικά το βιβλίο των Russell και Radford και, με την άδεια της Russell, ο αγγλοσαξονικός όρος «femicide» θα αποδοθεί από την Lagarde με την λέξη “feminicidio” και όχι “femicidio”. Για την Lagarde, ο όρος “feminicidio” υποδηλώνει απλώς τη δολοφονία ατόμου του γυναικείου φύλου, το ανάλογο δηλαδή του homicidio για τις γυναίκες. Θεωρεί, επομένως, ότι πρόκειται για έναν ουδέτερο πολιτικά όρο ο οποίος υποκρύπτει το κίνητρο των εγκλημάτων αυτών, δηλαδή το γεγονός πως οι γυναίκες δολοφονούνται εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος ότι είναι γυναίκες, όπως οι Russell και Radford έχουν αναδείξει (Lagarde y De los Ríos 2008, σελ. 216).

Όπως υποστηρίζεται, ο όρος «feminicidio» αποτέλεσε, επιπλέον, την καταλληλότερη απόδοση στην ισπανική γλώσσα, συνδεόμενος ετυμολογικά το επίθετο "femenino", δηλαδή την ισπανική

¹¹ Ο στίχος της Μεξικανής ποιήτριας και ακτιβίστριας, Susana Chávez, «Ni una muerta mas», δηλαδή, «Ούτε μία ακόμη νεκρή», αποτέλεσε κεντρικό σύνθημα στις διαδηλώσεις εκείνης της περιόδου. Η ίδια η Susana Chávez συνέβαλε καθοριστικά στο κίνημα ενάντια στις γυναικοκτονίες και την κρατική ατιμωρησία στην πόλη Juarez. Δυστυχώς και η ίδια δολοφονήθηκε το βράδυ της 6^{ης} Ιανουαρίου 2011. Η γυναικοκτονία της αποδόθηκε σε συμμορίες της περιοχής παρότι η οικογένεια και οι συντρόφισσές της θεωρούν υπεύθυνο το κράτος και παρακρατικές οργανώσεις.

λέξη για το θηλυκό, που προέρχεται από την λατινική λέξη *feminus* (Monárrez 2019). Με τον τρόπο αυτό ο νέος όρος «*feminicidio*» υποδηλώνει τη δολοφονία μια γυναίκας ή ενός ατόμου με θηλυκά χαρακτηριστικά, διευρύνοντάς το πεδίο εφαρμογής της έννοιας και στις *trans* γυναίκα ή τα άτομα με ανδρικό βιολογικό φύλο (*sex*) αλλά θηλυκά χαρακτηριστικά (Monárrez 2020).

Εκτός από την μεταφραστική απόδοση η Lagarde θα προβεί στην προσθήκη ενός στοιχείου που δεν υπήρχε στον ορισμό των Russell και Radford αλλά αποτελεί, κατά τη συγγραφέα, χαρακτηριστικό της κοινωνικής πραγματικότητας στο Μεξικό και τις χώρες της Λατινικής Αμερικής (Lagarde y De los Ríos 2010). Αυτό είναι η ατιμωρησία των κρατικών αρχών και η παραβίαση της δέουσας επιμέλειας (*due diligence*) στη διερεύνηση των υποθέσεων γυναικοκτονιών που οδηγεί τη συγγραφέα στο συμπέρασμα πως πρόκειται για κρατικά εγκλήματα (*crímenes de Estado*) (Lagarde y De los Ríos 2008, σελ. 217). Υποστηρίζει ότι οι γυναικοκτονίες παραβιάζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών και αποτελούν εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Χρησιμοποιώντας τον παραλληλισμό με το διεθνές έγκλημα της γενοκτονίας, που πρώτη η Segato διατύπωσε (Segato 2006), η Lagarde σημειώνει ότι *«Η γυναικοκτονία είναι η γενοκτονία εις βάρος των γυναικών και συντελείται όταν οι ιστορικές συνθήκες συγκροτούν κοινωνικές πρακτικές που επιτρέπουν τις βίαιες επιθέσεις ενάντια στη σωματική ακεραιότητα, την υγεία, τις ελευθερίες και τη ζωή των κοριτσιών και των γυναικών»* (Lagarde y De los Ríos 2008 σελ. 216).

Την ανάλυση αυτή της Lagarde θα ακολουθήσουν ερευνήτριες και φεμινιστικά κινήματα στις χώρες της Λατινικής Αμερικής. Θα εκφραστούν, όμως, και πολλές διαφωνίες, ανάμεσά τους και από την ίδια την Russell, η οποία παρότι αναγνωρίζει ότι χάρη στις προσπάθειες της Lagarde η έννοια διαδόθηκε στο Μεξικό, διατυπώνει δύο κρίσιμες ενστάσεις στον ορισμό της. Πρώτον, θεωρεί ότι εννοιολογικά διαχωρίζεται το φαινόμενο από την αντίδραση σε αυτό και, δεύτερον, ότι το στοιχείο της κρατικής ατιμωρησίας θα αποκλείσει τις περιπτώσεις στις οποίες το κράτος, τυπικά τουλάχιστον, δεν παραβιάζει τις υποχρεώσεις του. Τις περιπτώσεις που ο δράστης συλλαμβάνεται από τις αρχές και καταδικάζεται από την δικαιοσύνη (Russell 2013). Πιο κοντά στις παρατηρήσεις της Russell βρίσκεται η Carcedo, η οποία παρότι εξετάζει το στοιχείο της κρατικής ατιμωρησίας προκρίνει τον όρο «*femicidio*». Σε αντίθεση με την Lagarde θεωρεί ότι η ατιμωρησία των αρχών δεν αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο αλλά χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου τοπικού και χρονικού πλαισίου στις χώρες της Νότιας Αμερικής. Εν τέλει, υποστηρίζει ότι η διαφορά ανάμεσα στους δύο όρους αφορά κυρίως τις νομικές προεκτάσεις τους, καθώς η έννοια «*femicidio*» είναι πιο κατάλληλη να κριθεί σε εθνικό επίπεδο ενώ η «*feminicidio*» σε διεθνές, καθώς εμπλέκει και την ευθύνη των κρατών (Carcedo 2010).

Η διάσταση ανάμεσα στους δύο όρους φαίνεται να επιλύθηκε το 2006 στη συνάντηση του «Φεμινιστικού Δικτύου της Λατινικής Αμερικής και Καραϊβικής ενάντια στην ενδοοικογενειακή και σεξουαλική βία» που πραγματοποιήθηκε στην Χιλή, και κατέληξε πως οι δύο όροι αναφέρονται στην ίδια εγκληματική πράξη εις βάρος των γυναικών και η επιλογή ανάμεσα στους δύο θα εξαρτάται από το συγκεκριμένο και τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε χώρας. Το παραπάνω ακολουθείται τα τελευταία χρόνια και στη σχετική βιβλιογραφία και φαίνεται να προκρίνεται η χρήση του όρου «femi(ni)cidio», σε μία προσπάθεια δημιουργικής σύζευξης και των δύο. Έτσι, οι περισσότερες λατινοαμερικανίδες συγγραφείς εναλλάσσουν την χρήση των όρων χωρίς νοηματική διαφοροποίηση, δίνοντας όμως ιδιαίτερη βαρύτητα στην έννοια της ατιμωρησίας (impunidad).

Άλλες, όπως οι Fregoso και Bejarano, εξακολουθούν να υπερασπίζονται τον όρο «feminicidio» δίνοντας μια διαφορετική εξήγηση. Όπως επισημαίνουν οι ίδιες, «χρησιμοποιούμε τον όρο *feminicide* για να αναδείξουμε τις γλωσσικές και υλικές συνεισφορές μας, ως διασυννοριακές φεμινίστριες ερευνήτριες από τον παγκόσμιο Νότο στον επαναπροσδιορισμό του {όρου}, κάτι που ξεπερνά την απλή αναπαραγωγή του (...) η προτίμησή μας στον όρο *feminicide* έναντι του *femicide* σε αυτή την ανθολογία αποτελεί πολιτική επιλογή, στο βαθμό που θέλουμε να προτείνουμε μια κρίσιμη διασυννοριακή προοπτική και θεωρία, και φιλοδοξούμε να τονίσουμε τη εγγύτητα των θεωριών που προέρχονται από το νότο για τη διαμόρφωση ενός νέου παραδείγματος (...) η χαρτογράφηση της γυναικοκτονίας (*feminicidio*) μας προτείνει μια αναδιαμόρφωση των ιεραρχιών της γνώσης που αντικρούει την έννοια της άμεσης μετάφρασης, δηλαδή την ιδέα ότι οι φεμινίστριες της Λατινικής Αμερικής έχουν οικειοποιηθεί τις θεωρίες των φεμινιστριών του παγκόσμιου Βορρά χωρίς να τις διαμορφώσουν ή να δίνουν νέες έννοιες και απαντήσεις σε τοπικό πλαίσιο» (Fregoso and Bejarano 2010, σελ. 4-5).

Το στοιχείο της κρατικής ευθύνης αποτέλεσε σημαντική διάσταση στην εννοιολογική επεξεργασία της νέας απόδοσης του όρου. Όπως επισημαίνει η κοινωνιολόγος Rita Laura Segato αναφερόμενη στις γυναικοκτονίες της Ciudad Juarez, τα εγκλήματα με αυτά τα χαρακτηριστικά χρειάζονται έναν ειδικότερο όρο, ώστε να τονίζεται πως «δεν αποτελούν κοινά εγκλήματα λόγω φύλου αλλά συμμετοχικά εγκλήματα (*crímenes corporativos*) και ειδικότερα, εγκλήματα του “δεύτερου” κράτους, δηλαδή του παρακράτους» (Segato 2012).

Από την άλλη στην Κεντρική Αμερική, η χρήση του όρου «femicidio» παραμένει πιο διαδεδομένη (Laporta Hernández 2012)¹².

¹² Ερευνήτριες της περιοχής, όπως η Ana Carcedo και Montserrat Sagot, οι πρώτες που μελέτησαν τις γυναικοκτονίες στην Κόστα Ρίκα την περίοδο 1990-1999, ορίζουν την γυναικοκτονία ως «την ανθρωποκτονία

Επεξεργαζόμενη το ζήτημα των γυναικοκτονιών, η Ana Carcedo εισάγει την έννοια των «σεναρίων γυναικοκτονιών», τα οποία ορίζει ως «τα κοινωνικοοικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά πλαίσια εντός των οποίων εντοπίζονται ή αναπαράγονται ιδιαίτερα άνισες σχέσεις εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών και τα οποία δημιουργούν δυναμικές ελέγχου, βίας κατά των γυναικών και γυναικοκτονίας με διαφοροποιήσεις στα χαρακτηριστικά» (Carcedo 2010 σελ. 15). Διακρίνει δύο τύπους «σεναρίων». Από τη μία πλευρά, αυτά που ονομάζει παραδοσιακά, τα οποία εντοπίζονται σε όλες τις χρονικές περιόδους και τις γεωγραφικές περιοχές του κόσμου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της γυναικοκτονίας εντός της οικογένειας ή του ζευγαριού. Από την άλλη, υπάρχουν τα πιο σύγχρονα, τα οποία περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τις οργανώσεις διακίνησης ναρκωτικών, σωματεμπορίας και τις «Maras», όπως λέγονται οι εγκληματικές συμμορίες της περιοχής (street gangs). Και όλα αυτά με την επιφύλαξη του γεγονότος ότι μπορεί να υπάρχουν αλληλένδετα σενάρια. Ένα στοιχείο στο οποίο η συγγραφέας επιστά την προσοχή είναι η δημιουργία κλίματος φόβου, το οποίο δεν αποτελεί διακριτό σενάριο αλλά θα πρέπει να εκτιμάται ως δείκτης για την αναγνώριση μιας γυναικοκτονίας. Με βάση το παραπάνω, θεωρεί ότι, ενώ γενικά ο σκοπός της ανθρωποκτονίας είναι να τερματιστεί η ζωή ενός ανθρώπου, στην περίπτωση των γυναικοκτονιών βασικό χαρακτηριστικό είναι και η πρόκληση φόβου και πόνου στο θύμα και ο παραδειγματισμός των υπόλοιπων γυναικών (Carcedo 2010 σελ. 30-31).

2.4. Άλλες διατυπώσεις και όροι σχετικά με τη δολοφονία γυναικών «επειδή είναι γυναίκες». Η προσπάθεια «διεθνοποίησης».

Οι ήδη υπάρχουσες δυσκολίες στην κατανόηση των θεωρητικών προεκτάσεων του ζητήματος εντείνονται με την διατύπωση μερικών ακόμη θεωρητικών σχημάτων.

Στον αγγλοσαξονικό κόσμο, η Mary Daly και η Jane Caputi έχουν χρησιμοποιήσει τον όρο «gynocide» στις περιπτώσεις που επιδιώκεται ο αφανισμός των γυναικών που ανήκουν σε έναν συγκεκριμένο πληθυσμό (Russell and Harmes 2001, σελ. 21).

Ο ίδιος όρος χρησιμοποιείται και από την φεμινίστρια θεωρητικό Andrea Dworkin. Αναλύοντας δύο περιπτώσεις, την σκόπιμη παραμόρφωση των γυναικείων ποδιών στην Κίνα (footbliding) και τη δολοφονία χιλιάδων γυναικών στην Ευρώπη και Αμερική με την κατηγορία της μάγισσας, χρησιμοποιεί τον όρο «gynocide», ως «τον συστηματικό ακρωτηριασμό, βιασμό και/ή δολοφονία

γυναικών από άνδρες στο πλαίσιο ενδοοικογενειακής ή σεξουαλικής βίας» και χρησιμοποιούν τις κατηγοριοποιήσεις των Russell και Radford (Sagot and Carcedo 2002, σελ. 14).

γυναικών από άνδρες», μία ιστορικά εμπεδωμένη, αδιάκοπη βία που διαπράττεται από το ανδρικό φύλο/τάξη εις βάρος του γυναικείου φύλου (Dworkin 1974).

Τέλος, και η Russell, χρησιμοποιεί τον όρο «gynocide» ή «gynocidal period» όταν υπάρχει η πρόθεση αφανισμού των γυναικών ως ομάδα που διακρίνεται με βάση το φύλο της, εν όλω ή εν μέρει, εκκινώντας από τον ορισμό που διατυπώθηκε στο άρθρο 2 της Σύμβασης για την Πρόληψη και Καταστολή των Εγκλημάτων της Γενοκτονίας, των Ηνωμένων Εθνών (Radford and Russell 1992; Russell and Harmes 2001).

Στη Λατινική Αμερική, η Rita Laura Segato εισάγοντας τον όρο «femi(geno)cidio» υποστηρίζει πως η ενδεδειγμένη νομική απάντηση πρέπει να είναι η συμπερίληψη των εγκλημάτων αυτών στους τύπους του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου. Τονίζει τη μεγάλη προσφορά που μπορεί να έχει το δίκαιο στην εξάλειψη της κοινωνικής αυτής μάστιγας, θα πρέπει όμως αυτό να «είναι σε θέση να αντιμετωπίσει την πολυπλοκότητα και τους μετασχηματισμούς των ανθρώπινων πράξεων (...)» να υπερβεί τον νομικό θετικισμό και να «να χρησιμοποιήσει τις συνεισφορές της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας για να κατοχυρώσει δικαιώματα και να εξασφαλίσει την προστασία τους» (Segato 2010). Η Segato γνωρίζει τις ασάφειες που περιβάλλουν τον όρο «feminicidio» και τη σημασία της επίλυσής τους, έτσι ώστε να μπορεί να αναγνωριστεί και να είναι αποτελεσματικός στο νομικό σύστημα. Υπενθυμίζει ότι, στην υπόθεση «Campo Algodonero» ενώπιον του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, η πρόεδρος του δικαστηρίου, Cecilia Medina δήλωσε ότι «δύσκολα το δικαστήριο θα μπορέσει να χρησιμοποιήσει αυτή τη λέξη (γυναικοκτονία) επειδή στον ακαδημαϊκό χώρο και στον ακτιβισμό έχει πολλούς ορισμούς και δεν θα ήταν σωστό να προκρίνουμε έναν από αυτούς» (Segato 2010).

Πιο πρόσφατα, η ίδια πρότεινε την διάκριση ανάμεσα στο «feminicidio», ως έγκλημα της εσωτερικής έννομης τάξης, για τις περιπτώσεις που υπάρχει διαπροσωπική σχέση δράστη και θύματος και το κίνητρο είναι το μίσος απέναντι στη συγκεκριμένη γυναίκα και στο «femi(geno)cidio», το οποίο θα καθιερωθεί σε διεθνές επίπεδο, με βάση τις νομικές προϋποθέσεις για τη γενοκτονία, τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας. Στηρίζει την πρόταση αυτή με τα εξής επιχειρήματα: Πρώτον, τονίζει την ανάγκη ανάδειξης της συστηματικής διάστασης του εγκλήματος «femi(geno)cidio», καθώς ο στόχος είναι ο αφανισμός των γυναικών -και των ανδρών με θηλυκά χαρακτηριστικά- επειδή ακριβώς είναι γυναίκες, χωρίς να υπάρχει εξειδίκευση του προσώπου του θύματος, του κινήτρου του δράστη ή να υφίσταται σχέση μεταξύ δράστη και θύματος. Επίσης, η επίθεση αυτή εις βάρος των γυναικών πρέπει να επαναπροσδιοριστεί λαμβάνοντας υπόψη τις νέες μορφές της, που παραμένουν «αόρατες», όπως οι αυτές των παρακρατικών και παραστρατιωτικών οργανώσεων, των οργανώσεων διακίνησης ναρκωτικών και άλλων εγκληματικών πράξεων και των συμμοριών (Maras) (Segato 2012).

Η παραπάνω θέση, παρουσιάζει έντονο νομικό ενδιαφέρον και θα μπορούσε να αποτελέσει μία λύση στο ζήτημα της ατιμωρησίας, λόγω του απαράγραπτου χαρακτήρα των διεθνών ποινικών εγκλημάτων. Ωστόσο, η νομική θεωρία¹³ θεωρεί, σε μεγάλο βαθμό, ότι δεν είναι δυνατόν να ενταχθεί το συγκεκριμένο έγκλημα λόγω φύλου στα εγκλήματα του διεθνούς ποινικού δικαίου του Καταστατικού της Ρώμης¹⁴.

Όσον αφορά τα διεθνή εγκλήματα που αναφέραμε και τα στοιχεία της υπόστασης που ορίζονται από τον νόμο, φαίνεται ότι η υπαγωγή της γυναικοκτονίας σε αυτά δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση¹⁵. Ο ορισμός της γενοκτονίας, που τίθεται στη Σύμβαση του ΟΗΕ αλλά και στο άρθρο 6 του Καταστατικού της Ρώμης, αναφέρεται σε «εθνική, εθνοτική, φυλετική ή θρησκευτική ομάδα» απέναντι στην οποία διαπράττεται κάποιο από τα εγκλήματα της διάταξης με σκοπό τον, ολοκληρωτικό ή εν μέρει, αφανισμό της, χωρίς από το γράμμα του νόμου να διαφαίνεται πως πρόκειται για ενδεικτική απαρίθμηση και, επομένως, ότι χωρεί ερμηνευτική διεύρυνση προσθέτοντας τη διάσταση του φύλου.

Τέλος, το γεγονός πως η γυναικοκτονία δεν προβλέπεται στο Καταστατικό της Ρώμης δε σημαίνει ότι δε μπορεί να συμπεριληφθεί στο μέλλον, έπειτα από πρόταση κάποιου Κράτους-μέλους, του Εισαγγελέα ή των δικαστών, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζει το α. 9 του Καταστατικού. Ενδεικτική είναι η περίπτωση νομολογιακής διεύρυνσης στην υπόθεση Akayesu με την ένταξη του βιασμού και των σεξουαλικών εγκλημάτων στους τρόπους τέλεσης της γενοκτονίας που διαδραματίστηκε στη Ρουάντα, παρότι δεν προβλέπονται στους τρόπους τέλεσης που ορίζονται στο Καταστατικό της Ρώμης.

2.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου.

Οι φεμινιστικές σπουδές έδωσαν ορατότητα στη βία εις βάρος των γυναικών και με τον όρο γυναικοκτονία κωδικοποίησαν την χειρότερη μορφή αυτής της βίας. Ο όρος αυτός αποτέλεσε ένα

¹³ Ενδεικτικά, η Χιλιανή φεμινίστρια νομικός Patsili Toledo, της οποίας το ερευνητικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο ζήτημα τη γυναικοκτονία, τάσσεται υπέρ της ποινικοποίησης αυτών των εγκλημάτων σε εθνικό επίπεδο, υποστηρίζει, όμως, ότι είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει κατοχύρωση της γυναικοκτονίας στο διεθνές ποινικό δίκαιο.

¹⁴ Τα εγκλήματα του διεθνούς ποινικού δικαίου περιλαμβάνουν εκείνα τα οποία, λόγω της σοβαρότητάς τους, θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικά για τη διεθνή κοινότητα στο σύνολό της, καθώς αποτελούν απειλές για την ειρήνη, την ασφάλεια και την ευημερία της ανθρωπότητας. Η γενοκτονία, τα εγκλήματα πολέμου και τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας εντάσσονται στην κατηγορία αυτή. Τα εγκλήματα αυτά ενυπήρχαν ιστορικά στο "εθιμικό δίκαιο", συμβατικά εξειδικεύτηκαν μέσω του Καταστατικού της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, που εγκρίθηκε το 1998 και ισχύει από το 2002 (Schabas 2011).

¹⁵ Πρέπει να σημειώσουμε πως το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο δεν κρίνει την ευθύνη των κρατών αλλά την ατομική ευθύνη των δραστών, με την προϋπόθεση ότι το έγκλημα τυποποιείται στο εσωτερικό δίκαιο του κράτους-μέλους και τα δικαστήρια της χώρας που έχει την δικαιοδοσία δεν είναι δυνατό ή δε θέλουν να δικάσουν την υπόθεση (αρχή της συμπληρωματικότητας του ΔΠΔ με την εσωτερική ποινική δικαιοδοσία) (Schabas 2011).

πολιτικό και θεωρητικό εργαλείο που επηρέασε καθοριστικά την εξέλιξη της αντιμετώπισης του φαινομένου της βίας κατά των γυναικών, επιστημονικά, πολιτικά αλλά και νομοθετικά, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάσαμε συνοπτικά τις σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που αναπτύχθηκαν γύρω από την έννοια της γυναικοκτονίας στον Βορρά και τον Νότο, στην αγγλοσαξονική και λατινοαμερικάνικη φεμινιστική σκέψη, στην κοινωνιολογία, την εγκληματολογία και την ανθρωπολογία. Η πολλαπλότητα των προσεγγίσεων και των ορισμών θεωρούμε πως αναδεικνύει την επιστημονική εξέλιξη και το πολιτικό ενδιαφέρον για το ζήτημα, καθώς και την κοινωνική αναγκαιότητα να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο των συστηματικών αυτών δολοφονιών των γυναικών εξαιτίας του φύλου τους.

Παρά τις διαφοροποιήσεις και τις υπαρκτές θεωρητικές διαφωνίες, ο όρος συνέβαλε καθοριστικά στη «διεθνοποίηση» των φεμινιστικών διεκδικήσεων, καθώς έχει καταφέρει να αποτελέσει για τις γυναίκες, από την Χιλή έως τη Πολωνία και από τη Τουρκία έως τον Καναδά και την Αυστραλία, το ενοποιητικό εννοιολογικό πλαίσιο που συνέδεσε το κοινό τους τραύμα και την εμπειρία της ευαλωτότητας. Την ίδια στιγμή, μετουσιώθηκε σε εργαλείο διεκδίκησης δικαιοσύνης για όλες τις γυναίκες και τα κορίτσια που δολοφονήθηκαν για λόγους που σχετίζονταν με το φύλο της.

Σημαντικό στοιχείο στην ανάλυσή μας αποτέλεσε η ανάδειξη αυτής της πολλαπλότητας των όρων που αναδύθηκαν με αφορμή την έννοια «femicide» που κωδικοποίησε η Russell. Για την Lagarde και τις υπόλοιπες ερευνήτριες της Λατινικής Αμερικής το χαρακτηριστικό της κρατικής αδιαφορίας και ατιμωρησίας, χαρακτηριστικό της δικής τους κοινωνικής πραγματικότητας, της δικής τους εμπειρίας, δε μπορεί να απουσιάζει από τον τρόπο που αντιλαμβάνονται και ορίζουν τη γυναικοκτονία, δημιουργώντας, στην πραγματικότητα, έναν νέο όρο.

Θα μπορούσε όμως να γίνει διαφορετικά; Να «μεταφυτευτεί», δηλαδή, με *επιτυχία* μια θεωρητική έννοια του αγγλοσαξονικού φεμινιστικού ακαδημαϊκού χώρου στον «Παγκόσμιο Νότο», στο γεωγραφικό, ιστορικό, κοινωνικό και γλωσσικό συγκείμενο της Λατινικής Αμερικής αυτούσιο, να *μετα-φερθεί* χωρίς να ενσωματώσει τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης κοινωνίας;

Οι παρατηρήσεις αυτές, κρίσιμες για μια συγκριτική εξέταση όχι μόνο του δικαίου αλλά και της θεωρίας του λόγου συνολικά, μας οδηγούν νοερά στους προβληματισμούς του Legrand γύρω από

το σχήμα «μεταφύτευση και υποδοχή¹⁶» αλλά και την γλώσσα και όσα αυτή «φέρει», για τη «μεταφρασιμότητα» και το αδύνατο τελικά της μετάφρασης¹⁷.

¹⁶ Βλ. «Legal Transplants: An Approach to Comparative Law» (Watson 1993)

¹⁷ Βλ. Ενδεικτικά, «Foreign Law in Translation: If Truth Be Told...» (Glanert and Legrand 2013), «Law-in-translation: an assemblage in motion» (Glanert 2014), «Word/World (of Primordial Issues for Comparative Legal Studies)» (Legrand 2016).

3. Η αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών από τους διεθνείς μηχανισμούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

*«(...)the right to have rights, or the right of every human being to belong to humanity, should be guaranteed by humanity itself»
(Hanna Arendt, The Origins of Totalitarianism)*

3.1. Οι πρώτες διεθνείς προβλέψεις.

Το διεθνές δίκαιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί έναν από τους κλάδους του δικαίου με την μεγαλύτερη εξέλιξη. Από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα έως σήμερα έχει επηρεάσει καθοριστικά την κατοχύρωση και διεύρυνση της νομικής προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Ο ρόλος του ήταν και παραμένει ιδιαίτερα σημαντικός και στο ζήτημα της έμφυλης ισότητας και των δικαιωμάτων των γυναικών. Σε πρώτο επίπεδο οι συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών αποτέλεσαν τους νομικούς πυλώνες που οδήγησαν τα περισσότερα κράτη στη Συνταγματική αναγνώριση της ισότητας των φύλων και της απαγόρευσης των διακρίσεων.

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα (ICCPR), που ψηφίστηκε το 1966 και τέθηκε σε ισχύ το 1976, αποτελεί την πρώτη διεθνή σύμβαση που αναφέρεται ρητά στην υποχρέωση των κρατών να διασφαλίσουν την ισότητα των φύλων (α. 3) και να αντιμετωπίσουν τις διακρίσεις με βάση το φύλο (α. 2 παρ. 1, α. 26). Η προστασία, όμως, που προσέφερε το ICCPR ήταν αρκετά περιορισμένη, καθώς οι παραπάνω διατάξεις έχουν συμπληρωματικό μόνο χαρακτήρα, προϋποθέτουν, επομένως, την παραβίαση κάποιου από τα αυτοτελή δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Σύμφωνο (Hellum and Aasen 2013).

Η ανάγκη διασφάλισης της νομοθετικής κατοχύρωσης αυτών των δικαιωμάτων και διεύρυνσης των μηχανισμών ελέγχου των κρατών οδήγησε στην δημιουργία μιας ειδικής σύμβασης, στο τέλος της δεκαετίας του 1970, προσανατολισμένης, αρχικά, στην εγγύηση της ισότητας των φύλων και την απόλυση των διακρίσεων, ακολουθώντας το νομικό πατρόν ήδη υπάρχουσών συμβάσεων, όπως αυτό της Σύμβασης για την Κατάργηση κάθε Μορφής Φυλετικών Διακρίσεων (Cusack and Pusey 2013). Σταδιακά, η προστασία της θα διευρυνθεί με την ένταξη εννοιών, όπως η βία λόγω φύλου (gender based violence), ζήτημα που αντιμετωπίζεται στη πορεία με ακόμα ειδικότερα νομικά κείμενα (Henn 2019).

Η επιρροή των φεμινιστικών διεκδικήσεων και των φεμινιστριών νομικών στην εξέλιξη αυτή ήταν καθοριστική. Πρόκειται, ωστόσο, για μια αμφίδρομη σχέση, αφού οι μηχανισμοί ελέγχου (control mechanisms) και παρακολούθησης (monitoring) των συμβάσεων του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτέλεσαν βασικό εργαλείο για τα φεμινιστικά κινήματα παγκοσμίως τις τελευταίες δεκαετίες (Vásquez 2012).

Στη συνέχεια, θα αναφερθούμε στη «Σύμβαση για την καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών» (CEDAW) του ΟΗΕ, το πρώτο διεθνές δεσμευτικό νομικό κείμενο για τα δικαιώματα των γυναικών και ιδιαίτερα στον τρόπο που εξελίχθηκε από το 1992 κι έπειτα. Θα εξετάσουμε επίσης δύο περιφερειακές συμβάσεις, πιο σύγχρονες και προσανατολισμένες στην αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, την «Σύμβαση για την πρόληψη, την τιμωρία και την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών», γνωστή ως Σύμβαση Belém do Pará του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών και την «Σύμβαση για την πρόληψη και καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας», γνωστή ως Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το διεθνές πλαίσιο προστασίας ολοκληρώνεται με το «Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική», γνωστό ως «Maputo Protocol» του Αφρικανικού Χάρτη για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου και των Λαών και με την Διακήρυξη για την προώθηση της ισότητας των φύλων και τη χειραφέτηση των γυναικών που υπέγραψαν οι χώρες της Ασίας και του Ειρηνικού, τα οποία, όμως, δε θα εξετάσουμε καθώς δε συμπεριλαμβάνονται στις υπό εξέταση περιοχές.

3.2. Η Σύμβαση για την καταπολέμηση όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW) του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Η CEDAW αποτελεί το πρώτο ολοκληρωμένο διεθνές νομικό οπλοστάσιο για την κατοχύρωση των δικαιωμάτων των γυναικών και την αντιμετώπιση των διακρίσεων που υφίστανται λόγω του φύλου τους¹⁸. Λόγω του καθοριστικού ρόλου της έχει χαρακτηριστεί ως η «Σύμβαση των Γυναικών» ή το «Σύμφωνο για τα δικαιώματα των γυναικών» («Bill of Women's Rights»).

Σε μεγάλο βαθμό είναι το αποτέλεσμα των διεργασιών του πρώτου διεθνούς συνεδρίου των γυναικών που πραγματοποιήθηκε το 1975 στην πόλη του Μεξικό, του «Παγκόσμιου Πλάνου για Δράση» (World Plan for Action) που δημιουργήθηκε αλλά και της «δεκαετίας των γυναικών» (1975-1985) των Ηνωμένων Εθνών που ακολούθησε (M. A. Freeman, Chinkin, and Rudolf 2012).

¹⁸ Αποτελεί, επίσης, την πρώτη διεθνή σύμβαση που συμπεριλαμβάνει τη διάσταση του φύλου (gender-specific).

Υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ το 1979 και τέθηκε σε ισχύ το 1981¹⁹. Διαθέτει μια Επιτροπή (CEDAW Committee) για τον έλεγχο και την παρακολούθηση της εφαρμογής της από τα κράτη-μέρη (α. 17-22) με βάση τις εκθέσεις που της υποβάλουν (initial and periodic reports). Η Επιτροπή σχολιάζει τις εκθέσεις αυτές με τις Τελικές Παρατηρήσεις της (Concluding Observations), αναδεικνύοντας ελλείψεις και προτείνοντας συγκεκριμένα μέτρα.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια της υιοθέτησής της οδήγησε την πλειοψηφία των χωρών στην συνταγματική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων (α. 2 της Σύμβασης) και παράλληλα στην αναδιαμόρφωση των νομικών διατάξεων που αποτελούσαν άμεση ή έμμεση μορφή διάκρισης σε βάρος των γυναικών. Οι θετικές και αρνητικές υποχρεώσεις των κρατών δεν περιορίζονται σε νομικές αλλαγές αλλά και στην αντιμετώπιση των κοινωνικών στερεοτύπων, των εθίμων και των προτύπων που αναπαράγουν τις στερεοτυπικές αναγνώσεις του ρόλου των ανδρών και των γυναικών (α.5).

Η CEDAW επικεντρώνεται και στοχεύει στην –de facto και de jure- αντιμετώπιση των διακρίσεων που εμποδίζουν την ισότιμη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών των γυναικών. Ήδη από το άρθρο 1 η Σύμβαση διευκρινίζει πως «ο όρος «διακρίσεις κατά των γυναικών αφορά κάθε διαχωρισμό, εξαίρεση ή περιορισμό που βασίζεται στο φύλο και που έχει σαν αποτέλεσμα ή σκοπό να διακυβεύσει ή να καταστρέψει τη με βάση την ισότητα ανδρών και γυναικών αναγνώριση, απόλαυση ή άσκηση από τις γυναίκες, ανεξαρτήτως της οικογενειακής τους κατάστασης, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών στον πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και αστικό τομέα ή σε κάθε άλλο τομέα.»

Η Σύμβαση αναφέρεται στις περισσότερες πτυχές της ζωής των γυναικών, στην πολιτική και δημόσια ζωή (α. 7), την οικονομική και κοινωνική ζωή (α. 13), τον γάμο και την οικογένεια (α. 16), την εκπαίδευση (α. 10) και την εργασία (α. 11) την υγεία (α. 12). Δεν περιορίζεται όμως στις διακρίσεις που προκαλούνται από τη σχέση Κράτους-Ατόμου, αντίθετα υποχρεώνει τα κράτη που είναι μέλη της Σύμβασης (κ-μ) να αντιμετωπίσουν τις διακρίσεις οριζόντια, δηλαδή και αυτές που προκαλούνται μεταξύ ατόμων (α. 2 περίπτωση ε’).

Οι διατάξεις της Σύμβασης εξειδικεύονται με τις Γενικές Προτάσεις (General Recommendations) που εκδίδονται από την Επιτροπή για ζητήματα που κρίνει πως πρέπει να επιστήκει την προσοχή των κρατών-μερών²⁰ (α. 21). Με αυτό τον τρόπο εντάχθηκε στο πλαίσιο προστασίας της CEDAW η βία που βασίζεται στο φύλο, η οποία δεν προβλέπεται στο κείμενο της Σύμβασης, καθώς την

¹⁹ Η χώρα μας την κύρωσε με τον Ν. 1342/1983.

²⁰ Από το 1986 έως σήμερα έχουν εκδοθεί 38 General Recommendations, αναφερόμενη σε πληθώρα διαφορετικών ζητημάτων. Η πιο πρόσφατη (Νοέμβριος 2020) αφορά την αντιμετώπιση της διεθνούς σωματεμπορίας (trafficking) στις γυναίκες και τα κορίτσια που ανήκουν στον προσφυγικό πληθυσμό.

περίοδο σύνταξής του η έμφυλη βία δεν είχε εισαχθεί ακόμη στα ζητήματα διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών (M. A. Freeman, Chinkin, and Rudolf 2012).

Πρώτη αναφορά στη βία γίνεται το 1989 με την Γενική Σύσταση (GR) 12 σχετικά με τη βία που δέχονται οι γυναίκες «στην οικογένεια, τον χώρο εργασίας και σε άλλες εκφάνσεις της κοινωνικής τους ζωής», συστήνοντας στα κ-μ να συμπεριλάβουν στις αναφορές τους στοιχεία για τα μέτρα που έλαβαν προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό το κοινωνικό πρόβλημα.

Το καθοριστικό όμως βήμα για το ζήτημα της έμφυλης βίας αποτέλεσε η General Recommendation 19/1992, η οποία ενέταξε τη βία που δέχονται οι γυναίκες «επειδή είναι γυναίκες» (παρ.6) στις μορφές διάκρισης και παραβίασης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων²¹. Η Επιτροπή αναφέρθηκε, επίσης, στη «σωματική, ψυχική και σεξουαλική βία ή απειλές αυτών των πράξεων, στον εξαναγκασμό και τη στέρηση της ελευθερίας» (παρ. 6) ως εκφάνσεις της βίας κατά των γυναικών και συνέστησε στα κράτη να λάβουν αποτελεσματικά θετικά μέτρα.

Η επικαιροποίηση των συστάσεων σχετικά με το ζήτημα της βίας κατά των γυναικών έγινε με την GR 35/2017²², ορίζοντας πως «η έμφυλη βία κατά των γυναικών συμβαίνει σε όλους τους χώρους και τους τομείς της ανθρώπινης ζωής, στη δημόσια και την ιδιωτική. Σε αυτούς περιλαμβάνονται η οικογένεια, η κοινότητα, οι δημόσιοι χώροι, οι χώροι εργασίας, η πολιτική, ο αθλητισμός, οι υπηρεσίες υγείας και εκπαίδευσης και όλα τα παραπάνω επαναπροσδιορίζονται λόγω της τεχνολογίας, όπως οι σύγχρονες μορφές βίας που συμβαίνουν στο διαδίκτυο και τους ψηφιακούς χώρους» (παρ. 20). Τα δε κράτη καλούνται να λάβουν αποτελεσματικά μέτρα σε μια σειρά από τομείς, όπως η πρόληψη, η προστασία και αποζημίωση των θυμάτων, η δίωξη και τιμωρία των δραστών, ο διεθνής συντονισμός, η συλλογή δεδομένων κ.α. (παρ. 26).

Τα κ-μ καλούνται, επίσης, να συμπεριλάβουν στην αναφορά τους στατιστικά στοιχεία που αφορούν ειδικά τα θύματα «της βίας λόγω φύλου και της πιο ακραίας έκφασής της, της γυναικοκτονίας» (*victims causes of gender-based violence against women, and its most extreme expression, femicide/feminicide*) (GR 35/2017 παρ. 34b).

Η σημαντική καινοτομία της CEDAW αποτελεί η δημιουργία του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου²³ (Optional Protocol) της Σύμβασης, σε μια προσπάθεια «να εξασφαλιστεί η πλήρης και ισότιμη

²¹ Ένα χρόνο αργότερα, στο Παγκόσμιο Συνέδριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συντάχθηκε η Διακήρυξη της Βιέννης, η οποία διακηρυκτικά όρισε πως «τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών και κοριτσιών αποτελούν αναπόσπαστο μέρος των οικουμενικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων» (Vienna Declaration παρ. 18).

²² Αυτό συνάγεται ήδη από τον τίτλο, «General Recommendation No .35 on gender-based violence against women, updating General Recommendation No. 19. 2017».

²³ Τέθηκε σε ισχύ στις 22/12/2000 και έχει κυρωθεί από 109 χώρες.

απόλαυση των δικαιωμάτων και ελευθεριών των γυναικών» και να ληφθούν μέτρα για «την αντιμετώπιση των παραβιάσεων της Σύμβασης» (Hellum and Aasen 2013).

Το Πρωτόκολλο εισάγει δύο πρόσθετους μηχανισμούς για τον έλεγχο και την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης, την αναφορά (complaints) που μπορεί να υποβάλλεται στην Επιτροπή από άτομα ή οργανώσεις (α. 1-7 OP-CEDAW) και την έρευνα (inquiry procedure) εις βάρος κ-μ, που μπορεί να εκκινήσει έπειτα από καταγγελία ή ενημέρωση της Επιτροπής με οποιοδήποτε άλλο τρόπο (α. 8-10 OP-CEDAW). Οι παραπάνω μηχανισμοί έχουν οδηγήσει στη δημοσιοποίηση σημαντικών παραβιάσεων των κρατών σε υποθέσεις βίας κατά των γυναικών²⁴.

Καθοριστική για το ζήτημα της έμφυλης βίας και ιδιαίτερα των γυναικοκτονιών είναι έρευνα (inquiry) που διεξήχθη από την Επιτροπή CEDAW στο κράτος του Μεξικό, έπειτα από καταγγελίες που αφορούσαν την απαγωγή, τον βιασμό και τη δολοφονία εκατοντάδων γυναικών στην πόλη Juarez της πολιτείας Chihuahua. Μία υπόθεση που, όπως είδαμε, επηρέασε καθοριστικά την εξέλιξη των φεμινιστικών κινημάτων στην Λατινική Αμερική, το ερευνητικό ενδιαφέρον για τις γυναικοκτονίες αλλά και την πορεία προς την νομοθετική αντιμετώπιση του φαινομένου.

Η έρευνα της Επιτροπής CEDAW σε βάρος του Μεξικό για τις γυναικοκτονίες στην πόλη Juarez.

Το 2002, το «Casa Amiga», κέντρο ευαισθητοποίησης για το ζήτημα του βιασμού στην πόλη Juarez και ο διεθνής οργανισμός «Equality Now»²⁵, απέστειλαν στην Επιτροπή αίτημα για τη διενέργεια έρευνας σε βάρος του Μεξικό, σύμφωνα με τη διαδικασία του α. 8 του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου της CEDAW, παρουσιάζοντας στοιχεία για τις παραβιάσεις του κράτους του Μεξικό απέναντι στα δικαιώματα των γυναικών της περιοχής²⁶.

Όπως αναφέρουν, από το 1993 έως το 2002 που συντάχθηκε η αναφορά, περισσότερες από 230 νέες γυναίκες και κορίτσια έχουν δολοφονηθεί στην πόλη Juárez ή στις γύρω περιοχές. Τα περισσότερα από τα θύματα ήταν εργαζόμενες, φτωχές γυναίκες, με σκούρο δέρμα, που μετανάστευσαν από τις γύρω περιοχές με στόχο να βρουν μια θέση εργασίας στα εργοστάσια, - *maquiladora*²⁷. Η απαγωγή τους γινόταν όταν κατευθύνοντας προς ή επέστρεφαν από την εργασία

²⁴ Ενδεικτικά, οι αναφορές A.T. v Hungary, Karen Tayag Vertido v The Philippines και η έρευνα εις βάρος του Καναδά για την εξαφάνιση και δολοφονία Αβοριγινών γυναικών.

²⁵ Διευθύντρια στην οργάνωση ήταν η πολύ σημαντική φεμινίστρια νομικός, Catharine MacKinnon, η οποία υπογράφει και την αναφορά.

²⁶ Το κείμενο της αναφοράς στο: <https://opcedaw.files.wordpress.com/2012/01/request-for-inquiry-cj-mexico-2002.pdf>.

²⁷ Τα εργοστάσια αυτά βρίσκονται στα σύνορα Η.Π.Α. – Μεξικό. Συναρμολογούν εισαγόμενα προϊόντα από άλλες περιοχές των Η.Π.Α., που εισάγονται χωρίς δασμούς, και δημιουργήθηκαν στη βάση του «Εθνικού προγράμματος ανάπτυξης συνόρων» (PRONAF) της κυβέρνησης για να ενισχύσει την οικονομία και να αυξήσει τις θέσεις εργασίας.

τους, διαδρομή την οποία έκαναν καθημερινά περπατώντας, καθώς δεν υπήρχαν μέσα συγκοινωνίας. Οι σοροί των θυμάτων συνήθως εντοπίζονταν σε ερημικές περιοχές, όπως η έρημος Tijuana, και η πλειοψηφία από τις γυναίκες είχαν υποστεί σεξουαλική επίθεση, βιασμό ή/και ακρωτηριασμό μελών του σώματός τους.

Η δημοσιότητα που έλαβε η υπόθεση οδήγησε στον διορισμό Ειδικού Εισαγγελέα για τις δολοφονίες των γυναικών, ωστόσο, όπως αναφέρει η αναφορά, έγιναν λίγες συλλήψεις και πολλοί από τους υπόπτους έχουν κατηγορήσει την αστυνομία για χρήση βασανιστηρίων προκειμένου να αποσπάσει ομολογίες και να κλείσει τυπικά η υπόθεση.

Συνολικά, στην συντριπτική πλειοψηφία των υποθέσεων, η διερεύνηση έγινε καθυστερημένα και αναποτελεσματικά. Πολλά στοιχεία δεν είχαν συμπεριληφθεί στις δικογραφίες γιατί είχαν χαθεί ή δε μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, καθώς ο τρόπος διεξαγωγής των αστυνομικών ερευνών οδήγησε σε απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας. Χαρακτηριστικό, επίσης, της στάσης των αρχών είναι η αδιαφορία απέναντι στις κλήσεις των συγγενών για τις εξαφανίσεις των γυναικών αλλά και η απόδοση ευθυνών στις ίδιες τις γυναίκες για τη δολοφονία τους, κάνοντας σχόλια για τον τρόπο που ήταν ντυμένες ή για το ότι βρίσκονταν έξω το βράδυ.

Οι δύο οργανώσεις αναφέρουν στην Επιτροπή CEDAW αναλυτικά τους μηχανισμούς του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων που έχουν διενεργήσει μελέτες, αυτοψίες και έχουν εκφράσει τις ανησυχίες τους για τις παραβιάσεις του Μεξικό στην πόλη Juarez. Μεταξύ αυτών είναι η Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων²⁸, η Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ²⁹, ο Ειδικός Εισηγητής του ΟΗΕ για την ανεξαρτησία των δικαστών και των δικηγόρων αλλά και η ίδια η Επιτροπή CEDAW³⁰.

Όπως καταλήγουν στην αναφορά τους, *«Πιστεύουμε ότι όλα τα έγγραφα κατά την τελευταία δεκαετία, και η ανησυχία που επανειλημμένα εκφράστηκε στα Ηνωμένα Έθνη και άλλα διεθνή όργανα, έχουν καθιερώσει ένα μοτίβο αποτυχίας από την πλευρά της Μεξικανικής κυβέρνησης που συνιστά σοβαρή και συστηματική παραβίαση του θεμελιώδους δικαιώματος των γυναικών στην πόλη Juárez να απολαμβάνουν ίση προστασία ενώπιον του νόμου, όπως ορίζεται στο Άρθρο 2 της σύμβασης και να μην υφίστανται διακρίσεις λόγω του φύλου τους, μορφή των οποίων είναι η έμφυλη*

²⁸ Press Release No. 04/02, Special Rapporteur of the IACHR Concludes Visit to Evaluate the Situation of Women's Rights in Ciudad Juárez, Mexico, Feb. 13, 2002.

²⁹ Concluding observations of the Human Rights Committee: Mexico, CCPR/C/79/Add.109, 27 July 1999.

³⁰ Consideration of reports of States parties, Mexico, fifth periodic report, CEDAW/C/2002/EXC/CRP.3/Rev.1, 23 Aug. 2002.

βία.». «Το κράτος έχει ευθύνη για τις πράξεις αυτές, ακόμα κι αν διαπράττεται από ιδιώτες, εάν δεν ενεργούν με τη δέουσα επιμέλεια για την πρόληψη παραβιάσεων.»
«Εν τω μεταξύ, οι δολοφονίες συνεχίζονται.»

Έτσι, σχεδόν έναν χρόνο αργότερα ακολούθησε συμπληρωματική αναφορά στην Επιτροπή CEDAW³¹, παρουσιάζοντας νέα στοιχεία για δολοφονίες γυναικών και την αδιαφορία, την αναποτελεσματικότητα των Μεξικανικών αρχών να προστατεύσουν τις γυναίκες, να διερευνήσουν και να αποδώσουν δικαιοσύνη.

Η Έρευνα της Επιτροπής CEDAW εις βάρος του Μεξικό ήταν η πρώτη εφαρμογή της διαδικασίας του α. 8 του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου. Τα συμπεράσματα της Επιτροπής, έπειτα από αποστολή επιστημονικής επιτροπής στο Μεξικό για επιτόπια έρευνα, συνεντεύξεις με τους αξιωματούχους της κυβέρνησης, τις οικογένειες των θυμάτων και τις οργανώσεις των γυναικών της περιοχής, δημοσιεύθηκαν στις αρχές του 2005³².

Η Επιτροπή, κατέληξε πως οι πρακτικές της κυβέρνησης του Μεξικό «αποτελούν σοβαρές και συστηματικές παραβιάσεις των διατάξεων της Σύμβασης για την εξάλειψη κάθε μορφής διακρίσεων κατά των γυναικών, καθώς και της Γενικής Σύστασης α. 19 της CEDAW (παρ. 259) και επεσήμανε άλλη μια φορά τη σύνδεση των εμποδωμένων κοινωνικών διακρίσεων σε βάρος των γυναικών με την έμφυλη βία.

Όπως διαπιστώνει η Επιτροπή, το άνοιγμα θέσεων εργασίας για τις γυναίκες της περιοχής στα εργοστάσια (maquilas) διατάραξε τις «παραδοσιακές δυναμικές εξουσίας μεταξύ των δύο φύλων» καθώς η κοινωνική αλλαγή στη θέση των γυναικών που επήλθε δεν οδήγησε στην ανάλογη μεταστροφή των αντιλήψεων για το ρόλο και τη θέση της γυναίκας (παρ. 25). Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την ριζωμένη κουλτούρα ατιμωρησίας ενθάρρυναν τα φρικτά μισογυνικά εγκλήματα που διαπράχθηκαν εις βάρος των γυναικών της περιοχής (παρ. 26).

Το ζήτημα της κρατικής ατιμωρησίας και αναποτελεσματικότητας των αρχών στις υποθέσεις έμφυλης βίας αναλύεται εκτενώς στην αναφορά της Επιτροπής, η οποία καταλήγει σε συγκεκριμένα μέτρα που πρέπει να ληφθούν από την κυβέρνηση προκειμένου να συμμορφωθεί με τις διεθνείς υποχρεώσεις της. Οι προτάσεις της Επιτροπής είναι ιδιαίτερα εκτενείς και

³¹ Το κείμενο της αναφοράς εδώ: <https://opcedaw.files.wordpress.com/2012/01/follow-up-request-for-inquiry-cj-mexico-2003.pdf>.

³² Για τα συμπεράσματα της Επιτροπής, βλ. <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw32/CEDAW-C-2005-OP.8-MEXICO-E.pdf>.

διακρίνονται σε τρία μέρη, τις Γενικές Προτάσεις, τις Προτάσεις σχετικά με την έρευνα των εγκλημάτων και τιμωρία των δραστών και, τέλος, για την πρόληψη της βίας και εγγύησης της ασφάλειας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών.

Αξίζει να σημειώσουμε πως το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί την πρώτη έγγραφη αναφορά της CEDAW στον όρο γυναικοκτονία (σελ. 74).

3.3. Η Σύμβαση Belém do Pará του Οργανισμού Αμερικανικών Κρατών.

Η Διαμερικανική σύμβαση για την πρόληψη, την τιμωρία και την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών υπογράφηκε το 1994 στην πόλη Belém do Pará, έπειτα από πρόταση της Διαμερικανικής Επιτροπής Γυναικών (CIM)³³ και τέθηκε σε εφαρμογή ένα χρόνο μετά. Αποτελεί το πρώτο διεθνές νομικά δεσμευτικό κείμενο που εξειδικεύει το πεδίο προστασίας του στη βία εις βάρος των γυναικών, η οποία αποτελεί «εκδήλωση των ιστορικά άνισων σχέσεων εξουσίας μεταξύ ανδρών και γυναικών» (προοίμιο της Σύμβασης). Είναι επίσης η σύμβαση με την μεγαλύτερη αποδοχή στον OAS, καθώς από τα 35 κράτη μόνο δύο δεν την έχουν υπογράψει, οι Η.Π.Α και ο Καναδάς (Henn 2019).

Η βία κατά των γυναικών ορίζεται στο πρώτο άρθρο της Σύμβασης ως «οποιαδήποτε πράξη ή συμπεριφορά, βασισμένη στο φύλο, που προκαλεί τον θάνατο, τη σωματική, σεξουαλική ή ψυχολογική βλάβη ή ταλαιπωρία στις γυναίκες, είτε στον δημόσιο είτε στον ιδιωτικό τομέα.» (α. 1).

Διακρίνει, επίσης, τρεις σφαίρες εκδήλωσης της βίας, μέσα στην οικογένεια ή άλλη διαπροσωπική σχέση, έξω από το σπίτι -από οποιοδήποτε άγνωστο πρόσωπο- και αυτή που διαπράττεται ή γίνεται ανεκτή από το κράτος ή τους αξιωματούχους του (α. 2).

Όπως υποστηρίζεται, η Σύμβαση «τοποθετεί την καθημερινή πραγματικότητα των γυναικών κάτω από το μικροσκόπιο του Διεθνούς Δικαίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, υιοθετώντας ένα νέο πρότυπο στα ανθρώπινα δικαιώματα -και ιδιαίτερα στα δικαιώματα των γυναικών- ότι το ιδιωτικό αφορά και το δημόσιο και κατά συνέπεια, το κράτος έχει αναπόφευκτο καθήκον όσον αφορά την πρόληψη, την εξάλειψη και την τιμωρία της βίας στη ζωή γυναικών, τόσο στην δημόσια όσο και στην ιδιωτική σφαίρα» (Guerrero 2012).

³³ Επιτροπή του Αμερικανικού Οργανισμού Κρατών, η οποία από το 1990 πραγματοποιεί μελέτες σε όλα τα κράτη-μέλη του OAS σχετικά με τα δικαιώματα των γυναικών.

Διαπιστώνουμε στο παραπάνω άρθρο πως στη διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας, την οποία ακολουθεί και η CEDAW, προστίθεται μία τρίτη που αφορά ειδικά το κράτος και τους κρατικούς λειτουργούς και μάλιστα σε αυτή την περίπτωση ρητά προβλέπεται και το στοιχείο της ανοχής, όχι μόνο της θετικής ενέργειας. Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, το στοιχείο αυτό συνδέεται με την κοινωνική πραγματικότητα της περιοχής της Λατινικής Αμερικής, όπου η ανοχή απέναντι στην έμφυλη βία και η ατιμωρησία των δραστών αποτελεί σημαντικό ζήτημα που έχει απασχολήσει τα φεμινιστικά κινήματα της περιοχής και τους μηχανισμούς του διεθνούς δικαίου.

Στο προοίμιο της Σύμβασης βλέπουμε να επαναλαμβάνεται η παγιωμένη σε διεθνές πλαίσιο θέση –CEDAW, Διακήρυξης της Βιέννης κ.α.- πως η βία που υφίστανται οι γυναίκες λόγω του φύλου τους αποτελεί παραβίαση των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους. Το παραπάνω θα εξειδικευτεί στο δεύτερο κεφάλαιο της Σύμβασης (α. 3-6) με τίτλο «Προστατευόμενα Δικαιώματα».

Στο πρώτο άρθρο του κεφαλαίου (α. 3) τίθεται το δικαίωμα των γυναικών να απολαμβάνουν μία ζωή χωρίς βία (*«Every woman has the right to be free from violence in both the public and private spheres.»*). Το άρθρο αυτό συνομιλεί με το τελευταίο του ίδιου κεφαλαίου (α. 6) αλλά και με τα συμπεράσματα της Επιτροπής CEDAW, εντάσσοντας στο δικαίωμα μιας ζωής χωρίς βία το δικαίωμα των γυναικών να μην υφίστανται διακρίσεις λόγω φύλου, να εκτιμώνται και να λαμβάνουν εκπαίδευση χωρίς στερεοτυπικά πρότυπα συμπεριφοράς και κοινωνικές πρακτικές που βασίζονται στην έννοια της κατωτερότητας ή υποταγής τους.

Η Σύμβαση αναφέρεται, επίσης, στα ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες των γυναικών που εντάσσονται στον προστατευτικό κλοιό των διεθνών και περιφερειακών συμβάσεων, όπως ενδεικτικά (*«among others»*, α. 4) το δικαίωμα να είναι σεβαστή η ζωή, η σωματική, πνευματική και ηθική ακεραιότητα των γυναικών, το δικαίωμα στην ελευθερία και ασφάλεια, το δικαίωμα να μην υφίστανται βασανιστήρια, η ισότητα ενώπιον του νόμου κ.α. (α. 4).

Τα άρθρα 7 και 8 της Σύμβασης αναφέρονται σε ένα σύνολο κρατικών υποχρεώσεων, στο πλαίσιο της δέουσας επιμέλειας που κρίνονται θεμελιώδεις για την *de facto* και *de jure* απόλαυση του δικαιώματος των γυναικών σε μια ζωή χωρίς βία. Οι υποχρεώσεις για την λήψη μέτρων πρόληψης, τιμωρίας, διερεύνησης και εξάλειψης της βίας κατά των γυναικών, που προβλέπονται στο άρθρο 7, είναι άμεσες και, επομένως, η μη συμμόρφωση του κράτους συνεπάγεται διεθνή ευθύνη, η οποία, -όπως ορίζει το άρθρο 12 της Σύμβασης, μπορεί να εκκινήσει με αναφορά (ατόμου ή οργάνωσης) ενώπιον της Διαμερικανικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Το άρθρο επικεντρώνεται ιδιαίτερα στις νομοθετικές αλλαγές εναρμόνισης των εθνικών εννόμων τάξεων με τους σκοπούς της Σύμβασης –την πρόληψη, αντιμετώπιση, διερεύνηση και

αποκατάσταση-, καθώς έξι από τις οκτώ παραγράφους (παρ. c-h) σχετίζονται με την υποχρέωση νομοθετικής πρόβλεψης σχετικών διατάξεων στο αστικό, ποινικό και διοικητικό δίκαιο και την τροποποίηση όσων από τις υπάρχουσες διατάξεις διαιωνίζουν την ανοχή στη βία εις βάρος των γυναικών.

Επίσης πολύ σημαντικό στοιχείο του συγκεκριμένου άρθρου είναι η πρόβλεψη της αρχής της δέουσας επιμέλειας (due diligence), η οποία είχε εισαχθεί στην αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών με την Γενική Σύσταση (GR)19 της Επιτροπής CEDAW (παρ. 9). Νομολογιακά αξιοποιήθηκε πρώτη φορά στη σημαντική υπόθεση απαγωγής πολιτών από μέλη παρακρατικής οργάνωσης στην Ονδούρα, Velásquez Rodríguez ενώπιον του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων³⁴. Σύμφωνα με τα παραπάνω, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να εφαρμόζουν την δέουσα επιμέλεια κατά την εφαρμογή των μέτρων πρόληψης, διερεύνησης και τιμωρίας των δραστών και αυτό αποτελεί για το διεθνές δίκαιο την κρίσιμη παράμετρο για την αναγνώριση της συμμόρφωσης του κράτους³⁵.

Η υπόθεση των γυναικοκτονιών στην πόλη Juarez, όμως, ήταν αυτή που διαμόρφωσε νομολογιακά την αρχή της δέουσας επιμέλειας σε περιπτώσεις βίας κατά των γυναικών. Η εφαρμογή της αρχής αυτής και η εξέλιξή της στη θεωρία και τη νομολογία έχει οδηγήσει στη διατύπωση τεσσάρων κανόνων, τους οποίους αξίζει να παραθέσουμε αυτούσια, όπως ακριβώς διατυπώθηκαν από την Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων:

«Πρώτον, η διεθνής ευθύνη ενός Κράτους μπορεί να συναχθεί από το ότι δεν ενεργεί με τη δέουσα επιμέλεια για να αποτρέψει, να ερευνήσει, να τιμωρήσει και να αποζημιώσει για πράξεις βίας κατά των γυναικών, καθήκον που μπορεί να ισχύει για ενέργειες που διαπράττονται από ιδιωτικούς φορείς, σε ορισμένες περιπτώσεις.

Δεύτερον, υπάρχει σχέση μεταξύ των διακρίσεων, της βίας κατά των γυναικών και της δέουσας επιμέλειας. Ως εκ τούτου, είναι καθήκον των κρατών να αντιμετωπίζουν και να αντιδρούν στη βία κατά των γυναικών, με τη λήψη μέτρων για την πρόληψη των διακρίσεων που διαιωνίζουν αυτό το πρόβλημα. Τα κράτη πρέπει να υιοθετήσουν τα απαραίτητα μέτρα για να τροποποιήσουν τα κοινωνικά και πολιτισμικά πρότυπα συμπεριφοράς των ανδρών και γυναικών και να εξαλείψουν τις προκαταλήψεις, τις συνήθειες πρακτικές που βασίζονται στην ιδέα της κατωτερότητας ή της ανωτερότητας οποιουδήποτε φύλου και τους στερεότυπους ρόλους.

³⁴ IACtHR, Case of Velásquez Rodríguez v. Honduras, Series C No. 4 (July 29, 1988), παρ. 172.

³⁵ UN General Assembly 2011, report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, παρ.47.

Τρίτον, ο εξελισσόμενος νόμος και η πρακτική τονίζουν τη σχέση μεταξύ του καθήκοντος να ενεργεί με τη δέουσα επιμέλεια και της υποχρέωσης των κρατών να εγγυώνται την πρόσβαση σε επαρκή και αποτελεσματικά ένδικα μέσα για τα θύματα και τα μέλη της οικογένειάς τους όταν υφίστανται πράξεις βίας.

Τέταρτον, τα διεθνή και περιφερειακά συστήματα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχουν εντοπίσει ορισμένες ομάδες γυναικών που διατρέχουν ιδιαίτερο κίνδυνο να υποστούν πράξεις βίας, λόγω του ότι υφίστανται πολλαπλές διακρίσεις, μεταξύ αυτών είναι τα κορίτσια και οι γυναίκες που ανήκουν σε ορισμένες εθνικές, φυλετικές και μειονοτικές ομάδες. Αυτός είναι ένας παράγοντας που πρέπει να λάβουν υπόψη τα κράτη κατά τη λήψη μέτρων για την πρόληψη κάθε μορφής βίας.»..

Το ζήτημα των πολλαπλών διακρίσεων προβλέπεται ρητά και στο άρθρο 9 της Σύμβασης αλλά και στη CEDAW³⁶, και απηχεί τη θεωρία της διαθεματικότητας των πολλαπλών διακρίσεων (intersectionality) που αναπτύχθηκε από την Kimberlé Crenshaw (Crenshaw 1989) φεμινίστρια δικηγόρο και ακαδημαϊκό και έχει επηρεάσει σημαντικά το λεγόμενο 4^ο κύμα του φεμινισμού³⁷ αλλά και τις νομικές σπουδές³⁸.

Το άρθρο 8 αναφέρεται σε συγκεκριμένα μέτρα κοινωνικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης με στόχο την μεταστροφή των κοινωνικών αντιλήψεων που οδηγούν στην παραβίαση των δικαιωμάτων των γυναικών (παρ. a-c). Παράλληλα, τα κράτη είναι υποχρεωμένα να φροντίσουν για την προστασία και αποκατάσταση των γυναικών που έχουν υποστεί βία λόγω του φύλου τους (d-f) αλλά και να ενισχύσουν την έρευνα και συλλογή στατιστικών (g-i).

Όσον αφορά τους μηχανισμούς ελέγχου της Σύμβασης, όπως είδαμε και παραπάνω, αναφορές σχετικά με παραβιάσεις κρατών-μελών μπορούν να υποβάλλονται ενώπιον της IACHR (α. 12). Τα κράτη οφείλουν, επίσης, να υποβάλουν ετήσια αναφορά στην Διαμερικανική Επιτροπή των Γυναικών (CIM) σχετικά με τα μέτρα που έχουν λάβει για την εναρμόνιση με τους σκοπούς της Σύμβασης καθώς και τυχόν ερωτήσεις ή προβλήματα που αντιμετωπίζουν (α. 10).

Ωστόσο, η μελέτη που δημοσιοποίησε η CIM το 2000 («Violence in the Americas: A Regional Analysis» κατέληγε στο ότι οι στόχοι της Σύμβασης δεν έχουν ακόμη επιτευχθεί. Κρίθηκε αναγκαίο, λοιπόν, να συγκροτηθεί ένας ειδικός μηχανισμός παρακολούθησης της εφαρμογής της Σύμβασης, καθοδήγησης και ενίσχυσης της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη-μέρη. Έτσι, το 2004 εγκρίθηκε από την Διάσκεψη των Κρατών-Μερών το Καταστατικό του Μηχανισμού

³⁶ GR 26 ‘Women Migrant Workers’ (2009), GR 27 ‘Older Women and Protection of Their Human Rights’ (2010), GR 30 ‘Women in Conflict Prevention, Conflict and Post-Conflict Situations’ (2013) και ο ορισμός της έννοιας στην GR 35/2017 παρ. 17).

³⁷ <https://library.law.howard.edu/civilrightshistory/women/intersectionality>.

³⁸ Ενδεικτικά στην ελληνική βιβλιογραφία «Οι πολλαπλές διακρίσεις: Συγκριτική Προσέγγιση» (Δηληγιάννη-Δημητράκου 2012).

Παρακολούθησης της Σύμβασης Belém do Pará (MESECVI), ο οποίος αποτελείται από την Επιτροπή Ειδικών (Committee of Experts) και το Συνέδριο των Κρατών Μελών (Conference of States Party).

Ο MESECVI είναι αρμόδιος για την διαδικασία των αναφορών (reporting procedure) που υποβάλλουν τα κράτη και, έως σήμερα, έχει πραγματοποιήσει τρεις μελέτες (Hemispheric Reports) για τον τρόπο εφαρμογής της Σύμβασης. Έχει υιοθετήσει, επίσης, τη «Διακήρυξη για τις γυναικοκτονίες»³⁹ αλλά και έναν Πρότυπο Νόμο προκειμένου να συμβάλει στις προσπάθειες των κρατών-μελών να αντιμετωπίσουν νομοθετικά το πρόβλημα⁴⁰.

3.3.1 Υποθέσεις γυναικοκτονιών ενώπιον του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Το Διαμερικανικό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (IACtHR) είναι το δικαστικό όργανο του Διαμερικανικού συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ιδρύθηκε με βάση την Διαμερικανική Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα το 1978 και έχει έδρα το Σαν Χοσέ της Κόστα Ρίκα.

Το Δικαστήριο εξυπηρετεί δύο πρωταρχικές αρμοδιότητες (Κεφάλαιο VIII, Διαμερικανική Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα) την δικαστική λειτουργία, την έκδοση αποφάσεων και την συμβουλευτική, δηλαδή, την έκδοση συμβουλευτικών γνωμοδοτήσεων σχετικά με την εφαρμογή των συνθηκών για τα ανθρώπινα δικαιώματα, κατόπιν αιτήματος των κρατών μελών ή των οργανισμών στο πλαίσιο του OAS.

Σε αντίθεση με το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, δεν υπάρχει ατομική προσφυγή στο Διαμερικανικό Δικαστήριο. Όλες οι ατομικές καταγγελίες πρέπει πρώτα να υποβληθούν στη Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (IACHR), η οποία στη συνέχεια αποφασίζει αν θα παραπέμψει την υπόθεση στο Δικαστήριο.

³⁹ https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf.

⁴⁰ <https://www.oas.org/en/mesecvi/docs/LeyModeloFemicidio-EN.pdf>.

Η υπόθεση «Gonzalez and all v Mexico (Cotton field)», 2009.

Όπως είδαμε, οι εκατοντάδες γυναικοκτονίες, στην πλειοψηφία τους φτωχών εργατριών, στην πόλη Juarez απασχόλησαν επανειλημμένα τα όργανα και τους μηχανισμούς προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ήταν θέμα χρόνου, επομένως, η κρίση της υπόθεσης από το IACtHR.

Το ιστορικό της υπόθεσης

Τον Νοέμβριο του 2007, η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υποστήριξε ενώπιον του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ότι το Μεξικό ήταν υπεύθυνο για μια σειρά παραβιάσεων, διακρίσεων, παρατυπιών και καθυστερήσεων στη διερεύνηση των εξαφανίσεων και των επακόλουθων δολοφονιών της Laura Berenice Ramos Monarrez (17 ετών), Claudia Ivette Gonzalez (20 ετών) και Esmeralda Herrera Monreal (15 ετών), στο Juarez του Μεξικό.

Οι τρεις νεαρές γυναίκες αναφέρθηκαν για πρώτη φορά ως αγνοούμενες από τις οικογένειές τους στις αρχές του 2001, οι έρευνες, ωστόσο, καθυστέρησαν υπέρμετρα. Οι σοροί τους βρέθηκαν εβδομάδες αργότερα σε ένα αγρόκτημα, το «campo algodonero» (Cotton Field), από το οποίο πήρε και το όνομα της η υπόθεση, με σημάδια σεξουαλικής κακοποίησης και άλλων μορφών βίας.

Από τους ισχυρισμούς της Επιτροπής αναδείχθηκαν δύο βασικά χαρακτηριστικά της υπόθεσης. Οι τρεις υποθέσεις αποτελούσαν μέρος ενός μοτίβου εξαφανίσεων και δολοφονιών γυναικών στην πόλη Juarez από το 1993 κι έπειτα, οι οποίες συχνά ακολουθούνται από παραλείψεις και παρατυπίες των κρατικών αρχών στην έρευνα και τιμωρία. Όλα τα παραπάνω συνδέονται με διακρίσεις εξαιτίας του φύλου των θυμάτων, οι οποίες οδήγησαν στην ατιμωρησία και την επανάληψη αυτών των εγκλημάτων. Η Επιτροπή και η πλευρά των θυμάτων ισχυρίστηκε, επίσης, ότι τα μέλη της οικογένειας των θυμάτων κακοποιήθηκαν, παρενοχλήθηκαν και εκφοβίστηκαν συστηματικά από τις αρχές όταν προσπάθησαν να διερευνήσουν οι ίδιοι ή να συμμετάσχουν στις αστυνομικές έρευνες (Celorio 2010).

Η απόφαση του IACtH

Το Δικαστήριο έκρινε το Μεξικό υπεύθυνο για αρκετές παραβιάσεις της Αμερικανικής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (IACHR) και της Διαμερικανικής Σύμβασης για την Πρόληψη, την Τιμωρία και την Εξάλειψη της Βίας κατά των Γυναικών (Belem do Para). Έλαβε δε υπόψη του έρευνες και καταθέσεις φεμινιστριών για τις γυναικοκτονίες στην περιοχή, όπως της Julia

Monárrez Fragoso, τις αναφορές διεθνών οργανώσεων και το νομολογιακό προηγούμενο της υπόθεσης Velásquez Rodríguez. Η απόφαση αυτή είναι από τις πρώτες που εξέτασαν την Belem do Para και ασχολούνται διεξοδικά με τη βία κατά των γυναικών.

Το Δικαστήριο, επεσήμανε, αρχικά, ότι το κράτος απέτυχε να εγγυηθεί τα ανθρώπινα δικαιώματα των θυμάτων, παραλείποντας να ενεργήσει με τη δέουσα επιμέλεια που απαιτούνταν στις περιπτώσεις βίας κατά των γυναικών. Ως εκ τούτου, παραβίασε την υποχρέωση μη διάκρισης του α.1 παράγραφος 1 της Διαμερικανικής Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, σε σχέση με την υποχρέωση εγγύησης των δικαιωμάτων που προβλέπονται στο άρθρο 4 παράγραφος 1 (δηλαδή, την ζωή), στο άρθρο 5 παράγραφος 1 (σωματική, διανοητική και ηθική ακεραιότητα), στο άρθρο 5 παράγραφος 2 (ελευθερία από τα βασανιστήρια ή την σκληρή, απάνθρωπη ή εξευτελιστική τιμωρία ή μεταχείριση) και άρθρο 7 παράγραφος 1 (προσωπική ελευθερία και ασφάλεια). Επίσης, έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη που ορίζεται στο άρθρο 8 παράγραφος 1 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη), παραβίαση των δικαιωμάτων των δύο ανήλικων θυμάτων του άρθρου 19 (δικαιώματα του παιδιού) και του άρθρου 25 παράγραφος 1 (απλή, άμεση, αποτελεσματική προσφυγή) της Σύμβασης, εις βάρος των θυμάτων και των εγγυτέρων συγγενών τους.

Η παρούσα απόφαση του Διαμερικανικού Δικαστηρίου αποτελεί σημαντική συμβολή στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των δικαιωμάτων των γυναικών, τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο, σε τέσσερις βασικούς τομείς, 1. Στην εξειδίκευση της υποχρέωσης των κρατών να ενεργούν με τη δέουσα επιμέλεια (due diligence) που απαιτείται σε περιπτώσεις βίας και διακρίσεων κατά των γυναικών, 2. Στη σχέση μεταξύ του καθήκοντος ενεργείν με τη δέουσα επιμέλεια και της υποχρέωσης των κρατών να εγγυώνται την πρόσβαση σε επαρκή και αποτελεσματικά ένδικα μέσα για τα θύματα και τα μέλη της οικογένειάς τους, 3. Στον τρόπο και το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 7 της σύμβασης Belém do Para και 4. Στη σύνδεση μεταξύ των διακρίσεων κατά των γυναικών και της βίας (Cook 2010).

Το Δικαστήριο αναφέρεται συγκεκριμένα στην υποχρέωση «αυστηρής δέουσας επιμέλειας» στις επιχειρήσεις αναζήτησης αγνοούμενων κατά τις πρώτες ώρες και ημέρες, λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο συστηματικών εξαφανίσεων και δολοφονιών νεαρών γυναικών. Όσον αφορά την υποχρέωση του κράτους να ερευνήσει, το Δικαστήριο διαπίστωσε για πρώτη φορά ότι η άμεση, σοβαρή, η αμερόληπτη και διεξοδική διερεύνηση παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει «ευρύτερο πεδίο εφαρμογής» σε περίπτωση δολοφονίας ή κακοποίησης μιας γυναίκας. Υπογράμμισε, επίσης, ότι η αναποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος στέλνει το κοινωνικό μήνυμα ότι η βία κατά των γυναικών είναι ανεκτή και προωθεί την επανάληψή της.

Η απόφαση αυτή χαρακτηρίζεται ως case study σχετικά με το ζήτημα των γυναικοκτονιών και είναι η πρώτη που αναφέρεται στον όρο (*«in the instant case the Court will use the expression “gender-based murders of women,” also known as femicide»*, παρ. 147). Οι εξελίξεις που επέφερε στην κατανόηση και νομική αντιμετώπιση του ζητήματος δεν περιορίζονται μόνο στο Μεξικό αλλά σε ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα.

Η υπόθεση «Velásquez Paiz et al v. Guatemala», 2015.

Η απόφαση αυτή, εξειδικεύει περαιτέρω την αρχή της δέουσας επιμέλειας και της ευθύνης των κρατών στις περιπτώσεις εγκλημάτων βίας κατά των γυναικών.

Το ιστορικό της υπόθεσης.

Η Claudina Isabel Velásquez Paiz, 19χρονη φοιτήτρια νομικής, βρισκόταν σε ένα πάρτι. Περίπου στις 11:45 μ.μ. επικοινωνήσε τηλεφωνικώς με την οικογένειά της για τελευταία φορά. Δύο ώρες αργότερα, οι γονείς της ενημερώθηκαν από φιλικό πρόσωπο της κόρης τους ότι ενδέχεται να βρίσκεται σε κίνδυνο. Κάλεσαν την αστυνομία, η οποία συμφώνησε να κάνει περιπολίες την περιοχή αλλά όχι στο να δηλώσει την εξαφάνισή της πριν την πάροδο τουλάχιστον 24 ωρών, παρά τα υψηλά ποσοστά γυναικοκτονίας στη Γουατεμάλα.

Με τη βοήθεια της οικογένειας και των φίλων τους, οι γονείς της Claudina συνέχισαν την αναζήτούν όλη τη νύχτα. Γύρω στις 5 π.μ., πήγαν στο αστυνομικό τμήμα για να αναφέρουν την εξαφάνισή της, αλλά για άλλη μια φορά τους είπαν να περιμένουν. Στις 8:30 π.μ. η αστυνομία έλαβε επίσημη ειδοποίηση για την εξαφάνιση της Claudina. Εν τω μεταξύ, πληροφορίες που παρείχε ανώνυμο τηλεφώνημα οδήγησαν τις αρχές σε ένα εγκαταλελειμμένο γυναικείο σώμα, στο οποίο υπήρχαν σημάδια σεξουαλικής βίας καθώς και μια σφαίρα στο μέτωπο. Οι γονείς της Claudina αναγνώρισαν την σορό και το μεσημέρι της ίδια ημέρας το έλαβαν στο σπίτι τους. Κατά τη διάρκεια της νεκρώσιμης τελετής, η αστυνομία διέκοψε την τελετή, απαιτώντας να λάβει τα δακτυλικά αποτυπώματα της αποθανούσας. Οι γονείς της Claudina αντιτάχθηκαν και απειλήθηκαν με δίωξη για παρεμπόδιση της δικαιοσύνης.

Από τα στοιχεία αποδείχθηκε πως οι αρχές δεν είχαν προβεί σε καμία ενέργεια έπειτα από τις πληροφορίες της οικογένειας για την εξαφάνιση της Claudina έως την επίσημη δήλωση εξαφάνισης που έγινε στις 8.30 π.μ. Καμία αστυνομική έρευνα δεν είχε ξεκινήσει πριν την εύρεση της σορού.

Η απόφαση του IACtHR

Το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η Γουατεμάλα ήταν υπεύθυνη για παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Claudina και της οικογένειάς της. Συγκεκριμένα ότι δεν κατάφερε να εγγυηθεί το δικαίωμα στη ζωή και την σωματική ακεραιότητα (α. 4 παρ. 1 και 5 παρ. 1,2) σε συνδυασμό με την απαγόρευση των διακρίσεων του άρθρου 1 παρ. 1. της Διαμερικανική Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Επίσης, έκρινε ότι υπήρξε παραβίαση του δικαιώματος πρόσβασης στη δικαιοσύνη που ορίζεται στο άρθρο 8 παράγραφος 1 (δικαίωμα σε δίκαιη δίκη), του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή του άρθρου 11 και του άρθρου 25 για την πρόσβαση σε αποτελεσματική δικαστική προστασία. Τα παραπάνω σε συνδυασμό με την παραβίαση του α. 7 της Σύμβασης Belém do Pará, σχετικά με τις υποχρεώσεις των κρατών να ενεργούν με την δέουσα επιμέλεια στις υποθέσεις βίας κατά των γυναικών.

Εξήγησε, επίσης, ότι σε ένα πλαίσιο αυξημένου επιπέδου βίας κατά των γυναικών, κάθε φορά που υπάρχει πληροφορία για μια αγνοούμενη γυναίκα, προκύπτει καθήκον αυστηρής επιμέλειας από τις πρώτες ώρες της εξαφάνισης. Αυτό το καθήκον καλεί την αστυνομία, τους εισαγγελείς και το δικαστικό σώμα να αναλάβουν άμεση δράση, συμπεριλαμβανομένης της διεξαγωγής διεξοδικής έρευνας. Οι αρχές πρέπει να υποθέσουν ότι η αγνοούμενη εξακολουθεί να είναι ζωντανή έως ότου λάβουν αποδεικτικά στοιχεία για το αντίθετο.

Με βάση τα παραπάνω πρότυπα, το Δικαστήριο ανέλυσε το καθήκον του κράτους να αποτρέψει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών σε δύο διαφορετικές φάσεις. 1. Πριν από την εξαφάνιση της Claudina. 2. Στο χρονικό διάστημα μεταξύ της εξαφάνισης της Claudina και της ανακάλυψης του σώματός της. Για την πρώτη, το Δικαστήριο αξιολόγησε το υφιστάμενο νομικό και προστατευτικό πλαίσιο πριν από την εξαφάνιση της Claudina. Μέχρι τον Αύγουστο του 2005, όταν δολοφονήθηκε η Claudina, το κράτος είχε εφαρμόσει μέτρα για την αντιμετώπιση του ζητήματος της βίας κατά των γυναικών. Ωστόσο, αρκετοί διεθνείς και εθνικοί οργανισμοί, και ένας από τους εμπειρογνώμονες μάρτυρες που εμπλέκονται στην υπόθεση συμφώνησαν ότι αυτά τα μέτρα ήταν ανεπαρκή λόγω έλλειψης πόρων. Στη δεύτερη περίπτωση, το Δικαστήριο επικεντρώθηκε στο καθήκον του κράτους να αποτρέψει συγκεκριμένες παραβιάσεις των δικαιωμάτων στη ζωή και την σωματική ακεραιότητα.

Λόγω των πληροφοριών που παρείχαν οι γονείς της στην αστυνομία, το Δικαστήριο έκρινε ότι το κράτος γνώριζε τον πραγματικό και επικείμενο κίνδυνο που αντιμετώπιζε. Ωστόσο, η αστυνομία δεν έλαβε μέτρα για τη συλλογή δεδομένων δεν πραγματοποίησε μια ολοκληρωμένη, στρατηγική και συντονισμένη αναζήτηση με άλλες κρατικές αρχές, δεν επισκέφτηκε μέρη όπου θα ήταν

πιθανό να την βρουν, ούτε μίλησε με άτομα που θα μπορούσαν να έχουν πληροφορίες σχετικά με το πού βρίσκεται. Ως εκ τούτου, η απάντηση των κρατικών αρχών ήταν σαφώς ανεπαρκής.

Στη συνέχεια, το Δικαστήριο διαπίστωσε αρκετές παρατυπίες κατά την έρευνα από των κρατικών αξιωματούχων, μεταξύ άλλων, τον ακατάλληλο χειρισμό της σκηνής του εγκλήματος, παρατυπίες στην τεκμηρίωση και διατήρηση αποδεικτικών στοιχείων, στην ιατροδικαστική εξέταση και την αντίστοιχη έκθεσή της. Επιπλέον, ότι οι ενέργειες κρατικών λειτουργών που χειρίστηκαν την υπόθεση αντηχούσαν στερεοτυπικές αντιλήψεις για το γυναικείο φύλο.

Χαρακτηριστική είναι η παρουσίαση του εγκλήματος από τον Εισαγγελέα της υπόθεσης, ως «εγκλημα πάθους» που συνέβη «εξαιτίας της κατανάλωσης αλκοόλ». Το Δικαστήριο τόνισε πως η έννοια του «εγκλήματος πάθους» είναι μέρος ενός στερεότυπου που δικαιολογεί τη βία κατά των γυναικών, σύμφωνα με το οποίο η «παθιασμένη» δράση φαίνεται να δικαιολογεί τη συμπεριφορά του επιτιθέμενου. Αυτή η αντίληψη αποδίδει ευθύνες στο θύμα –που προκάλεσε το «πάθος»- αντί στον δράστη του εγκλήματος.

Επίσης, στοιχεία όπως το εσώρουχο του θύματος ή το σκουλαρίκι στον ομφαλό οδήγησαν σε δυσφημιστικά σχόλια του Εισαγγελέα για τον τρόπο ζωής της, καθώς και τις σεξουαλικές της σχέσεις. Το Δικαστήριο σημείωσε ότι αυτές οι πρακτικές και αντιλήψεις δεν ήταν μεμονωμένα περιστατικά. Αντίθετα, αντικατοπτρίζουν μια γενική τάση μεταξύ των εισαγγελέων της χώρας να δυσφημίζουν τα θύματα έμφυλης βίας και να μετατοπίζουν την ευθύνη σε αυτά.

Όπως καταληκτικά διαπίστωσε το Δικαστήριο «τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις που βασίζονται στο φύλο, εξαιτίας των οποίων η Claudina Isabel Velásquez Paiz θεωρήθηκε άτομο του οποίου ο θάνατος δεν άξιζε να διερευνηθεί, οδήγησαν στην μη επιμελή διερεύνηση της υπόθεσης. Όλα τα παραπάνω συνιστούν όψεις της βίας κατά των γυναικών και μορφή διάκρισης που εμποδίζει την πρόσβαση των γυναικών στη δικαιοσύνη» (παρ. 200).

3.4. Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Η Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης, γνωστή ως Istanbul Convention, υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης το 2011 και τέθηκε σε εφαρμογή το 2014⁴¹.

⁴¹ Η Ελλάδα κύρωσε τη Σύμβαση τον Μάρτιο του 2018 και ενσωμάτωσε τη σύμβαση στην εσωτερική νομοθεσία με τον νόμο 4531/2018.

Είναι δε ανοιχτή για υπογραφή και από κράτη που δεν είναι μέλη του Συμβουλίου (α. 75) αλλά συμμετείχαν στις σχετικές διαπραγματεύσεις, όπως η Τουρκία.

Της υιοθέτησης της Istanbul Convention είχε προηγηθεί η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης, Rec(2002)5, για την προστασία των γυναικών από την βία και η Πανευρωπαϊκή Καμπάνια ενάντια στην ενδοοικογενειακή βία (2006-2008), τα συμπεράσματα της οποίας κατέδειξαν τα διαφορετικά επίπεδα προστασίας των θυμάτων έμφυλης βίας στα κράτη μέλη και το μέγεθος του προβλήματος στην περιοχή⁴².

Αποτελεί το πιο σύγχρονο νομικό εργαλείο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών, αντιμετωπίζοντας το φαινόμενο με μια ολιστική προσέγγιση (α. 7). Όπως θα δούμε και στη συνέχεια, η Σύμβαση ενσωματώνει μεγάλο μέρος του υφιστάμενου διεθνούς και περιφερειακού νομικού πλαισίου, τόσο των άλλων δεσμευτικών νομικών κειμένων, όπως η Σύμβαση Belem do Para και η CEDAW, όσο και soft law κειμένων και διακηρύξεων, ενώ παράλληλα θέτει τις βάσεις για περαιτέρω εξέλιξη (Henn 2019).

Ακολουθώντας το πρότυπο προηγούμενων συμβάσεων του Συμβουλίου της Ευρώπης, για παράδειγμα, τη Σύμβαση κατά της εμπορίας ανθρώπων και την Σύμβαση ενάντια στην εκμετάλλευση των παιδιών, αντιμετωπίζει τις υποχρεώσεις των κρατών βάσει του συστήματος που έχει επικρατήσει να αναφέρεται ως 3Π (3P), δηλαδή, Πρόληψη (κεφάλαιο III), Προστασία (κεφάλαιο IV), Ποινική δίωξη (κεφάλαιο VI). Η Istanbul Convention αναγνωρίζει, ωστόσο, τη σημασία ενός 4ου «Π», των ολοκληρωμένων Πολιτικών (κεφάλαιο II).

Στο προοίμιο της Σύμβασης γίνονται οι βασικές παραδοχές της για το ζήτημα της βίας εις βάρος των γυναικών, ορίζοντάς την έννοια ως δομικό κοινωνικό φαινόμενο και ανάγοντας τις αιτίες της στις ιστορικά άνισες σχέσεις ισχύος μεταξύ των γυναικών και των ανδρών που έχουν οδηγήσει σε επικυριαρχία και διακρίσεις κατά των γυναικών. Η βία κατά των γυναικών εντάσσεται και σε αυτή τη Σύμβαση στις μορφές διάκρισης λόγω φύλου, όπως και στις προηγούμενες Συμβάσεις που εξετάσαμε.

Στο άρθρο 3 παρατίθενται οι ορισμοί σημαντικών εννοιών. Η βία κατά των γυναικών αντιμετωπίζεται από τη Σύμβαση ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μορφή διάκρισης με πιθανές συνέπειες την «σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή οικονομική βλάβη ή πόνο για τις γυναίκες» (α. 3 παρ. α.). Ορίζεται επίσης η ενδοοικογενειακή βία, με τη διευκρίνιση ότι αφορά και τους πρώην συζύγους ή συντρόφους, ανεξάρτητα από το αν υπήρχε κοινή οικογενειακή εστία και με την παραδοχή πως πλήττει δυσανάλογα τις γυναίκες και τα κορίτσια.

⁴² https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/Final_Activity_Report.pdf

Το στοιχείο της οικονομικής βίας (α. 3 παρ. α) όπως και ο ορισμός του «φύλου» ως κοινωνικής κατασκευής (α. 3 παρ. γ) συγκαταλέγονται στις καινοτομίες της Σύμβασης.

Έννοιες που έχουμε ήδη αναλύσει στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών και του Διαμερικανικού συστήματος ενυπάρχουν και στο προστατευτικό πεδίο της Istanbul Convention. Η αρχής της «δέουσας επιμέλειας» ορίζεται στο άρθρο 5 παρ. 2 της Σύμβασης σύμφωνα με την παρακαταθήκη της CEDAW αλλά και αποφάσεων των διεθνών δικαστηρίων, όπως η *Opuz v. Turkey* του ΕΔΔΑ, που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, αλλά και τις σχετικές αποφάσεις του IACtHR.

Η Σύμβαση αντιλαμβάνεται, επίσης, το ζήτημα των έμφυλων διακρίσεων με μια διαθεματική (intersectional) προσέγγιση, τονίζοντας την υποχρέωση των κρατών να διασφαλίσουν πως στοιχεία όπως *«το φύλο, το γένος, η φυλή, το χρώμα, η γλώσσα, η θρησκεία, οι πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η εθνική ή κοινωνική προέλευση, η σύνδεση με εθνική μειονότητα, η περιουσία, η καταγωγή, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η ταυτότητα του φύλου, η ηλικία, η κατάσταση της υγείας, η αναπηρία, η οικογενειακή κατάσταση, η κατάσταση μετανάστη ή πρόσφυγα, ή άλλη κατάσταση»* (α. 4 παρ.3) δε θα οδηγήσουν σε διακρίσεις κατά την εφαρμογή των μέτρων πρόληψης της βίας κατά των γυναικών. Ειδικά δε για το πολύ σημαντικό για την Ευρώπη ζήτημα της μετανάστευσης και των αιτήσεων ασύλου, η Σύμβαση αφιερώνει ένα ειδικό κεφάλαιο (VII), ορίζοντας, για παράδειγμα, το δικαίωμα αίτησης ασύλου για λόγους που σχετίζονται με το φύλο (α. 60) και το δικαίωμα μη επαναπροώθησης για τα θύματα βίας κατά των γυναικών (α. 61) .

Ένα χαρακτηριστικό της Istanbul Convention που την καθιστά μοναδική είναι η νομική διφυΐα, καθώς αποτελεί μία σύμβαση σύμφωνη με τις αρχές του διεθνούς δικαίου προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά ταυτόχρονα επιτάσσει την ενσωμάτωση συγκεκριμένων διατάξεων, ουσιαστικών και δικονομικών, στην εσωτερική ποινική και αστική έννομη τάξη των κρατών-μελών (McQuigg 2017).

Συγκεκριμένα, επιτάσσει την ποινικοποίηση συγκεκριμένων ενεργειών που εντάσσονται στο φάσμα της βίας κατά των γυναικών και τη δίωξή τους σε εγχώριο επίπεδο. Στα κεφάλαια V και VI της Σύμβασης συμπεριλαμβάνονται αδικήματα άγνωστα, έως τότε, για τις περισσότερες έννομες τάξεις, όπως ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων (α. 38), ο καταναγκαστικός γάμος (α. 37) ή το stalking, δηλαδή η εμφανής παρακολούθηση ή παρενόχληση (α. 34) αλλά και η αναθεώρηση ήδη υπαρχόντων, όπως το αδίκημα του βιασμού, το οποίο θα πρέπει να ορίζεται με βάση την έννοια της συναίνεσης και όχι της βίας (α. 36).

Επίσης, προβλέπεται μηχανισμός παρακολούθησης της εφαρμογής των διατάξεων της Σύμβασης από τα συμβαλλόμενα κράτη (κεφάλαιο IX). Ο μηχανισμός ορίζεται από την Σύμβαση με το όνομα «Ομάδα εμπειρογνομόνων για τη δράση κατά της βίας κατά των γυναικών και της

ενδοοικογενειακής βίας» (GREVIO) με αρμοδιότητες να συλλέγει, αναλύει και σχολιάζει με δικές της αναφορές σε εθνικό και διεθνές επίπεδο τα στοιχεία που θα υποβάλουν τα κράτη-μέλη (reporting procedure). Προβλέπεται, επίσης, η διαδικασία της επείγουσας έρευνας (urgent inquiry procedure) όταν λαμβάνει αξιόπιστες πληροφορίες που επιδεικνύουν σοβαρό, μαζικό ή επίμονο μοτίβο βίας κατά των γυναικών, όπως αυτά ορίζονται στην Σύμβαση.

Συνολικά, η Σύμβαση επιβεβαιώνει τον ολιστικό χαρακτήρα που της αποδίδεται καθώς περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος μέτρων, όπως άμεσα μέτρα έκτακτης ανάγκης για την προστασία και φιλοξενία των θυμάτων, την ποινική λογοδοσία των δραστών και την μακροπρόθεσμη διόρθωση και μεταστροφή των κοινωνικών προτύπων και πρακτικών με την εκπαίδευση και κατάρτιση των παραγόντων όλων των τομέων της κοινωνικής ζωής, όπως της υγείας, των κοινωνικών υπηρεσιών, των θρησκευτικών κοινοτήτων, της εκπαίδευσης και των μέσων ενημέρωσης.

Υπάρχει, ωστόσο, μία σημαντική παράλειψη της Σύμβασης που έχει γεννήσει απορίες και έντονη κριτική. Η δολοφονία των γυναικών για λόγους που σχετίζονται με το φύλο τους (δηλαδή, η γυναικοκτονία) δε συμπεριλαμβάνεται ανάμεσα στις εγκληματικές πράξεις εις βάρος των γυναικών του κεφαλαίου VI, αλλά ούτε στις συνέπειες που μπορεί να έχει η βία στο άρθρο 3 παρ. α' ή σε κάποιο άλλο άρθρο. Αυτό δε σημαίνει ότι το Συμβούλιο της Ευρώπης και τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αγνοούν το φαινόμενο αυτό, το οποίο φυσικά εντοπίζεται έντονα και στον Ευρωπαϊκό χώρο. Απεναντίας, η έννοια χρησιμοποιείται σε θεσμικό επίπεδο από όργανα της Ε.Ε. ήδη από την περίοδο πριν την υιοθέτηση της Σύμβασης. Ενδεικτικά, σε ψήφισμά του το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2007 καλεί την κυβέρνηση του Μεξικό να λάβει μέτρα για την αντιμετώπιση των γυναικοκτονιών⁴³.

Επίσης, σε άλλο ψήφισμά του το 2009 χαιρετίζει την απόφαση του IACtHR για τις γυναικοκτονίες στο Campo Algodonero και *«καλεί τις κυβερνήσεις της ΕΕ, της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής να χρησιμοποιήσουν αυτήν την απόφαση ως κατευθυντήρια γραμμή για μελλοντικές υποθέσεις και να διασφαλίσουν την έντονη καταδίκη της βίας κατά των γυναικών, όπως και κατάλληλα χρηματοδοτούμενα προγράμματα προστασίας, πρόληψης και αποκατάστασης των θυμάτων»* (European Parliament resolution of 5 May 2010 on the EU strategy for relations with Latin America, (2009/2213(INI)) παρ. 34)⁴⁴. Το ίδιο ισχύει και για άλλα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του Ευρωπαϊκού συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η δε

⁴³<https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?reference=P6-TA-2007-0431&type=TA&language=EN&redirect>.

⁴⁴ https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0141_EN.html?redirect.

GREVIO ζητά από τα κράτη σχετικά στοιχεία στις ετήσιες αναφορές τους και εξετάζει το ζήτημα στις αξιολογήσεις.

Η παράλειψη αυτή της Σύμβασης, να αναγνωρίσει το φαινόμενο της δολοφονίας των γυναικών για λόγους που συνδέονται με το φύλο τους και να προβλέψει σχετικά μέτρα πρόληψης και αντιμετώπισης, στερεί από το νομικό οπλοστάσιό της την πιο ακραία μορφή βίας κατά των γυναικών.

Υποθέσεις ενώπιον του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ECtHR).

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΔΑ) ιδρύθηκε το 1959 και έχει έδρα το Λουξεμβούργο. Είναι το βασικό δικαστικό όργανο του Συμβουλίου της Ευρώπης και είναι υπεύθυνο για την αξιολόγηση της συμμόρφωσης των κρατών-μελών με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (ΕΣΔΑ) και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα αυτής.

Άτομα, ομάδες ατόμων ή ένα ή περισσότερα από τα συμβαλλόμενα κράτη που υποστηρίζουν ότι ένα κράτος-μέρος έχει παραβιάσει τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται βάσει της ΕΣΔΑ μπορούν να υποβάλουν αίτηση για εκδίκαση της υπόθεσης ενώπιον του ΕΔΔΑ. Εάν το Δικαστήριο αποφασίσει ότι ένα κράτος έχει παραβιάσει τα ανθρώπινα δικαιώματα του/των αιτούντος/αιτούντων, η τελική απόφαση διαβιβάζεται στην Επιτροπή Υπουργών για να επιβλέψει τη συμμόρφωσή του. Το Δικαστήριο έχει, επίσης, την εξουσία να εκδίδει συμβουλευτικές γνωμοδοτήσεις.

Η υπόθεση Oruz v Turkey.

Η υπόθεση ενδοοικογενειακής βίας που υπέστη από τον πρώην σύζυγό της η κυρία Oruz και η μητέρα της εκδικάστηκε ενώπιον του ΕΔΔΑ το 2007 και αποτελεί απόφαση ορόσημο για το ζήτημα (case-law of the Court). Συνέβαλε, επίσης, σημαντικά στην δημιουργία της Istanbul Convention.

Το ιστορικό της υπόθεσης.

Καθ' όλη τη διάρκεια του γάμου της (το 1995) η προσφεύγουσα δεχόταν επανειλημμένα σωματική βία και απειλές από τον σύζυγό της. Σε μια από τις επιθέσεις ο δράστης την μαχαίρωσε με ένα μαχαίρι επτά φορές, με αποτέλεσμα ο τραυματισμός να απειλήσει τη ζωή της και να νοσηλευτεί. Οι αρχές δεν άσκησαν δίωξη γιατί κρίθηκε πως δεν υπήρχαν επαρκή στοιχεία. Σε μια άλλη επίθεση, χτύπησε με το αυτοκίνητό του την προσφεύγουσα και τη μητέρα της, οι οποίες

διέσχιζαν τον δρόμο πεζή. Έπειτα από κάθε μια από αυτές τις επιθέσεις, οι τουρκικές αρχές κρατούσαν προσωρινά τον δράστη αλλά στη συνέχεια αφηνόταν ελεύθερος με χρηματική ποινή.

Μετά από μία ακόμη επίθεση η προσφεύγουσα και η μητέρα της επικοινωνήσαν με την τουρκική αστυνομία για να αναφέρουν ότι η ζωή τους κινδυνεύει. Ωστόσο, η αστυνομία δεν προέβη σε ενέργειες για τη διερεύνηση του τι συνέβαινε ή για την προστασία τους. Αντίθετα, αντιμετώπιζε τις επιθέσεις ως ιδιωτική υπόθεση, ως «οικογενειακά» ζητήματα που πρέπει να επιλυθούν από τους εμπλεκόμενους στο σπίτι τους. Εξαιτίας του γενικευμένου φόβου και των απειλών του δράστη οι δύο γυναίκες απέσυραν, εν τέλει, τις καταγγελίες.

Τελικά, το 2002, πυροβόλησε και σκότωσε τη μητέρα της προσφεύγουσας. Παρά το γεγονός ότι καταδικάστηκε σε ισόβια κάθειρξη ο Ορϋζ αφέθηκε ελεύθερος με αναστολή. Υποστήριξε ότι η δολοφονία διαπράχθηκε για να προστατεύσει την «τιμή» της οικογένειάς του. Τρεις ημέρες μετά, η τουρκική αστυνομία απέσυρε τους περιοριστικούς όρους που είχαν επιδικαστεί για την προστασία της προσφεύγουσας.

Το 2002, η κυρία Ορϋζ προσέφυγε στο ΕΔΔΑ ισχυριζόμενη ότι η τουρκική κυβέρνηση παραβίασε τρία άρθρα της ΕΣΔΑ. Υποστήριξε ότι για τη δολοφονία της μητέρας της υπάρχει παραβίαση του άρθρου 2 της ΕΣΔΑ, για το δικαίωμα στη ζωή, και για τη δική της αγωνία και ταλαιπωρία παραβίαση του άρθρου 3, σχετικά με την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης μεταχείρισης. Ισχυρίστηκε, επίσης, ότι οι παραβιάσεις των τουρκικών αρχών σχετίζονται με την παράλειψή τους να προστατεύσουν την ίδια και τη μητέρα της, παρότι είχαν γνώση των βίαιων επιθέσεων και των απειλών εις βάρος τους. Η Ορϋζ ισχυρίστηκε ότι οι αναποτελεσματικές προσπάθειες των τοπικών αρχών αντανakλούσαν εκτεταμένες διακρίσεις λόγω φύλου από τις αρχές και την τουρκική κοινωνία εν γένει, επομένως υπάρχει παραβίαση και του άρθρου 14 που απαγορεύει όλες τις μορφές διακρίσεων.

Η τουρκική κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι τοπικές αρχές παρείχαν άμεση και απτή απάντηση στην Ορϋζ και στην μητέρα της, αλλά σύμφωνα με την ισχύουσα ποινική νομοθεσία το παραδεκτό της δίωξης προϋποθέτει την καταγγελία του θύματος. Επομένως, δε μπορούσε να συνεχιστεί η δίωξη αφού οι καταγγελίες αποσύρθηκαν.

Η απόφαση του ECHR.

Το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι τουρκικές αρχές παραβίασαν τη θετική υποχρέωση να προστατεύσουν τα δύο θύματα καθώς έπρεπε να γνωρίζουν την πραγματική απειλή στην οποία βρίσκονταν οι δύο γυναίκες («...the state authorities knew or ought to have known»,

παρ. 130). Διαπίστωσε επίσης ότι οι ποινές που επιβλήθηκαν στον δράστη ήταν δυσανάλογα ελαστικές σε σύγκριση με τις βίαιες πράξεις που είχε τελέσει. Επομένως, η Τουρκία απέτυχε να εφαρμόσει μια προστατευτική πολιτική για την προσφεύγουσα και την μητέρα της.

Με βάση τα παραπάνω το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Τουρκία δεν είχε διασφαλίσει στη μητέρα της Oruz το δικαίωμα στη ζωή και το δικαίωμα της ίδιας να μην υφίσταται βασανιστήρια και σκληρή, απάνθρωπη και ταπεινωτική μεταχείριση. Επιπλέον, με πληροφορίες που παρείχαν τοπικές οργανώσεις και ΜΚΟ, το Δικαστήριο κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ενδοοικογενειακή βία πλήττει δυσανάλογα τις γυναίκες στην Τουρκία. Παρόλο που η χώρα διέθετε νόμο για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας (Νόμος 4320), όταν οι γυναίκες επικοινωνήσαν με τις αρχές για βοήθεια, συχνά ενθαρρύνονταν να επιλύσουν το θέμα σε ιδιωτικό επίπεδο.

Η Oruz αποτελεί ορόσημο για την εφαρμογή της ΕΣΔΑ σε υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας. Η απόφαση αναγνωρίζει ότι η ενδοοικογενειακή βία κατά των γυναικών είναι ένα δομικό πρόβλημα που αντικατοπτρίζει τις υπάρχουσες σχέσεις εξουσίας. Ορίζεται πλέον σαφώς ότι τα κράτη έχουν θετικές υποχρεώσεις για την προστασία των δικαιωμάτων του άρθρου 2, του άρθρου 3 και του άρθρου 8 όταν απειλούνται από ενέργειες ιδιωτών. Δεύτερον, ότι η αποτυχία αποτελεσματικής προστασίας των γυναικών από την ενδοοικογενειακή βία μπορεί να ισοδυναμεί με παραβίαση της απαγόρευσης των διακρίσεων του άρθρου 14 της ΕΣΔΑ. Πολύ σημαντικό στοιχείο αποτελεί η ανάλυση που γίνεται από το ΕΔΔΑ σχετικά με το καθήκον της δέουσας επιμέλειας στις πράξεις ιδιωτικών παραγόντων, όταν προκύπτει μια κατάσταση κινδύνου βίας για την οποία οι κρατικές αρχές γνώριζαν ή έπρεπε να γνωρίζουν (παρ. 130).

Συνομιλώντας με τις σχετικές αναφορές και Γενικές Συστάσεις της Επιτροπής CEDAW και ιδιαίτερα με την απόφαση Velazquez-Rodriguez του IACtHR το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση της συνοχής μεταξύ των δικαιοδοσιών σχετικά με τον τρόπο προσέγγισης των θετικών υποχρεώσεων των κρατών στις υποθέσεις βίας κατά των γυναικών.

Η έννοια του κινδύνου, όπως αναδείχθηκε στην Oruz, ενσωματώθηκε στην Istanbul Convention και συγκεκριμένα στο άρθρο 51 παρ. 1, στο οποίο προβλέπεται ότι *«Τα Μέρη θα λαμβάνουν τα αναγκαία νομοθετικά ή άλλα μέτρα προκειμένου να διασφαλισθεί ότι η εκτίμηση του κινδύνου φονικότητας, η σοβαρότητα της κατάστασης και ο κίνδυνος επανάληψης της βίας πραγματοποιούνται από όλες τις σχετικές αρχές με στόχο τη διαχείριση του κινδύνου και εφ' όσον απαιτείται, την παροχή συντονισμένης προστασίας και υποστήριξης.»* (Abdel-Monem, 2009).

Όπως τόνισε για την Oruz Turkey η Maud de Boer-Buquicchio, αναπληρώτρια Γενική Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης, «η απόφαση αυτή μπορεί να κάνει τη διαφορά για

εκατοντάδες χιλιάδες γυναίκες θύματα ενδοοικογενειακής βίας στην Ευρώπη»⁴⁵. Λαμβάνοντας υπόψη την καθοριστική συμβολή της υπόθεσης αυτής στη δημιουργία του νομικού εργαλείου της Istanbul Convention, θεωρούμε πως η παραπάνω άποψη επιβεβαιώθηκε.

Όπως κάθε νόμος, ωστόσο, αποτελεί ένα εργαλείο και όχι την λύση του προβλήματος.

Η υπόθεση Talpis v. Italy, 2017

Η υπόθεση Talpis αποτελεί ένα πιο πρόσφατο νομολογιακό παράδειγμα του τρόπου που αντιμετωπίζει το ΕΔΔΑ το ζήτημα της βίας κατά των γυναικών και των υποχρεώσεων των κρατών σε αυτές τις υποθέσεις. Παρότι δεν διατυπώνεται ευθέως φαίνεται πως το ΕΔΔΑ κατά την ερμηνεία του α. 2 της ΕΣΔΑ έλαβε υπόψη του την Istanbul Convention και την δέουσα επιμέλεια του α. 49. Η παρούσα αποτελεί ιδιαίτερα σημαντική απόφαση για τον πρόσθετο λόγο πως για πρώτη φορά το ΕΔΔΑ χρησιμοποιεί τον όρο γυναικοκτονία (femicide) για να αναφερθεί στη δολοφονία των γυναικών από πρώην ή νυν σύντροφο ή σύζυγο.

Τα πραγματικά περιστατικά.

Στις 2 Ιουνίου 2012 η κυρία Talpis κατήγγειλε στην αστυνομία ότι ο σύζυγός της (Α. Τ.), ο οποίος ήταν αλκοολικός, τραυμάτισε την ίδια και την κόρη τους. Κατά την άφιξή τους στο σπίτι της οικογένεια οι αστυνομικοί βρήκαν τον Α. Τ. σε κατάσταση μέθης. Η προσφεύγουσα δεν υπέβαλε επίσημη καταγγελία, επομένως η αστυνομία κατέγραψε τους τραυματισμούς που υπέστη η κυρία Talpis και η κόρη της μόνο στην αναφορά συμβάντος.

Στις 19 Αυγούστου 2012 η κυρία Talpis δέχθηκε και πάλι επίθεση από τον σύζυγό της με μαχαίρι, καθώς ο δράστης προσπαθούσε να την αναγκάσει να τον ακολουθήσει για να συμμετάσχει σε ερωτική συνένευση με τον ίδιο και φίλους του. Κάνοντας έκκληση για βοήθεια σε περιπολία της Αστυνομίας στο δρόμο οι αξιωματικοί επέβαλαν πρόστιμο στον Α. Τ. για τη οπλοκατοχή και συνέστησαν στην κυρία Talpis να πάει στο σπίτι. Επειδή είχε τραυματιστεί πήγε στα επείγοντα του κοντινού νοσοκομείου, όπου οι γιατροί σημείωσαν τραυματισμό στο κεφάλι και πολλαπλές βλάβες στο σώμα της.

Μετά από αυτό το συμβάν κατάφερε να βρει καταφύγιο σε ξενώνα φιλοξενίας για γυναίκες που έχουν υποστεί ενδοοικογενειακή βία. Εκεί μπορούσε να μείνει μόνο για τρεις μήνες λόγω

⁴⁵ Maud de Boer-Buquicchio, Relation to the 29th Council of Europe Conference of Ministers of Justice, 18 June 2009.

έλλειψης διαθέσιμου χώρου και πόρων. Σύμφωνα με την ίδια, αναγκάστηκε να κοιμηθεί στο δρόμο για ένα διάστημα, έπειτα φιλοξενήθηκε για κάποιο χρονικό διάστημα από έναν φίλο και τελικά βρήκε δουλειά ως οικιακή βοηθός και κατάφερε να ενοικιάσει ένα διαμέρισμα. Ο Α. Τ. συνέχισε να ασκεί ψυχολογική πίεση πάνω της, ιδιαίτερα μέσω τηλεφώνου.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 2012 η κυρία Talpis υπέβαλε καταγγελία για σωματική βλάβη, κακομεταχείριση και απειλές, ζητώντας από τις αρχές να αναλάβουν άμεση δράση για την προστασία της ίδιας και των παιδιών της. Έπειτα από 7 μήνες, στις 4 Απριλίου 2013 κλήθηκε για πρώτη φορά από την αστυνομία και τροποποίησε τις δηλώσεις της, μετριάζοντας την έκταση και τον βαθμό της βίας που υπέστη. Τον Αύγουστο του 2013 ο φάκελος έκλεισε. Τον Οκτώβριο του 2015, ωστόσο, επιβλήθηκε πρόστιμο 2.000 ευρώ Α.Τ. για την πρόκληση σωματικής βλάβης.

Στις 25 Νοεμβρίου 2013 η κυρία Talpis κάλεσε για άλλη μια φορά την αστυνομία έπειτα από έναν άσχημο καυγά με τον σύζυγο της, ο οποίος μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο και διαγνώστηκε με δηλητηρίαση (λόγω υπερβολική κατανάλωσης αλκοόλ). Μόλις έλαβε το εξιτήριο του από το Νοσοκομείο, γύρω στις 2.25 π. μ., καθώς περπατούσε, όντας και πάλι υπό την επήρεια αλκοόλ του έγινε έλεγχος από την τοπική αστυνομία και του επιβλήθηκε πρόστιμο για την χρήση αλκοόλ.

Γύρω στις 5 π. μ., οπλισμένος με ένα κουζινομάχαιρο, ο Α. Τ. μπήκε στο διαμέρισμα και επιτέθηκε στην Talpis. Μαχαίρωσε τον γιο του, ο οποίος είχε προσπαθήσει να χωρίσει τους γονείς του και ο οποίος κατέληξε από τους τραυματισμούς του. Ο Α. Τ. μαχαίρωσε επίσης την κυρία Talpis στο στήθος αρκετές φορές ενώ προσπαθούσε να δραπετεύσει.

Τον Ιανουάριο του 2015 ο Α. Τ. καταδικάστηκε σε ισόβια φυλάκιση για την ανθρωποκτονία του γιου του και την απόπειρα ανθρωποκτονίας της συζύγου του, για την παράνομη οπλοκατοχή και την κακομεταχείριση της συζύγου και κόρης του.

Η Elisaveta Talpis προσέφυγε στο ΕΔΑΔ εναντίον της Ιταλίας, ισχυριζόμενη ότι οι αρχές απέτυχαν να την προστατεύσουν από τον βίαιο σύζυγό της, ο οποίος, μετά από χρόνια κακοποίησης, προσπάθησε να σκοτώσει την ίδια και δολοφόνησε, τελικά, τον γιο τους.

Η απόφαση του ΕΔΑΔ.

Το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Ιταλία παραβίασε το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ (δικαίωμα στη ζωή), ως συνέπεια της δολοφονίας του γιου της προσφεύγουσας και της απόπειρας ανθρωποκτονίας της ίδιας, και το άρθρο 3 (απαγόρευση βασανιστηρίων), εξαιτίας της αδυναμίας των αρχών να τους προστατεύσουν από τη βία. Διαπίστωσε, επίσης, παραβίαση της απαγόρευσης των διακρίσεων (άρθρο 14).

Όσον αφορά το άρθρο 2 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο εφάρμοσε το λεγόμενο «τεστ Osman»⁴⁶, το οποίο προβλέπει πως -προκειμένου να αποφευχθεί η υπερβολική επιβάρυνση των αρχών- η θετική υποχρέωση προστασίας του δικαιώματος στη ζωή απαιτεί οι αρχές «να γνωρίζουν ή να έπρεπε να γνωρίζουν την ύπαρξη πραγματικού και άμεσου κινδύνου για τη ζωή ενός ή παραπάνω ατόμων από τις εγκληματικές πράξεις τρίτων και να μην έλαβαν μέτρα, εντός του πεδίου των αρμοδιοτήτων τους, τα οποία, λογικά, θα οδηγούσαν στην αποφυγή του κινδύνου» (παρ. 116, Osman v UK).

Στην προκειμένη περίπτωση οι αρχές γνώριζαν από τις καταγγελίες της προσφεύγουσας πως ο σύζυγός της ασκούσε βία εις βάρος της και η ίδια είχε εκφράσει ανησυχία για τη ζωή της ίδια και της κόρης της, παρόλα αυτά οι αρχές δεν της παρείχαν τα κατάλληλα μέτρα προστασίας. Η πολύμηνη καθυστέρηση στην διερεύνηση της καταγγελίας στέρησε από την προσφεύγουσα την άμεση προστασία που απαιτείται σε αυτές τις περιπτώσεις και, εν τέλει, το όποιο αποτέλεσμα μπορούσε να έχει αυτή. Τα περαιτέρω περιστατικά βίας που υπέστη, με αποκορύφωμα την απόπειρα ανθρωποκτονίας της και την ανθρωποκτονία του γιού της την 23^η Νοεμβρίου, συνδέονται με την έλλειψη αξιολόγησης από τις αρχές των επικείμενων κινδύνων της συμπεριφοράς του συζύγου της κυρίας Talpis αλλά και το κλίμα ατιμωρησίας και ανοχής. Ως εκ τούτου, δεν επέδειξαν την δέουσα επιμέλεια και απέτυχαν στην υποχρέωσή τους να προστατεύσουν τη ζωή της προσφεύγουσας και του γιου της.

Το Δικαστήριο επισήμανε, επίσης, ότι η κυρία Talpis υπέστη πολλαπλές μορφές βίας, συμπεριλαμβανομένων των σωματικών βλαβών, της ψυχολογικής και λεκτικής βίας, τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως κακομεταχείριση, σύμφωνα με τα όσα ορίζονται στο α. 3 της ΕΣΔΑ. Τα παραπάνω θα έπρεπε να λαμβάνονται υπόψη από τις αρχές κατά το στάδιο σχηματισμού της δικογραφίας και την εκδίκαση των υποθέσεων βίας κατά των γυναικών. Στην παρούσα υπόθεση, διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε εύλογη εξήγηση από το κράτος για την αδράνεια των αρχών για χρονικό διάστημα επτά μηνών, μεταξύ της καταγγελίας της προσφεύγουσας και της έναρξης της προανάκρισης. Το ίδιο ισχύει και για τα τρία έτη που χρειάστηκαν έως την εκδίκαση από τα εθνικά δικαστήρια της σοβαρής σωματικής βλάβης. Ως εκ τούτου, το Δικαστήριο διαπίστωσε παραβίαση του άρθρου 3 ΕΣΔΑ.

Σχετικά με τον ισχυρισμό για την παραβίαση του α. 14 της ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο επανέλαβε την παγιωμένη νομολογία του, πως η αποτυχία του κράτους να προστατεύσει τις γυναίκες από την ενδοοικογενειακή βία παραβιάζει το δικαίωμά τους για ίση προστασία ενώπιον του νόμου,

⁴⁶ European Court of Human Rights, Osman v. United Kingdom, no. 23452/94, 28 October 1998.

ανεξάρτητα από την πρόθεση. Στην προκειμένη περίπτωση η απόδειξη της πολύμηνης αδράνειας των αρχών αποδεικνύει την υποτίμηση των υποθέσεων ενδοοικογενειακής βίας και, επομένως, την διάκριση που υπέστη και η κυρία Talpis λόγω του φύλου της.

Το Δικαστήριο έλαβε υπόψη στα προσκομισθέντα στοιχεία, δηλαδή τα πορίσματα του Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών για τη βία κατά των γυναικών, της Επιτροπής CEDAW και του Εθνικού Γραφείου Στατιστικής της χώρας, που αποδεικνύουν την έκταση του προβλήματος της ενδοοικογενειακής βίας στην Ιταλία και τις συνακόλουθες διακρίσεις κατά των γυναικών.

Κατά συνέπεια, έκρινε ότι τεκμηριώνεται από αδιαμφισβήτητα στατιστικά στοιχεία ότι η ενδοοικογενειακή βία επηρεάζει κυρίως τις γυναίκες και παρά τις νομοθετικές πρωτοβουλίες που έλαβε η Ιταλία ένας μεγάλος αριθμός γυναικών δολοφονούνται (γυναικοκτονία) από τους συντρόφους τους ή πρώην συντρόφους τους και, δεύτερον, ότι οι κοινωνικές και πολιτισμικές αντιλήψεις και πρακτικές ανοχής της ενδοοικογενειακής βίας εξακολουθούν να υπάρχουν στην χώρα. Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο έκρινε ότι η βία που προκλήθηκε στην κυρία Talpis πρέπει να θεωρηθεί ότι σχετίζεται με το φύλο της και, κατά συνέπεια, ότι αποτέλεσε διάκριση εις βάρος της. Ως εκ τούτου, διαπιστώθηκε παραβίαση του άρθρου 14 της σύμβασης σε συνδυασμό με τα άρθρα 2 και 3 της ΕΣΔΑ.

3.5. Συμπεράσματα κεφαλαίου.

Η ιστορική εξέλιξη της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών μας επιτρέπει να εξετάσουμε το πως η διεθνής πολιτική σκηνή αντιλαμβάνεται και προσπαθεί να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο ζήτημα.

Στην εξέλιξη των διεθνών συμβάσεων αποκρυσταλλώνεται και η πορεία των φεμινιστικών διεκδικήσεων. Η πορεία αυτή εκκινεί από το αίτημα της νομικής κατοχύρωσης της ισότητας του εξισωτικού, ισονομιστικού πρώτου φεμινιστικού κινήματος (Ρεθυμνιωτάκη, Μαροπούλου, Τσακιστράκη 2016) και καταλήγει στις προσπάθειες των σύγχρονων ριζοσπαστικών ρευμάτων να καταστεί ορατή η συστημική και κοινωνικά νομιμοποιημένη έμφυλη βία που υφίστανται οι γυναίκες στην ιδιωτική και δημόσια σφαίρα,

Το θεωρητικό εργαλείο της γυναικοκτονίας εντάχθηκε δυναμικά στις νομικές διεκδικήσεις των φεμινιστικών κινήματων της Λατινικής Αμερικής τον 21^ο αιώνα και με νομικό διάυλο τη Σύμβαση Belem do Para. Τα κράτη υποχρεώθηκαν να αναγνωρίσουν την έμφυλη βία και τις δολοφονίες

γυναικών λόγω του φύλου τους ως κοινωνικοπολιτικό πρόβλημα και να λάβουν μέτρα για την πρόληψη και αντιμετώπισή του.

Στον Ευρωπαϊκό χώρο, παρότι διαθέτουμε το πιο σύγχρονο και εξελιγμένο διεθνές νομικό οπλοστάσιο, η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης δεν ενέταξε το ζήτημα στο προστατευτικό της πλαίσιο. Η παράλειψη αυτή επενεργεί στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών-μερών του Συμβουλίου της Ευρώπης. Το παραπάνω σε συνδυασμό με τη θέσπιση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης 16 ολόκληρα χρόνια μετά τη Σύμβαση Belem do Para ανατρέπει την εικόνα της Ευρώπης ως του κυρίαρχου διεθνή παράγοντα στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο ζήτημα της νομοθετικής προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών ο Οργανισμών Αμερικανικών Κρατών διαθέτει το πιο πλήρες και ολοκληρωμένο κανονιστικό πλαίσιο.

Ανεξάρτητα, όμως, από τις διεθνείς προβλέψεις, το κύριο διακύβευμα εξακολουθεί να εντοπίζεται στον τρόπο εφαρμογής των κατευθύνσεων αυτών στις εσωτερικές έννομες τάξεις και ακόμη περισσότερο, στις κοινωνικές διεργασίες που ακολουθούν τον οποιοδήποτε νόμο.

4. Η τυποποίηση του εγκλήματος της γυναικοκτονίας στις χώρες της Λατινικής Αμερικής

Όπως είδαμε, πρωτοβουλίες πίεσης προς την κατεύθυνση ποινικοποίησης της γυναικοκτονίας προήλθαν αρχικά από τα φεμινιστικά κινήματα της περιοχής και τις οργανώσεις των συγγενών των θυμάτων, ιδιαίτερα των μητέρων, οι οποίες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στις εξελίξεις⁴⁷. Από τις αρχές του 21^{ου} αιώνα, η πίεση που άσκησαν με μαζικές διαμαρτυρίες ενάντια στις γυναικοκτονίες ανάγκασαν τις αρχές να ερευνήσουν τις εξαφανίσεις χιλιάδων γυναικών, οι οποίες έως τότε διενεργούνταν από τους συγγενείς των γυναικών. Ιδιαίτερα μετά τις ανακαλύψεις δεκάδων σορών γυναικών στην έρημο Tijuana της Ciudad Juarez, οι διαμαρτυρίες οδήγησαν στη συγκρότηση φεμινιστικών ομάδων, συνεδρίων και ερευνητικών προγραμμάτων που έστρεψαν το διεθνές ενδιαφέρον στις υποθέσεις γυναικοκτονιών και στην ατιμωρησία των αρχών στη Λατινική Αμερική.⁴⁸

Από την πλευρά τους, οι διεθνείς οργανισμοί συνέβαλαν σημαντικά στην κατεύθυνση αυτή, καθώς είδαν στον νέο αυτόν όρο ένα εργαλείο για να πιέσουν τους κρατικούς μηχανισμούς στη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση των υψηλών ποσοστών έμφυλων εγκλημάτων, της κρατικής αδιαφορίας και της ατιμωρησίας των δραστών.

Χρειάστηκαν δέκα περίπου χρόνια από τις πρώτες διαμαρτυρίες ενάντια στις γυναικοκτονίες έως ότου το αίτημα των γυναικών για νομική αναγνώριση της «δολοφονίας των γυναικών επειδή ακριβώς είναι γυναίκες», να οδηγήσει στις πρώτες σχετικές νομοθετικές πρωτοβουλίες από τις κυβερνήσεις αυτών των χωρών (Toledo, 2018). Έτσι, ιδίως από το 2007 κι έπειτα, στις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής έχουν ξεκινήσει διαδικασίες μετασχηματισμού του θεωρητικού και πολιτικού εργαλείου της γυναικοκτονίας (femicidio/feminicidio) σε νομικό και εγκληματολογικό όρο (Vasquez, 2009). Η πορεία αυτή παρουσιάζει διαφοροποιήσεις και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά σε κάθε χώρα. Παράλληλα, όμως, ενυπάρχουν κοινές διαδρομές και συνέχειες, τις οποίες θα διερευνήσουμε.

⁴⁷ Χαρακτηριστική είναι η ιστορία της Marisela Escobedo Ortiz, η οποία δολοφονήθηκε δημόσια έπειτα από πολυετή αγώνα για την δικαίωση της δολοφονημένης κόρης της. Για την υπόθεση γυρίστηκε πρόσφατα το ντοκιμαντέρ «Οι τρεις θάνατοι της Marisela Escobedo».

⁴⁸ Το 2001, το «Φεμινιστικό δίκτυο της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής κατά της ενδοοικογενειακής και σεξουαλικής βίας» ξεκίνησε περιφερειακή εκστρατεία κατά της γυναικοκτονίας, γνωστή με το σύνθημα "Ni una muerta más", στίχο της Μεξικανής ποιήτριας Susana Chávez Castillo που δολοφονήθηκε το 2011 στην Ciudad Juarez. Οι κινηματικές διεργασίες αυτής της περιόδου συνέβαλαν καθοριστικά στη δημιουργία του κινήματος «Ni una menos», που ξεκίνησε από την Αργεντινή το 2015, έπειτα από τη γυναικοκτονία της 14χρονης Chiara Paez.

Οι χώρες της Λατινικής Αμερικής παρουσιάζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά στην ιστορική και πολιτική πορεία τους, γεγονός που καθρεφτίζεται και στις νομικές παραδόσεις τους (Μουσταΐρα 2012). Η επιβολή του αποικιοκρατικού καθεστώτος και του Ισπανικού δικαίου⁴⁹, οι αγώνες ανεξαρτησίας του 19^{ου} αι., οι πολυετείς στρατιωτικές δικτατορίες, τα πολύ υψηλά ποσοστά ανθρωποκτονιών, συνολικά, και ειδικότερα των έμφυλων εγκλημάτων και γυναικοκτονιών, καθώς και η έντονη παρουσία του οργανωμένου εγκλήματος και των καρτέλ των ναρκωτικών είναι μερικά από αυτά. Την ίδια στιγμή, η παρουσία των φεμινιστικών κινημάτων είναι ιδιαίτερα αναβαθμισμένη στο εσωτερικό κάθε χώρας αλλά και σε συντονισμό μεταξύ τους, καθώς διεθνή φεμινιστικά συνέδρια και συναντήσεις διοργανώνονται στην περιοχή από τη δεκαετία του 1980 (Primer Encuentro Feminista de América Latina y el Caribe, 1981). Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την σύνταξη Αστικών Κωδίκων ισπανικής και γαλλικής επιρροής σε πολλές χώρες της περιοχής, έχουν οδηγήσει σε υποτίμηση των διαφορών στα νομικά συστήματα των χωρών της Λατινικής Αμερικής (Reimann και Zimmermann, 2008). Οι ιδιαίτερες ιστορικές και πολιτικές συγκυρίες και η κοινωνική πραγματικότητα κάθε χώρας διαφοροποίησαν την εξέλιξη του νομικού πολιτισμού τους, και, ως και τούτου, και τον χρόνο και τρόπο ένταξης της γυναικοκτονίας στο νομικό τους σύστημα.

Ενδεικτικές των αντιθέσεων που ενυπάρχουν στην περιοχή είναι οι διαφορές στις δύο πρώτες χώρες που ενέταξαν την γυναικοκτονία στο δίκαιο τους. Στην περίπτωση της Κόστα Ρίκα, πρόκειται για ένα κράτος με μεγάλη παράδοση στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, έδρα του IACtHR, του Διαμερικανικού Ινστιτούτο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, και γενέτειρα σημαντικών φεμινιστριών νομικών, όπως η Alda Facio, και ακαδημαϊκών, όπως η Carcedo και η Sagot. Παρά τα σχετικά χαμηλά ποσοστά δολοφονιών γυναικών, κυρίως εντός του οικογενειακού πλαισίου, η Κόστα Ρίκα ήταν η πρώτη χώρα στην οποία, ήδη από το 1999, ξεκίνησαν νομοθετικές πρωτοβουλίες για να καταλήξουν, όμως, αρκετά χρόνια αργότερα, το 2007, στη θέσπιση ενός νόμου που απείχε πολύ από τις προτάσεις του φεμινιστικού κινήματος (Toledo, 2012).

Η Γουατεμάλα ακολούθησε το 2008. Σε πλήρη αντίθεση με την περίπτωση της Κόστα Ρίκα, ο νόμος εισήχθη εξαιτίας της διεθνούς και εσωτερικής πίεσης, με αφορμή τα πολύ υψηλά ποσοστά του φαινομένου –τα υψηλότερα ποσοστά στην Κεντρική Αμερική- που συνδέονται και με τις πολυετείς δικτατορίες και εμφύλιες συρράξεις στην περιοχή (Toledo, 2012).

⁴⁹ Και κατ' επέκταση η επιβολή της ευρωπαϊκής κοσμοαντίληψης με συνέπειες και για την υποβάθμιση της θέσης των γυναικών. Ενδεικτικά, η ελαφρυντική περίπτωση, με σημαντική μείωση στο πλαίσιο ποινής, για τους συζύγους ή συγγενείς που τελούσαν γυναικοκτονία για «λόγους τιμής» προβλεπόταν σε πολλά ευρωπαϊκά δίκαια, όπως της Ιταλίας έως το 1981 και της Ισπανίας έως το 1961, εισήχθη και στα δικαιοκρατικά συστήματα των αποικιοκρατούμενων χωρών και σε πολλές χώρες, όπως η Αϊτή, ίσχυε έως πολύ πρόσφατα (Toledo 2017).

Όσον αφορά το Μεξικό, οι αποκαλύψεις των εκατοντάδων γυναικοκτονιών και εξαφανισμένων γυναικών και κοριτσιών στην Πολιτεία Chihuahua προκάλεσαν την έντονη αντίδραση των ελεγκτικών μηχανισμών του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων και οδήγησαν στην εισαγωγή στον ποινικό κώδικα της Πολιτείας τη δολοφονία γυναικών ως επιβαρυντική περίσταση το 2003, παρά τις εκκλήσεις να υπάρξει αντιμετώπιση σε ομοσπονδιακό επίπεδο. Το Μεξικό αποτελεί, ίσως, το πιο περίπλοκο παράδειγμα, δεδομένου του ομοσπονδιακού χαρακτήρα της χώρας. Η αυτονομία των πολιτειών του Μεξικό (*entidades federativas*) σε πολιτικό και νομοθετικό επίπεδο επέτρεψε την ένταξη της γυναικοκτονίας στους Ποινικούς Κώδικες πολιτειών όπως της Chihuahua, πριν τη θέσπιση ενός νόμου σε ομοσπονδιακό επίπεδο. Το 2004, με κύρια φιγούρα την ανθρωπολόγο Marcela Lagarde y De los Rios, ξεκίνησαν οι νομοθετικές πρωτοβουλίες σε Ομοσπονδιακό επίπεδο, οι οποίες κορυφώθηκαν μετά την καταδικαστική απόφαση του IACtHR το 2009 στην υπόθεση Campo Algodonero. Η διεθνής πίεση για την λήψη συνολικών νομοθετικών μέτρων οδήγησε το Μεξικό στον Ομοσπονδιακό νόμο του 2012.

Οι αντιστάσεις του νομικού κόσμου.

Στον χώρο της νομικής σκέψης προέκυψε έντονος διάλογος σχετικά με την πολιτική και νομική αναγκαιότητα της τυποποίησης της γυναικοκτονίας, ως ιδιαίτερου και διακριτού εγκλήματος. Μία από τις πιο διαδεδομένες απόψεις είναι πως η γυναικοκτονία δεν είναι κάτι παραπάνω από μία ανθρωποκτονία, η οποία τιμωρείται ήδη πολύ αυστηρά σε όλα τα νομικά συστήματα. Δεν υπάρχει, επομένως, καμία κοινωνικοπολιτική και εγκληματολογική αναγκαιότητα για την ένταξη ενός νέου όρου, αφού ζωή των γυναικών, όπως και όλων των υπολοίπων, προστατεύεται ήδη (Polaino-Orts and Ugaz Heudebert 2012).

Υποστηρίζεται, επίσης, πως η δημιουργία ενός αυτοτελούς και διακριτού εγκλήματος επικεντρωμένου στη ζωή των γυναικών αποτελεί διάκριση εις βάρος των ανδρών, παραβιάζει, επομένως, την αρχή της ισότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων αλλά και του τεκμηρίου αθωότητας στις περιπτώσεις που ο νόμος ορίζει ρητά το φύλο του δράστη ως αρσενικό. Εστιάζουν, επίσης, στη θυματοποίηση των γυναικών και την αναπαραγωγή των κοινωνικών στερεοτύπων για την ανάγκη προστασίας τους.

Μια πιο συμβιβαστική λογική προκρίνει τη δημιουργία μιας γενικής επιβαρυντικής περίπτωσης, η οποία να καλύπτει όλες τις περιπτώσεις διακρίσεων λόγω φύλου που οδήγησαν σε ανθρωποκτονία. Το κύριο επιχείρημα σε αυτή την περίπτωση είναι πως έτσι αποφεύγονται νομικά ζητήματα, όπως η παραβίαση της συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ισότητας ή της μη

διάκρισης. Επίσης, επισημαίνεται πως μπορεί να χωρέσει εφαρμογή της επιβαρυντικής περίπτωσης σε όλες τις μορφές συμμετοχής στο έγκλημα, για παράδειγμα, στην περίπτωση που ο ηθικός αυτουργός πληροί τα στοιχεία της να τιμωρηθεί με βάση αυτή ακόμα κι αν ο αυτουργός του εγκλήματος δεν τα πληροί. Τέλος, υποστηρίζουν πως οι δικαστές είναι πιο εξοικειωμένοι με τη λογική των επιβαρυντικών περιστάσεων και, επομένως, θα είναι πιο δεκτικοί σε αυτή την νομοθετική επιλογή.

Στον αντίλογο, υποστηρίζεται πως το έννομο αγαθό που προστατεύει ο υπερεθνικός νομοθέτης στη Σύμβαση Belem do Para δεν είναι αποκλειστικά η ζωή αλλά και το δικαίωμα των γυναικών να απολαμβάνουν μίας ζωής χωρίς διακρίσεις λόγω φύλου και χωρίς βία, τα οποία επηρεάζουν συνολικά τη ζωή και τις αποφάσεις τους. Επομένως, ήδη αναδεικνύεται μια βασική διαφορά από τη βασική ανθρωποκτονία.

Όσον αφορά το επιχείρημα πως υφίσταται διάκριση εις βάρος των ανδρών δεν τίθεται ζήτημα μεγαλύτερης αξίας της ζωής των γυναικών έναντι αυτής των ανδρών καθώς ο νόμος τιμωρεί τη δολοφονία των γυναικών εντός ενός κοινωνικού πλαισίου διακρίσεων και βίας εις βάρος των πρώτων. Επισημαίνεται δε εύστοχα πως μόνο όσοι αμφισβητούν την ύπαρξη του φαινομένου της βίας λόγω φύλου, ως κοινωνικού φαινομένου που επιδρά στην πραγματική ισότητα των φύλων, θεωρούν πως η νομοθετική αντιμετώπιση της έμφυλης βίας μπορεί να αποτελέσει διάκριση εις βάρος των ανδρών (Laporta Hernández 2012 σελ. 112).

Επίσης, όπως ρητά αναγνωρίζεται στους ειδικούς νόμους που θέσπισαν οι χώρες της Λατινικής Αμερικής, οι έως τότε νόμοι αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας δεν κατάφεραν να προστατεύσουν τις γυναίκες της περιοχής. Αλλά ούτε και οι επιβαρυντικές περιστάσεις που προβλέπονταν ήδη στην ανθρωποκτονία (parricidio) μπορούσαν να πετύχουν αυτόν τον σκοπό, καθώς περιορίζουν το πεδίο εφαρμογής στην δολοφονία από συγγενικά πρόσωπα, αφήνοντας εκτός της εμβέλειας του νόμου τις περιπτώσεις που δεν υπήρχε οικογενειακή σχέση, είτε επρόκειτο για άγνωστο δράστη είτε για ερωτικό σύντροφο χωρίς γάμο.

Στη συνέχεια θα εξετάσουμε συγκριτικά τον τρόπο νομικής αντιμετώπισης της γυναικοκτονίας στις χώρες της Λατινικής Αμερικής και Καραϊβικής. Το ερώτημα που θα μας απασχολήσει, αρχικά, είναι το είδος της νομοθεσίας που εντάσσει την έννοια της γυναικοκτονίας στην κάθε μια έννομη τάξη. Αν πρόκειται, δηλαδή, για ένα συνολικό και ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο που εισάγει ένα ευρύ πλέγμα από μέτρα για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών με στόχο

την πρόληψη, την αποκατάσταση κ.α. ή για έναν νόμο που περιορίζεται στην ποινική αντιμετώπιση του ζητήματος.

Το επόμενο ερώτημα αφορά τα νομικά στοιχεία της διάταξης και συγκεκριμένα τον επιλεγθέντα ορισμό της γυναικοκτονίας, το πεδίο εφαρμογής του νόμου και τη σχέση ανάμεσα στον δράστη και το θύμα, καθώς επίσης και το φύλο του δράστη. Θα εξετάσουμε, επίσης, το προβλεπόμενο πλαίσιο ποινής, σε σύγκριση με αυτό του βασικού εγκλήματος της ανθρωποκτονίας.

Τέλος, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τα πρώτα σχετικά συμπεράσματα με βάση τα περιορισμένα διαθέσιμα στοιχεία και μελέτες αυτών των, εν εξελίξει, νομικών εγχειρημάτων.

4.1. Τα χαρακτηριστικά των νόμων

Το είδος της νομοθεσίας

Η πλειοψηφία των χωρών της Λατινικής Αμερικής, συγκεκριμένα δεκατρείς χώρες⁵⁰, έχει υιοθετήσει τα τελευταία χρόνια ένα ολοκληρωμένο νομικό πλαίσιο προστασίας των γυναικών από την βία. Ένα σύνολο μέτρων, δηλαδή, τα οποία δεν περιορίζονται στην ποινικοποίηση αυτών των εγκλημάτων αλλά εστιάζουν σε τομείς όπως η πρόληψη, η προστασία, η διερεύνηση και η αποκατάσταση των θυμάτων, ενσωματώνοντας τη διάσταση του φύλου σε μια σειρά από σημαντικούς δημοσιονομικούς τομείς.

Πολλές από αυτές τις χώρες διέθεταν ήδη κάποιες διατάξεις ή κάποιον ειδικό νόμο για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας, χωρίς όμως να ενσωματώνουν τη διάσταση του φύλου. Επρόκειτο για νόμους «ουδετερόφουλους» (gender-neutral) που πληρούσαν τα χαρακτηριστικά των νόμων «πρώτης γενιάς» (first generation's law) οι οποίοι κυριάρχησαν στις χώρες της Λατινικής Αμερικής στο τέλος της δεκαετίας του 1990, τα πρώτα χρόνια, δηλαδή, έπειτα από την κύρωση της Σύμβασης Belem do Para.

Όπως αναφέρει το προοίμιο του «Συνολικού νόμου ενάντια στην βία κατά των γυναικών» της Νικαράγουα, η προηγούμενη νομοθεσία δεν είχε σημειώσει πρόοδο στην εξάλειψη της βίας λόγω του φύλου και κρίθηκε *«απαραίτητο να θεσπιστεί ένας αυτόνομος και ειδικός νόμος που θα*

⁵⁰ Πρόκειται για τις: Αργεντινή, Εκουαδόρ, Κολομβία, Περού, Ουρουγουάη, Νικαράγουα, Βολιβία, Ελ Σαλβαδόρ, Γουατεμάλα, Ηνωμένες Μεξικανικές Πολιτείες, Παναμάς, Παραγουάη, Βενεζουέλα.

αντιμετωπίζει συνολικά αυτό το πρόβλημα, τυποποιώντας και τιμωρώντας τις διαφορετικές εκδηλώσεις της βίας κατά των γυναικών.» (α. 1, Νόμος 779/2012).

Η αναγκαιότητα ειδικής ρύθμισης τονίζεται και στο προοίμιο του «Συνολικού νόμου ενάντια στη βία κατά των γυναικών» (2011) του Ελ Σαλβαδόρ, σύμφωνα με το οποίο «οι παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που προκύπτουν από διάφορες μορφές βίας (...) έχουν επιπτώσεις που διαφοροποιούνται ανάλογα με το φύλο των θυμάτων, επειδή οι επιθέσεις εναντίον των γυναικών συνδέονται άμεσα με την άνιση κατανομή της εξουσίας και τις ασύμμετρες σχέσεις μεταξύ γυναικών και ανδρών στην κοινωνία.»

Αντίστοιχες αναφορές εντοπίζονται στα προοίμια και τις αιτιολογικές εκθέσεις και των υπόλοιπων κρατών που από τα μέσα της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα προχώρησαν στην θέσπιση «έμφυλων» νόμων, νόμων που εντάσσουν, δηλαδή, την διάσταση του φύλου και οι οποίοι αναφέρονται στην διεθνή βιβλιογραφία ως «gender-specific» ή νόμοι δεύτερης γενιάς προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών (second generation's law) (Vásquez 2012).

Τα μέτρα που εντάσσονται στις νομοθεσίες των παραπάνω χωρών σχετικά με τους τομείς της πρόληψης και προστασίας των γυναικών από την έμφυλη βία και τη γυναικοκτονία παρουσιάζουν αρκετά κοινά στοιχεία, καθώς σε μεγάλο βαθμό ενσωματώνουν τις κατευθύνσεις της Σύμβασης Belem do Para, του MESECVI και του Διαμερικανικού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Μέτρα για την πρόληψη της βίας κατά των γυναικών.

Τα προβλεπόμενα μέτρα επιχειρούν να αντιμετωπίσουν την έμφυλη βία μέσω της ενημέρωσης και της κοινωνικής επαν-εκπαίδευσης. Κύρια μέσα προς αυτή την κατεύθυνση είναι οι εκστρατείες ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης, κατάρτισης και προώθησης κοινωνικών αξιών και πρακτικών σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του δικαιώματος των γυναικών να απολαμβάνουν μια ζωή χωρίς βία. Οι ενημερωτικές αυτές καμπάνιες πραγματοποιούνται με διάυλο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το διαδίκτυο αλλά και έντυπο υλικό (αφίσες, φυλλάδια) σε δημόσιους δρόμους, υπηρεσίες και μέσα μαζικής μεταφοράς.

Στα δημόσια ιδρύματα και υπηρεσίες, τους χώρους εργασίας, τα πανεπιστήμια και σχολεία αλλά και στον ιδιωτικό τομέα προωθείται η δημιουργία «ασφαλών πλαισίων» και περιβαλλόντων μηδενικής ανοχής στη βία κατά των γυναικών με την συγκρότηση προγραμμάτων ενημέρωσης και υπηρεσιών «κοινωνικής ευθύνης», για συμβουλευτική αλλά και αντιμετώπιση περιστατικών διακρίσεων ή βίας λόγω φύλου.

Ενθαρρύνεται η δημιουργία δικτύων μεταξύ κοινωνικών οργανώσεων και θεσμικών παραγόντων για τη συμμετοχή των παιδιών, των νέων και των ανδρών, για παράδειγμα, μέσω ειδικών μαθημάτων στα σχολεία, ενημερωτικών εκδηλώσεων. Στόχος είναι οι νέες γενεές ανδρών να γίνουν σύμμαχοι στον κοινωνικό μετασχηματισμό και ενεργοί παράγοντες στην αλλαγή των πολιτισμικών προτύπων που ευθύνονται για τη βία κατά των γυναικών και κωδικοποιούνται ως «μάτσο» κουλτούρα (el machismo) ή κουλτούρα της τοξικής αρρενωπότητας.

Σε πολλές νομοθεσίες προωθείται, επίσης, η δραστηριοποίηση της ίδιας της κοινότητας μέσω της συμμετοχής τόσο των οργανώσεων προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, φεμινιστικών συλλογικοτήτων κ.α. όσο και των τοπικών αρχών για την οργάνωση κοινών δράσεων πρόληψης και ενημέρωσης σε κάθε περιοχή, όπως, ενδεικτικά, οι εκδηλώσεις με αφορμή την παγκόσμια ημέρα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών, όπως έχει καθιερωθεί η 25^η Νοεμβρίου.

Σε όλες τις ολοκληρωμένες νομοθεσίες των παραπάνω χωρών υπάρχει επίσης, ρητή αναφορά σε ειδικές προβλέψεις των οικονομικών προϋπολογισμών προκειμένου να χρηματοδοτούν απευθείας τα προγράμματα και τα σχετικά μέτρα.

Προστασία και αποκατάσταση.

Όσον αφορά το θέμα της *προστασίας* και *αποκατάστασης* των θυμάτων, οι κύριες στρατηγικές συνδέονται με τη δημιουργία ειδικών κέντρων και ξενώνων που λειτουργούν ως καταφύγια (women's shelters) για τις γυναίκες και τα παιδιά τους, σε περίπτωση που κινδυνεύουν στην οικογενειακή τους εστία. Σταδιακά, ορισμένες χώρες δημιούργησαν κέντρα που παρέχουν ολοκληρωμένη φροντίδα στα θύματα/επιζώσες έμφυλης βίας και το περιβάλλον τους, στα οποία παρέχεται ιατρική και ψυχολογική φροντίδα και υποστήριξη, νομική συμβουλευτική και ενημέρωση για τα δικαιώματά τους. Οι προσπάθειες αυτές συντάσσονται με μια διεπιστημονική κατεύθυνση τόσο για την προστασία των γυναικών από την βία όσο και την θεραπευτική αποκατάσταση των ίδιων και των παιδιών τους. Παράλληλα, με τους νόμους αυτούς δημιουργήθηκαν ή διευρύνθηκαν, όπου ήδη υπήρχαν, οι τηλεφωνικές γραμμές συμβουλευτικής σε εθνικό επίπεδο, πολλές από τις οποίες είναι δωρεάν και λειτουργούν 24 ώρες το 24ωρο κάθε μέρα, με εξειδικευμένο προσωπικό που παρέχει πληροφορίες, καθοδήγηση και υποστήριξη στα θύματα/επιζώσες. Συστάθηκαν, επίσης, ειδικά τμήματα στις αστυνομικές διευθύνσεις και τις εισαγγελίες.

Ένα από τα μέτρα είναι, επίσης, ο «μηχανισμός προειδοποίησης για την έμφυλη βία», ο οποίος εισήχθη με τον «Γενικό νόμο για την πρόσβαση των γυναικών σε μια ζωή χωρίς βία» (2007) των

Ηνωμένων Πολιτειών του Μεξικό και συγκεκριμένα στα α. 22-25 του νόμου. Ο μηχανισμός ορίζεται στο α. 22 ως «ένα σύνολο κυβερνητικών ενεργειών έκτακτης ανάγκης για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη των γυναικοκτονιών εντός μιας ορισμένης περιοχής» και αποτελείται από μια σειρά μέτρα, όπως η δημιουργία μιας διεπιστημονικής ομάδας για την παρακολούθηση της κατάστασης, την διενέργεια εκθέσεων σχετικά με τις περιοχές όπου οι δείκτες της βίας κατά των γυναικών είναι πολύ υψηλοί, την χρηματοδότηση ειδικών μέτρων από ειδικό κονδύλι του ομοσπονδιακού προϋπολογισμού.

Ωστόσο, η Laporta επισημαίνει πως παρά την ιδιαίτερα σοβαρή κατάσταση στο Μεξικό, αυτές οι ειδοποιήσεις δεν εφαρμόζονται πραγματικά σε περιοχές που είναι γνωστό ότι τα επίπεδα της βίας κατά των γυναικών είναι πολύ ανησυχητικά. Αυτές οι παραλείψεις εντείνουν την αίσθηση της μη συμμόρφωσης με το νόμο (Laporta Hernández 2012).

Μηχανισμός με παρόμοια χαρακτηριστικά προβλέπεται και από τον «Συνολικό νόμο για την βία κατά των γυναικών» (2013) της Βολιβίας στα άρθρα 37 επ., χωρίς να εντοπίσαμε στοιχεία για τον τρόπο εφαρμογής του μέτρου στη χώρα.

Η νομοθεσία της Κολομβίας, εκτός από τις διατάξεις στον συνολικό νόμο για την βία κατά των γυναικών, θεσπίζει μια σειρά προληπτικών μέτρων στον «Νόμο που ποινικοποιεί τη γυναικοκτονία». Στα μέτρα αυτά συμπεριλαμβάνεται η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου σε όλες τις βαθμίδες της δημόσιας εκπαίδευσης, η εξειδικευμένη εκπαίδευση των δημοσίων υπαλλήλων και υπαλλήλων της Εισαγγελίας, της αστυνομίας, τους εμπειρογνώμονες, και όλους τους επαγγελματικούς κλάδους που έρχονται σε επαφή με τα θύματα έμφυλης βίας. Επιπλέον, δημιουργείται ένα σύστημα πληροφόρησης των πολιτών σχετικά με τις δημόσιες πολιτικές για την πρόληψη, την προστασία, θεραπεία και αποκατάσταση των θυμάτων.

Επίσης, η Ουρουγουάη, στον «Ολοκληρωμένο νόμο για τη βία με βάση το φύλο κατά των γυναικών» (νόμος 19.580), καθιερώνει εξαίρεση στη διαδικασία διεθνούς έκδοσης για τα άτομα κάτω των 16 ετών που έχουν υποστεί τα ίδια ή το πρόσωπο που έχει την επιμέλειά τους, έμφυλη βία. Πρόκειται για ένα μέτρο προστασίας των θυμάτων ενώ παράλληλα τονίζει πως η βία λόγω φύλου αποτελεί ένα σοβαρό κίνδυνο τόσο για τα ίδια τα θύματα όσο και τα ανήλικα μέλη της οικογένειας. Ομοίως, ενσωματώνει στον Αστικό Κώδικα την πλήρη απώλεια του δικαιώματος γονικής μέριμνας του πατέρα σε περίπτωση καταδίκης για γυναικοκτονία ή απόπειρα γυναικοκτονίας της μητέρας.

Διερεύνηση των εγκλημάτων και αποκατάσταση των θυμάτων.

Όπως είδαμε, η νομολογιακή διαμόρφωση της έννοιας της «δέουσας επιμέλειας» (due diligence) από το IACtHR, αναφορικά με την καταπολέμηση της ατιμωρησίας στα έγκλημα βίας εις βάρος των γυναικών, απαιτεί από τα κράτη να βελτιώσουν και να διευκολύνουν της πρόσβασης των θυμάτων και των μελών της οικογένειάς τους στη δικαιοσύνη, όπως επίσης, και να διασφαλίσουν την έγκυρη και έγκαιρη διερεύνησης του εγκλήματος. Τα κράτη που διαθέτουν ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των γυναικών από την βία αφιερώνουν αρκετή έκταση στα μέτρα που αφορούν τους συγκεκριμένους τομείς.

Ενδεικτικά θα αναφερθούμε σε ορισμένα παραδείγματα, όπως αυτό της Κολομβίας, ο νόμος της οποίας αφιερώνει 4 άρθρα στην διερεύνηση των πράξεων βίας εις βάρος των γυναικών. Διερεύνηση, η οποία, σύμφωνα με το άρθρο 9, σε περίπτωση γυναικοκτονίας ή απόπειράς της πρέπει να ξεκινήσει αυτεπαγγέλτως, άμεσα και εξαντλητικά, από εξειδικευμένο προσωπικό και χωρίς να επιδρά στην υποχρέωση αυτή η ενδεχόμενη απόσυρση της καταγγελίας από την πλευρά του θύματος ή των οικείων του.

Στο άρθρο 6 του ίδιου, αναφέρονται οι κατευθυντήριες αρχές για την διερεύνηση και δίωξη του εγκλήματος της γυναικοκτονίας. «(...) Οι αρμόδιες αρχές δικαιοδοσίας πρέπει να ενεργήσουν με τη δέουσα επιμέλεια σε κάθε μία από τις αντίστοιχες δικαστικές ενέργειες, σύμφωνα με τις αρχές της αρμοδιότητας, της ανεξαρτησίας, της αμεροληψίας, της πληρότητας και της αμεσότητας και με σκοπό τον σεβασμό στο δικαίωμα των θυμάτων και των συγγενών τους ή του κοινωνικού τους περιβάλλοντος ή/και της κοινότητάς τους, να συμμετάσχουν και να συνεργαστούν με την απονομή της δικαιοσύνης στο πλαίσιο των διαδικασιών διερεύνησης και δίωξης της διάπραξης ποινικών συμπεριφορών κατά των γυναικών και, πιο συγκεκριμένα, των γυναικοκτονιών».

Ιδιαίτερα, ως προς το τελευταίο εδάφιο του παραπάνω άρθρου, που αφορά το δικαίωμα στη συμμετοχή των θυμάτων και των οικείων τους στη δίκη, το άρθρο 9 εξειδικεύει και διευρύνει τα μέτρα νομοτεχνικής βοήθειας που παρέχονται από το κράτος. Συγκεκριμένα, το κράτος εγγυάται «την καθοδήγηση, τη συμβουλή και τη νομική εκπροσώπηση των γυναικών που αποτελούν θύματα έμφυλης βίας και των οικείων τους, ιδίως σε περίπτωση γυναικοκτονίας, με τρόπο δωρεάν, άμεσο, εξειδικευμένο και κατά προτεραιότητα, {λαμβάνοντας υπόψη} την οπτική του φύλου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών, προκειμένου να διασφαλιστεί η πρόσβασή τους στη δικαιοσύνη (...)». Προβλέπεται, επίσης, στη δεύτερη παράγραφο του παραπάνω άρθρου, το

δικαίωμα νομικής εκπροσώπησης από τις εθνικές ή κατά τόπους οργανώσεις για τα δικαιώματα των γυναικών⁵¹.

Το Μεξικό, έχοντας υποστεί δριμεία κριτική από διεθνείς οργανισμούς, σε μια προσπάθεια να βελτιωθεί το ποσοστό επιτυχών ερευνών σχετικά με τις πράξεις έμφυλης βίας ανέθεσε με το άρθρο 47 του Γενικού Νόμου στο γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα τη συγκρότηση μητρώου για τα εγκλήματα που διαπράττονται κατά των γυναικών, το οποίο περιλαμβάνει πληροφορίες για το είδος του εγκλήματος, τον τρόπο και τόπο τέλεσης, τη σχέση δράστη και θύματος, το κίνητρο κ.α., προκειμένου να διευκολύνονται οι έρευνες αλλά και να καταγράφονται τα δεδομένα.

Τον Μάρτιο του 2016, η Γουατεμάλα ενέκρινε έναν νόμο για την αναζήτηση των εξαφανισμένων γυναικών που αποτελεί ένα μηχανισμό σχεδιασμού, συντονισμού, προώθησης και αξιολόγησης με στόχο την αναζήτηση, την εύρεση και την άμεση προστασία των εξαφανισμένων γυναικών, με την ονομασία «Εθνικός Συντονιστής αναζήτησης για τις αγνοούμενες γυναίκες». Με αυτό τον τρόπο, καθιερώνει μόνιμες τοπικές ομάδες έρευνας αποτελούμενες από θεσμικά όργανα, εκπροσώπους και άτομα που κατοικούν στην περιοχή όπου η γυναίκα θεωρείται ότι έχει εξαφανιστεί. Δημιουργήθηκε, επίσης, ένα εθνικό μητρώο αγνοουμένων γυναικών, τράπεζα δεδομένων DNA και ένα μητρώο δραστών, οι οποίοι αμετάκλητα, έχουν καταδικαστεί για πράξεις βίας κατά των γυναικών.

Τέλος η Ουρουγουάη, προκειμένου να διευκολυνθεί η πρόσβαση στη δικαιοσύνη, προβλέπει στον νόμο για την έμφυλη (νόμος 19.580) την εφαρμογή σε όλα τα θύματα των προβλέψεων που ισχύουν με βάση τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για τους προστατευόμενους μάρτυρες, δηλαδή ιδιαίτερες διαδικασίες κατάθεσης και μαρτυρικής εξέτασης. Επίσης, σε όλες τις ακροάσεις αυτών των αδικημάτων προβλέπεται η δυνατότητα κάμψης της αρχή της δημοσιότητας ώστε η διαδικασία να πραγματοποιείται κεκλεισμένων των θυρών, σε περίπτωση που τεθεί σχετικό αίτημα από την πλευρά του θύματος.

Αποκατάσταση των θυμάτων και των οικογενειών τους.

Η αποκατάσταση της βλάβης αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα για τα θύματα βίαιων επιθέσεων. Όπως επισημάναμε, η βλάβη που προκαλείται στις περιπτώσεις βίας κατά των γυναικών δεν περιορίζεται στο θύμα αλλά διευρύνεται στον οικογενειακό και κοινωνικό περίγυρο, με ιδιαίτερα

⁵¹ Αυτό αποτέλεσε αίτημα και του φεμινιστικού κινήματος στην Ελλάδα την περίοδο του 1980 σχετικά με το δικαίωμα παράσταση ως πολιτική αγωγή από τις οργανώσεις υπεράσπισης των δικαιωμάτων των γυναικών σε δίκες βιασμού (Κωσταβάρα - Παπαρήγα 2007 σελ. 167).

σημαντικές επιπτώσεις στα ανήλικα μέλη της οικογένειας. Στην περίπτωση της γυναικοκτονίας, οι επιπτώσεις του ψυχικού τραύματος που προκαλεί η απώλεια με έναν τέτοιο βάνανσο τρόπο είναι ακόμα πιο επίπονο να αντιμετωπιστούν.

Ωστόσο, παρά την σχετική πρόβλεψη στη Σύμβαση Belem do Para, οι περισσότερες χώρες δεν έχουν προβεί σε κάποια συγκεκριμένη διάταξη που να αφορά την αποκατάσταση και αποζημίωση των θυμάτων.

Οι νομοθεσίες του Παναμά, του Μεξικό και της Γουατεμάλα αποτελούν εξαίρεση, καθώς διαθέτουν σχετικές προβλέψεις. Κάποιες διατάξεις υπάρχουν επίσης στη νομοθεσία της Ουρουγουάης, της Βραζιλίας και της Αργεντινής.

Το Μεξικό διαθέτει από το 2013 (αναθεώρηση το 2017) έναν αρκετά εκτενή «Γενικό νόμο για τα θύματα», σχετικά με την αποκατάσταση και αποζημίωση των ίδιων και των οικείων τους. Αυτές όμως οι διατάξεις στην πράξη δεν εφαρμόζονται καταλλήλως στα θύματα των έμφυλων εγκλημάτων⁵².

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ο μεξικάνικος νόμος για την βία κατά των γυναικών, στην παράγραφος II, προβλέπει ορισμένα μέτρα αποκατάστασης για τα άμεσα και έμμεσα θύματα αυτών των εγκλημάτων. Προβλέπεται, δηλαδή, η «παροχή εξειδικευμένων και δωρεάν νομικών, ιατρικών και ψυχολογικών υπηρεσιών» στις γυναίκες και τις οικογένειές τους, χωρίς περαιτέρω εξειδίκευση.

Αναφορικά με την αποκατάσταση, η διάταξη συνδέει τα σχετικά μέτρα με την προληπτική αντιμετώπιση αυτών των εγκλημάτων (άρθρο 26, παράγραφος III, εδάφιο γ') και παράλληλα τονίζει το στοιχείο της κρατικής ευθύνης. Το ομοσπονδιακό Κράτος του Μεξικό θα πρέπει να αποδεχτεί την ευθύνη του για τη βλάβη που προκλήθηκε και να αποκαταστήσει (παράγραφος III, εδάφια α'), να διερευνήσει και να τιμωρήσει τις πράξεις, παραλείψεις ή αμελείς συμπεριφορές των αρχών που οδήγησαν στην παραβίαση των δικαιωμάτων των γυναικών και την ατιμωρησία των δραστών (εδάφιο β'). Τέλος, σε μια προσπάθεια και ηθικής αποκατάστασης των θυμάτων το κράτος υποχρεούται να προβεί σε εξακρίβωση των γεγονότων του εγκλήματος και δημοσιοποίηση της αλήθειας (εδάφιο δ').

Αστική αποζημίωση για τα θύματα και τους διαδόχους του προβλέπεται στο άρθρο 11 του σχετικού νόμου της Γουατεμάλας, σύμφωνα με τις αρχές της αναλογικότητας της βλάβης και υπαιτιότητας του δράστη της Ποινικής Δικονομίας.

⁵² Περισσότερα, βλ. <https://www.animalpolitico.com/2019/08/huerfanos-feminicidio-omisiones-registro>.

Στο άρθρο 71 του νόμου του Παναμά προβλέπεται η αστική αποζημίωση των θυμάτων και των οικείων τους, η οποία αποδίδεται με δικαστική απόφαση και αφορά έξοδα που σχετίζονται με την ιατρική ή ψυχολογική θεραπεία, αποκατάσταση των σωματικών βλαβών και επαγγελματική αποκατάσταση, έξοδα διαβίωσης, αλλαγής κατοικίας και φροντίδας ανηλίκων μελών της οικογένειας, όταν είναι απαραίτητο, δαπάνες σχετικές με την νομική εκπροσώπηση του θύματος καθώς, επίσης, και τυχόν διαφυγόντα κέρδη, αποζημίωση για την ηθική και ψυχική βλάβη ή οποιαδήποτε άλλη οικονομική ζημία υπέστη το θύμα ή η οικογένειά του.

Η νομοθεσία της Ουρουγουάης, προβλέπει στο άρθρο 80, εκτός από την ποινή φυλάκισης του δράστη, αστική αποζημίωση για το θύμα, ποσό ίσο με δώδεκα μηνιαία εισοδήματα του καταδικασθέντος, ή ελλείψει αυτού, δώδεκα ελάχιστους μισθούς, με την επιφύλαξη του δικαιώματός του θύματος να ακολουθήσει την αντίστοιχη αστικής φύσεως διαδικασία για λάβει πλήρη αποζημίωση. Προβλέπεται, επίσης, στο άρθρο 67, η απόδοση σύνταξης από το ταμείο Κοινωνικής Ασφάλισης και ένα ειδικό οικογενειακό επίδομα για τα ορφανά συνεπεία της γυναικοκτονίας, η οποία χορηγείται μέχρι την ηλικία των 18 ετών ή χωρίς όριο εάν, τα τέκνα του θύματος δεν είναι σε θέση να αποκατασταθούν επαγγελματικά.

Με έναν πιο ιδιαίτερο τρόπο προβλέπεται στη νομοθεσία της Βραζιλίας (νόμος 13.239/ 2015) η αποκατάσταση των θυμάτων, δίνοντας τους την δυνατότητα δωρεάν πλαστικής χειρουργικής επέμβασης για να αντιμετωπίσουν τα σημάδια των τραυματισμών που προκλήθηκαν από πράξεις έμφυλης βίας, ώστε να διευκολυνθεί η ψυχολογική τους αποκατάσταση.

Τέλος, η Αργεντινή, τον Ιούλιο του 2018, υιοθέτησε τον νόμο «Ley Brisa», ο οποίος προβλέπει την οικονομική αποκατάσταση των ανηλίκων μέχρι στην ηλικία των 21 ετών, και με δυνατότητα επέκτασης του ορίου ηλικίας, στις περιπτώσεις όπου ο γονέας τους έχει κατηγορηθεί, διωχθεί ή/και καταδικαστεί ως δράστης ή συνεργός της γυναικοκτονίας της μητέρας. Η αποζημίωση αυτή καταβάλλεται από την κυβέρνηση κάθε μήνα και ισούται με το ποσό της κατώτατης σύνταξης που προβλέπεται από το εθνικό ταμείο κοινωνικής ασφάλισης.

Οι χώρες χωρίς ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο.

Η Βραζιλία, η Χιλή, η Κόστα Ρίκα, ο Ισημερινός, η Ονδούρα και Δομινικανή Δημοκρατία είναι οι έξι χώρες που δεν έχουν ολοκληρωμένο νόμος ενάντια στη βία κατά των γυναικών. Εισάγουν την γυναικοκτονία στο νομοθετικό τους σύστημα είτε με την δημιουργία ενός άρθρου στον Ποινικό τους Κώδικα, όπως η Δομινικανή Δημοκρατία, είτε με έναν –εξωτερικό του Ποινικού

Κώδικα- ειδικό ποινικό νόμο, όπως στην περίπτωση της Βραζιλίας, της Χιλής, της Ονδούρας, του Ισημερινού και της Κόστα Ρίκα.

Οι νομοθεσίες των παραπάνω χωρών δεν ακολουθούν μια κατεύθυνση συνολικής αντιμετώπισης του ζητήματος με μέτρα πρόληψης, προστασίας, διερεύνησης και αποκατάστασης που επιτάσσουν τη συνεργασία των περισσότερων υπουργείων και πολιτειακών οργάνων. Επιπλέον, ο νόμος δεν περιέρχεται σε βαθύτερη ανάλυση του κοινωνικού προβλήματος, των αιτιών και συνεπειών του, δεν ενσωματώνει τη διάσταση του φύλου συνολικά στο νομικό τους σύστημα, ούτε συμβάλλει στην κοινωνική μεταστροφή των αντιλήψεων που οδηγούν στην παραβίαση των δικαιωμάτων των γυναικών.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση της Δομινικανής Δημοκρατίας, η νομοθετική επιλογή περιορίστηκε στην εισαγωγή ενός άρθρου (α. 100), κατά την αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα το 2014, το οποίο εντάχθηκε στο κεφάλαιο των εγκλημάτων κατά της ζωής χωρίς κάποια περαιτέρω ανάλυση ή τροποποίηση του ποινικού δικαίου.

Στην Κόστα Ρίκα η γυναικοκτονία δεν τυποποιείται ως εγκληματική πράξη στον Ποινικό Κώδικα της χώρας παρά μόνο προβλέπεται στο άρθρο 21 του «Νόμου ποινικοποίησης της βίας κατά των γυναικών», ενός ειδικού ποινικού νόμου που δεν οδήγησε σε σχετικές αλλαγές στον Ποινικό Κώδικα.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε πως η υιοθέτηση μιας νομοθεσίας συνολικής και ολοκληρωμένης αντιμετώπισης της βίας κατά των γυναικών και της γυναικοκτονίας, δε συνεπάγεται σε όλες τις περιπτώσεις την τυποποίηση αυτών των πράξεων στους Ποινικούς Κώδικες. Κάποιες από τις υπό ανάλυση χώρες, διέθεταν ήδη πριν τη θέσπιση του συνολικού νόμου ένα άρθρο που τυποποιούσε το έγκλημα της γυναικοκτονίας στον Ποινικό Κώδικα, ενώ άλλες παρά τη θέσπιση ενός συνολικού νόμου δεν προχώρησαν σε σχετική εναρμόνιση του Ποινικού Κώδικα και Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Συγκεκριμένα, πέντε χώρες δεν τυποποιούν την γυναικοκτονία στον Ποινικό τους Κώδικα αλλά μόνο στους ειδικούς νόμους. Πρόκειται για τα κράτη του Ελ Σαλβαδόρ, της Γουατεμάλα, της Νικαράγουα, της Παραγουάη και της Βενεζουέλα.

Όπως επισημαίνεται από την Τολέδο (Toledo, 2018), οι νόμοι που εισάγουν την έννοια της γυναικοκτονίας χωρίς όμως να την τυποποιούν ως αδίκημα στον Ποινικό Κώδικα κινδυνεύουν να περιθωριοποιηθούν και να εφαρμόζονται λιγότερο συχνά. Ο κίνδυνος αυτός είναι ακόμα πιο σοβαρός στην περίπτωση που δεν εντάσσεται συνολικά η διάσταση του φύλου στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ή δεν πραγματοποιείται εκπαίδευση των αρχών στο πεδίο εφαρμογής αυτών των νόμων, στην περίπτωση, δηλαδή, των μη ολοκληρωμένων νομοθεσιών.

Η ίδια, σημειώνει, επίσης, ότι η ένταξη των εγκλημάτων έμφυλης βίας στους Ποινικούς Κώδικες θα οδηγήσει στην υποχρέωση των νομικών, δικηγόρων, δικαστικών λειτουργών, αστυνομικών και των υπόλοιπων παραγόντων του συστήματος απονομής δικαιοσύνης να μελετήσουν, να εξετάσουν και ερευνήσουν ακαδημαϊκά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της έμφυλης βίας και παράλληλα μπορεί να συμβάλει στην ισότιμη ποινική αντιμετώπιση αυτών των εγκλημάτων, στην υποχρεωτική από τον νόμο εφαρμογή τους. Αντίθετα, οι ειδικοί ποινικοί νόμοι συχνά παραγκωνίζονται ή η υπαγωγή των πραγματικών περιστατικών στους νόμους αυτούς αντιμετωπίζεται ως μη αναγκαία.

Το προστατευόμενο έννομο αγαθό.

Οι χώρες με ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο αντιμετώπισης της έμφυλης βίας και της γυναικοκτονίας ήδη από το προοίμιο ή τα πρώτα άρθρα του νόμου επεξηγούν τον σκοπό του νόμου, ο οποίος, στις περισσότερες περιπτώσεις, σχετίζεται με τη συνολική προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών. Μια προστασία που δεν περιορίζεται μόνο στο έννομο αγαθό της ζωής, όπως το έγκλημα της ανθρωποκτονίας.

Εξαιτίας αυτού, ο νομικός τύπος του συγκεκριμένου εγκλήματος χαρακτηρίζεται από τους νομικούς ως «*pluriofensivo*», που προσβάλλει, δηλαδή, περισσότερα του ενός έννομα αγαθά. Αυτό καθίσταται σαφές ήδη από τα πρώτα άρθρα των νομοθεσιών αυτών, στα οποία εξειδικεύεται ο σκοπός του νόμου, να εγγυηθεί, δηλαδή, στις γυναίκες μία αξιοπρεπή (“*digna*”) ζωή, χωρίς βία και διακρίσεις εξαιτίας του φύλου τους, όπου θα απολαμβάνουν πραγματικά τα δικαιώματά τους (Rodríguez 2020).

Ο παραπάνω όρος χρησιμοποιείται και στη νομολογία. Ενδεικτικά, το Συνταγματικό Δικαστήριο της Κολομβίας σε σχετική απόφαση το 2016, αναγνωρίζει στην διάταξη της γυναικοκτονίας την προστασία του δικαιώματος των γυναικών να απολαμβάνουν μία ζωή χωρίς σεξιστική βία, η οποία αποτελεί μορφή διάκρισης λόγω φύλου και επηρεάζει όλες τις πτυχές της ζωής τους (Vásquez 2012).

Το Ανώτατο Δικαστήριο της Δημοκρατίας του Περού (απόφαση 2017b, παράγραφος 39), προέβη σε μια πιο διασταλτική ερμηνεία, κρίνοντας πως, ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, τα προσβαλλόμενα έννομα αγαθά μπορούν να διαφοροποιηθούν *ad hoc*. Μεταξύ άλλων αναφέρθηκε στην περίπτωση γυναικοκτονίας που προκλήθηκε έπειτα από σεξουαλική επίθεση ή βιασμό. Στη περίπτωση αυτή εκτός από τη ζωή προσβάλλεται επίσης και η σεξουαλική ελευθερία

του θύματος. Αντίστοιχα προσβάλλεται η προσωπική ελευθερία όταν το θύμα βρίσκεται σε ομηρία λόγω διεθνούς σωματεμπορίας (human trafficking).

«Η αναγνώριση ενός ακόμη στοιχείου του αδικού στο έγκλημα της γυναικοκτονίας επιτρέπει να εξηγήσουμε με πειστικό τρόπο την ανάγκη πρόβλεψης της γυναικοκτονίας στο ποινικό σύστημα και αντικρούει τα επιχειρήματα όσων θεωρούν ότι δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια ανθρωποκτονία.». Το χαρακτηριστικό της προσβολής περισσότερων του ενός εννόμων αγαθών («delito pluriofensivo o plurilesivo») δικαιολογεί επίσης και τη μεγαλύτερη ποινική και κοινωνική απαξία και, κατ' επέκταση, το υψηλότερο πλαίσιο ποινής αυτού του αδικήματος (Díaz Castillo, Rodríguez Vásquez, and Valega Chipoco 2019).

Το παραπάνω δεν ισχύει στις νομοθεσίες των χωρών που εισήγαγαν απλώς μια διάταξη για το έγκλημα της γυναικοκτονίας στον Ποινικό τους Κώδικα, χωρίς την θέσπιση κάποιου ολοκληρωμένου νομικού πλαισίου ή ειδικού νόμου, που να εξειδικεύει τον σκοπό και την αναγκαιότητα της διάταξης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Αργεντινής, η οποία όμως λίγα χρόνια ύστερα προέβη σε ειδικό νόμο για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών. Σήμερα η μοναδική τέτοια περίπτωση είναι το νομικό σύστημα της Δομινικανής Δημοκρατίας.

Οι γλωσσικές επιλογές του νόμου.

Τέλος, κοινή σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό στα ολοκληρωμένα νομοθετικά πλαίσια, είναι η χρήση μιας γλώσσας και εννοιών που προέρχονται από τη φεμινιστική θεωρία.

Το στοιχείο αυτό είναι σημαντικό καθώς συμβάλλει στην καλύτερη κατανόηση του φαινομένου, ενώ παράλληλα, καταδεικνύει τη συνεισφορά του φεμινιστικού κινήματος σε αυτές τις νομοθεσίες, χωρίς, φυσικά, αυτό να σημαίνει πως, άνευ άλλου, πρόκειται για νόμους που συμφωνούν με τις διεκδικήσεις των φεμινιστικών κινημάτων (Laporta Hernández 2012).

Παραδείγματα αυτής της γλώσσας αποτελούν η χρήση λέξεων ή εκφράσεων όπως η «πατριαρχία», «η καταπίεση», «οι διακρίσεις», «η βία λόγω φύλου», «οι ασύμμετρες σχέσεις εξουσίας», «η άνιση κατανομή της εξουσίας», «η διάσταση του φύλου», «ο σεξισμός», «τα ανθρώπινα δικαιώματα των γυναικών», «η γυναικεία χειραφέτηση», τα οποία εντοπίζονται στους παραπάνω νόμους. Στον ορισμό της έννοιας γυναικοκτονία συναντάμε συχνά εκφράσεις που προέρχονται από την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών.

Όπως είναι αναμενόμενο, οι χώρες που δε διαθέτουν ειδική νομοθεσία διαπνέονται από μια ουδέτερη γλώσσα που δεν ενσωματώνει τη διάταξη του φύλου και τις παραπάνω έννοιες.

Το πρόβλημα που εντοπίζεται σε πολλούς από αυτούς τους όρους, που προέρχονται από τις φεμινιστικές σπουδές, την κοινωνιολογία και ανθρωπολογία, είναι ότι στις περισσότερες νομοθεσίες έχουν εισαχθεί χωρίς την αναγκαία επαρκή εξειδίκευση στην νομική γλώσσα. Το γεγονός αυτό εγείρει νομοτεχνικά ζητήματα και θέτει προσκόμματα στην εφαρμογή των διατάξεων, τα οποία μπορεί να οδηγήσουν σε ανενέργεια του νόμου. Υποστηρίζεται, επίσης, πως τίθεται ζήτημα παραβίασης της αρχής της νομιμότητας (*nulum crimen nula poenia sine lege*), εξαιτίας της νομικής ασάφειας και αοριστίας των στοιχείων του νόμου. Το ζήτημα αυτό είναι νευραλγικής σημασίας για το κράτους δικαίου καθώς υπεισέρχεται στον κορμό των δικαιωμάτων του κατηγορούμενου.

Οι δηλώσεις δικαστών στην Αργεντινή, έπειτα από ερώτηση που τους τέθηκε για την ανάγκη αυτοτελούς διάταξης της γυναικοκτονίας στον ποινικό κώδικα της χώρας, «κανείς δε δολοφονεί μια γυναίκα μόνο και μόνο επειδή είναι γυναίκα» (Vásquez 2012) καθιστούν σαφή την ανάγκη μεγαλύτερης νομικής επεξεργασίας και εξειδίκευσης των παραπάνω όρων και θεωρητικών εργαλείων.

Στοιχεία και χαρακτηριστικά των νόμων.

Nomen iuris και ο ορισμός της γυναικοκτονίας

Πέρα από τις, εν γένει, γλωσσικές επιλογές των αναλυόμενων νόμων, σημαντικό στοιχείο αποτελεί ο όρος και ο ορισμός της γυναικοκτονίας που επιλέγεται από την εκάστοτε νομοθεσία.

Όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, οι όροι «femicidio» και «feminicidio» αντιμετωπίζονται, πλέον, ως συνώνυμοι από την επιστημονική κοινότητα και τα φεμινιστικά κινήματα της Λατινικής Αμερικής. Ωστόσο, η διάκριση που προέκυψε με τον ορισμό της Lagarde y De los Rios και το στοιχείο της κρατικής ευθύνης και ατιμωρησίας που εισήγαγε εξακολουθεί να υποστηρίζεται από μέρος της βιβλιογραφίας και των φεμινιστικών οργανώσεων της περιοχής.

Εξετάζοντας τον όρο που επιλέγει η νομοθεσία της κάθε χώρας θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τη σχέση της επιλογής αυτής με τον έντονο διάλογο που αναπτύχθηκε στις επιστήμες της κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας και των φεμινιστικών σπουδών.

Από την εξέταση αυτή εξαιρείται η Αργεντινή, καθώς η διάταξη άρθρου 80 παράγραφος 11 ΠΚ αναφέρεται στη «δολοφονία μιας γυναίκας από έναν άνδρα για λόγους που σχετίζονται με το φύλο της» χωρίς, όμως, να ονοματίζει με κάποιον τρόπο την εγκληματική αυτή πράξη. Όπως είδαμε και παραπάνω, η Αργεντινή είναι από τις χώρες που δεν τυποποιούν το έγκλημα της γυναικοκτονίας σε αυτοτελές άρθρο του Ποινικού Κώδικα αλλά ως επιβαρυντική περίσταση του εγκλήματος της

ανθρωποκτονίας. Είναι δε η μοναδική από τις υπό ανάλυση χώρες που δεν χρησιμοποιεί κανέναν από τους δύο όρους.

Από τις υπόλοιπες υπό ανάλυση χώρες, οκτώ είναι αυτές που επιλέγουν τον όρο «feminicidio». Πρόκειται για το Περού, τη Βολιβία, το Ελ Σαλβαδόρ, το Μεξικό, τη Βραζιλία, την Κολομβία, την Παραγουάη και τη Δομινικανή Δημοκρατία.

Το Περού (α. 377-378 ΠΚ), η Βολιβία (α. 154 ΠΚ), το Ελ Σαλβαδόρ (α. 47) και το Μεξικό (α. 325 παράγραφος IV Ομοσπονδιακού ΠΚ) έχουν στη νομοθεσία τους ειδική διάταξη για την αντιμετώπιση της αδράνειας, αναποτελεσματικότητας ή ατιμωρησίας των αρχών στις υποθέσεις βίας κατά των γυναικών.

Συγκεκριμένα στον περουβιανό νόμο προβλέπεται φυλάκιση, 2 έως 5 ετών, στις περιπτώσεις που κρατικοί λειτουργοί παραλείπουν, καθυστερούν ή αρνούνται να ανταποκριθούν σε υπόθεση ενδοοικογενειακής βίας (α. 377 ΠΚ). Ως διακριτή περίπτωση αντιμετωπίζεται η άρνηση ή καθυστέρηση αστυνομικού να συνδράμει σε κλήση προς βοήθεια ατόμου που υφίσταται ενδοοικογενειακή βία, με πλαίσιο ποινής 2 έως 4 έτη (α. 378 ΠΚ).

Το άρθρο 154 του Βολιβιανού Ποινικού Κώδικα, όπως τροποποιήθηκε από τον «Συνολικό νόμο για την διασφάλιση μιας ζωής χωρίς βία κατά των γυναικών» ορίζει ποινή κοινωνικής εργασίας 90 έως 120 ημερών και παύση από το αξίωμα τους για 1 έως 4 έτη για τους «δημοσίους λειτουργούς που με πράξη ή παράλειψη κατά την άσκηση των καθηκόντων τους προάγουν την ατιμωρησία ή εμποδίζουν την διερεύνηση εγκλήματος βίας κατά των γυναικών».

Αντίστοιχα, ο Ποινικός Κώδικας του Ελ Σαλβαδόρ και του Ομοσπονδιακού Κράτους του Μεξικό τιμωρούν με φυλάκιση και παύση από το αξίωμα τους, τους κρατικούς λειτουργούς που εμποδίζουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και τη διερεύνηση εγκλημάτων, χωρίς ωστόσο να κάνει ειδική αναφορά στα εγκλήματα κατά των γυναικών ή τις γυναικοκτονίες.

Ιδιαίτερα όσον αφορά το Μεξικό, διαπιστώνουμε ότι το πλαίσιο της ποινής είναι το πιο αυστηρό από όλων των υπόλοιπων κρατών, στοιχείο που σχετίζεται με την προσπάθεια της χώρας να αντιμετωπίσει τα υψηλά ποσοστά αποτυχημένων ερευνών, κρατικής ατιμωρησίας και διαφθοράς που προκαλούν έως σήμερα την ανησυχία της διεθνούς κοινότητας και σοβαρές αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας. Η παράγραφος IV του άρθρου 325 προβλέπει ποινή φυλάκισης 3 έως 8 ετών, πρόστιμο 100 έως 500 ημερομισθίων και παύση από οποιοδήποτε κρατικό λειτούργημα για 3 έως 10 έτη.

Οι νομοθεσίες εννέα χωρών αναφέρονται στη γυναικοκτονία με τον όρο «femicidio». Πρόκειται για την Χιλή, την Κόστα Ρίκα, το Εκουαδόρ, την Ονδούρα, τη Γουατεμάλα, τον Παναμά, την Ουρουγουάη, τη Νικαράγουα και τη Βενεζουέλα.

Η Κόστα Ρίκα (α. 41 του Νόμου που ποινικοποιεί την βία κατά των γυναικών) και η Νικαράγουα (α. 16 του Συνολικού νόμου για την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών), παρότι δεν ακολουθούν την ορολογία που προτείνεται από την Marcela Lagarde (feminicidio), έχουν εντάξει στη νομοθεσία τους πρόβλεψη για την αντιμετώπιση των πράξεων ή παραλείψεων των αστυνομικών ή κρατικών αξιωματούχων που οδηγούν στην ατιμωρησία των εγκλημάτων εις βάρος των γυναικών ή εμποδίζουν την πρόσβασή τους στη δικαιοσύνη. Οι δημόσιοι λειτουργοί που ευθύνονται για αυτές τις πράξεις ή παραλείψεις τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης 3 μηνών έως 3 ετών και παύση από το αξίωμά τους για 1 έως 4 έτη.

Η Νικαράγουα, μάλιστα, διαθέτει ένα ιδιαίτερα αναλυτικό άρθρο που φέρει τον τίτλο «βία κατά των γυναικών κατά την άσκηση δημόσιων καθηκόντων» και περιλαμβάνει τρεις περιπτώσεις με διαβάθμιση της ποινής που εκκινεί από χρηματικό πρόστιμο ημερομισθίων και παύση από την εργασία στην πρώτη και δεύτερη περίπτωση, όταν η πράξη ή παράλειψη των κρατικών λειτουργών καθυστερεί, εμποδίζει ή αρνείται την πρόσβαση των γυναικών στη δικαιοσύνη, και σε ποινή φυλάκισης 6 μηνών έως 1 έτος όταν η ζωή ή ακεραιότητα της γυναίκας τέθηκαν σε κίνδυνο από την πράξη ή παράλειψη, στην τρίτη περίπτωση του άρθρου.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε πως στη νομική αποτύπωση της έννοιας οι όροι δε διακρίνονται με βάση την θεωρητική διάσταση του «feminicidio» από το «femicidio». Η επιλογή ανάμεσα στους δύο φαίνεται να συνδέεται περισσότερο με την ορολογία που έχει καθιερωθεί από τα φεμινιστικά κινήματα κάθε περιοχής.

Το πεδίο εφαρμογής του νόμου.

Σημαντικό στοιχείο που διαφοροποιεί το πεδίο εφαρμογής των νόμων που αφορούν τη γυναικοκτονία είναι η σφαίρα επιρροής του, η οποία συνεπάγεται και τη συγκρότηση των ανάλογων σχέσεων μεταξύ του δράστη και του θύματος του εγκλήματος της γυναικοκτονίας.

Από τη δεκαετία του 1970 οι προσπάθειες του φεμινιστικού κινήματος και της φεμινιστικής θεωρίας επικεντρώθηκαν στο να «φωτίσουν» όψεις της βίας που βιώνουν οι γυναίκες οι οποίες, καθώς πλήρως κανονικοποιημένες από το κοινωνικό σύνολο, έμοιαζαν αόρατες. Οι όψεις αυτές σε μεγάλο βαθμό αφορούσαν την βία εντός της ιδιωτικής σφαίρας, που αντιμετωπιζόταν ως «οικογενειακή υπόθεση», εντός της οποίας ο νόμος και οι κρατικές αρχές δε μπορούν να

παρέμβουν. Οι νόμοι «πρώτης γενιάς» προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών από την βία επικεντρώνονταν στην ενδοοικογενειακή βία χωρίς να διαπνέονται από τη διάσταση του φύλου και να εξετάζουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της βίας κατά των γυναικών. Στην ουσία, ήταν η οικογενειακή ζωή που προστατεύεται σε αυτούς τους νόμους και όχι οι γυναίκες και τα παιδιά.

Το στοιχείο στο οποίο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση από την φεμινιστική ανάλυση και, πλέον, αποτελεί κεκτημένο στο διεθνές πλαίσιο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι ότι οι γυναίκες και τα νεαρά κορίτσια εκτίθενται στην έμφυλη βία στη δημόσια σφαίρα, από άνδρες αγνώστους με τους οποίους δεν έχουν κάποιου είδους σχέση, όσο και στην ιδιωτική από τους συντρόφους ή συζύγους, αδερφούς ή πατέρες τους. Καθίσταται σαφές πως το προστατευτικό πλαίσιο προκειμένου να είναι αποτελεσματικό θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει και τα δύο πεδία.

Η νομοθετική επιλογή όλων των χωρών σήμερα, με εξαίρεση την Κόστα Ρίκα και τη Δομινικανή Δημοκρατία, είναι ο μη περιορισμός του νόμου στην ιδιωτική σφαίρα και η αναφορά στον δράστη με την καθιερωμένη «άφυλη» έκφραση «Όποιος», χωρίς να προσδιορίζουν τη σχέση του με το θύμα αλλά ούτε και το φύλο, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Αντίθετα, η Κόστα Ρίκα και η Δομινικανή Δημοκρατία ορίζουν την εφαρμογή του νόμου αυστηρά στο πλαίσιο της σχέσης μεταξύ του δράστη και του θύματος, αποκλειστικά εντός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής⁵³. Η δε διάταξη στον νόμο της Κόστα Ρίκα, είναι ακόμη πιο περιοριστική, καθώς προϋποθέτει την ύπαρξη επίσημης και αναγνωρισμένης σχέσης ή γάμου μεταξύ του δράστη και του θύματος.

Με αυτό τον τρόπο η διάταξη καθίσταται άνευ αντικειμένου ουσιαστικά καθώς οι στενές βιοτικές ή οικογενειακές σχέσεις του δράστη με το θύμα τυποποιούνταν ήδη ως επιβαρυντική περίσταση της βασικής ανθρωποκτονίας στις έννομες τάξεις και των δύο αυτών χωρών (Vásquez 2012). Έτσι, η κοινωνική πραγματικότητα χιλιάδων γυναικών, οι οποίες δολοφονούνται καθημερινά από άγνωστους άνδρες, από συμμορίες και εγκληματικές οργανώσεις δεν αναγνωρίζεται από τους παραπάνω νόμους ως εγκλήματα εις βάρος των γυναικών παρότι μπορεί να διαθέτουν έμφυλα χαρακτηριστικά ούτε στατιστικά καταγράφεται στις γυναικοκτονίες.

Το φύλο του δράστη.

Όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, ένα από τα ζητήματα που προέκυψαν καθώς η έννοια της γυναικοκτονίας εξελισσόταν ερευνητικά, αφορούσε το φύλο του δράστη και το αν μια γυναίκα

⁵³ Αντίστοιχα προέβλεπε και η νομοθεσία της Χιλής έως την πρόσφατη αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα της χώρα τον Μάρτιο του 2020.

μπορεί να τελέσει γυναικοκτονία. Το ερώτημα αυτό αναπόφευκτα απασχόλησε και την νομική επιστήμη.

Είναι γεγονός πως οι υποθέσεις τέλεσης εγκλημάτων έμφυλης βίας από γυναίκες δράστιδες αποτελούν ένα εξαιρετικά μικρό ποσοστό, παραμένει ωστόσο υπαρκτό. Οι κοινωνικές αντιλήψεις που οδηγούν στη βία κατά των γυναικών διαπερνούν οριζόντια όλη την κοινωνία, οι γυναίκες είναι εξίσου φορείς τους και επομένως εν δυνάμει αυτουργοί ή/και συνεργοί εγκλημάτων εις βάρος άλλων γυναικών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το έγκλημα της «μερικής ή ολικής αφαίρεσης των εξωτερικών γυναικείων γεννητικών οργάνων ή άλλων τραυματισμούς στην περιοχή για μη ιατρικούς λόγους», σύμφωνα με τον ορισμό του ΠΟΥ, το οποίο αποτελεί θρησκευτική πρακτική που πραγματοποιείται, κυρίως, από γυναίκες σε μικρά κορίτσια.

Στο παραπάνω ζήτημα, τα κείμενα διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων των γυναικών πάγια υποστηρίζουν πως άτομο οποιοδήποτε φύλου μπορεί να αποτελέσει δράστης/δράστιδα εγκλήματος σε βάρος των γυναικών και, κατ' επέκταση, και γυναικοκτονίας.

Το ίδιο ισχύει και για την πλειοψηφία των κρατών τα οποία επιλέγουν την ουδέτερη και αφηρημένη αντωνυμία «Όποιος (...)»⁵⁴, η οποία χρησιμοποιείται και σε όλα τα υπόλοιπα άρθρα του Ποινικού Κώδικα, χωρίς να ορίζει, επομένως, το φύλο του δράστη. Η Αργεντινή, η Ονδούρα και η Νικαράγουα είναι οι τρεις εξαιρέσεις, στη νομοθεσία των οποίων το φύλο του δράστη ορίζεται αποκλειστικά ως αρσενικό.

Στο πλαίσιο του δικαίου και δε του ποινικού συστήματος απονομής δικαιοσύνης το ερώτημα αυτό υπερβαίνει την κοινωνιολογική ή εγκληματολογική εξέταση και εννοιολόγηση του φαινομένου. Ο περιορισμός στο φύλο του δράστη ενός αδικήματος έρχεται σε σύγκρουση με σημαντικές αρχές και κατευθύνσεις του σύγχρονου δικαίου που συνταγματικά προστατεύονται σε όλες τις φιλελεύθερες έννομες τάξεις. Ειδικότερα, φαίνεται να συγκρούεται με την αρχή απαγόρευσης των διακρίσεων και της ισότητας ενώπιον του νόμου αλλά και το τεκμήριο αθωότητας ενώ, παράλληλα, δημιουργεί ένα *sui generis* ποινικό δίκαιο που επικεντρώνεται στον δράστη (*el autor*) και όχι στην εγκληματική πράξη καθαυτή (Laporta Hernández 2012; Vásquez 2012).

Η ποινή του εγκλήματος.

Στην υπο-ενότητα αυτή δε θα προχωρήσουμε σε μία σύγκριση μεταξύ των ποινών που επιφυλάσσει κάθε μία από τις παραπάνω χώρες για το έγκλημα της γυναικοκτονίας αλλά στην

⁵⁴ Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το πως η αρσενική αντωνυμία «Όποιος» κυριαρχεί σε όλα τα νομικά συστήματα ως η καθολική, η άφυλη, αυτή που εκπροσωπεί όλα τα υποκείμενα του δικαίου.

εξέταση της ποινής για το συγκεκριμένο αδίκημα, σε σύγκριση με την προβλεπόμενη ποινή για το αδίκημα της βασικής ανθρωποκτονίας.

Παρατηρούμε ότι οι επιλογές του νομοθέτη είναι στην ουσία οι εξής δύο, να προβλέψει πλαίσιο ποινής για το έγκλημα της γυναικοκτονίας το οποίο είτε θα συμπίπτει με αυτό της βασικής ανθρωποκτονίας είτε θα είναι υψηλότερο. Καθώς δε όλες οι έννομες τάξεις προβλέπουν για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας την υψηλότερη από τις προβλεπόμενες ποινές, η διαφοροποίηση της ποινής για την γυναικοκτονία αφορά αποκλειστικά το κατώτερο πλαίσιο της ποινής.

Όπως η σχετική με το φύλο του δράστη συζήτηση, έτσι και το ζήτημα των ποινών έχει προκαλέσει έντονες συζητήσεις, αναφορικά με την ενδεχόμενη παραβίαση της αρχής της ισότητας και της μη διάκρισης, στις νομοθεσίες που το πλαίσιο ποινής είναι υψηλότερο στα εγκλήματα που τελούνται σε βάρος των γυναικών, σε σύγκριση το προβλεπόμενο πλαίσιο της ανθρωποκτονίας ανδρών.

Τις συζητήσεις γύρω από αυτή την προβληματική έχουν αποφύγει οι χώρες που, παρότι τυποποιούν τη γυναικοκτονία ως διακριτό και αυτοτελές αδίκημα, προβλέπουν ίδιο πλαίσιο ποινής με αυτό της ανθρωποκτονίας. Πρόκειται για την νομοθεσία της Κόστα Ρίκα, του Περού και της Χιλής.

Η επιλογή αυτή δημιουργεί ένα νομικό παράδοξο, καθώς χώρες αυτές υιοθετούν ειδικούς νόμους, λόγω ακριβώς της βαρύτητας, της έντασης και των συνεπειών που έχει η έμφυλη βία στη ζωή των γυναικών, προβλέπουν όμως το ίδιο πλαίσιο ποινής με τα αντίστοιχα «ουδετερόφυλα» αδικήματα (Vásquez 2012).

Όλες οι υπόλοιπες νομοθεσίες προβλέπουν υψηλότερο πλαίσιο ποινής με την αιτιολόγηση της προσβολής περισσότερων εννόμων αγαθών, τα οποία οδηγούν σε αυξημένη κοινωνική και δικαιοπολιτική απαξία. Ο νομοθέτης δε σταθμίζει τη ζωή των γυναικών ως έχουσας μεγαλύτερη αξία από αυτή των ανδρών, αλλά αφουγκράζεται την αναγκαιότητα να σταλεί ένα κοινωνικό μήνυμα αυστηρής αντιμετώπισης αυτών των πράξεων. Με αντίστοιχη δικαιολόγηση προβλέπεται αυξημένο πλαίσιο ποινής και στα εγκλήματα με ρατσιστικό κίνητρο.

Ανεξάρτητα από την μεγάλη συζήτηση για την ύπαρξη και αποτελεσματικότητα του προληπτικού και παιδαγωγικού χαρακτήρα της ποινής –που υπερβαίνει τους σκοπούς της παρούσας- θεωρούμε αναγκαία την ειδική και πλήρη αιτιολόγηση του σκοπού του νομοθέτη όταν επιφυλάσσει αυξημένο πλαίσιο ποινής, προκειμένου να διασφαλίζονται οι θεμελιώδεις δικαιοπολιτικές αρχές του ποινικού νόμου.

4.2. Συμπεράσματα κεφαλαίου.

Όπως είδαμε, οι νομοθετικές προσπάθειες αντιμετώπισης του εγκλήματος της γυναικοκτονίας εκκινούν από την Κόστα Ρίκα το 2007, με την πλειοψηφία των χωρών στην Κεντρική και Λατινική Αμερική να θεσπίζουν σχετικές νομικές προβλέψεις από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 και έπειτα. Πρόκειται, επομένως, για πολύ πρόσφατους νόμους, τα αποτελέσματα των οποίων σιγά σιγά αρχίζουν να αξιολογούνται σε νομολογιακό επίπεδο, από διεθνείς οργανισμούς και από τον MESECVI, ως αρμόδιο μηχανισμό της Σύμβασης Belem do Para.

Σημαντικό πρόβλημα στην αποτίμηση των στοιχείων αποτελεί η διαφοροποίηση στον τρόπο νομικής προσέγγισης του ζητήματος και η πολλαπλότητα των ορισμών, γεγονός που δυσκολεύει την αξιολόγηση των στατιστικών και τη συγκριτική εξέταση των στοιχείων κάθε χώρας, παρότι υποστηριζόταν πως οι νομοθεσίες αυτές θα συμβάλουν ακριβώς σε αυτό. Είναι ενδεικτικό ότι η πλειοψηφία των γυναικοκτονιών στην πιο πολύκροτη υπόθεση, αυτή της Ciudad Juarez στην πολιτεία Chihuahua του Μεξικό, δε θα χαρακτηριζόταν ως τέτοιες στο νομικό σύστημα της Κόστα Ρίκα ή της Δομινικανής Δημοκρατίας, καθώς σε αυτές τις χώρες η γυναικοκτονία περιορίζεται στο πλαίσιο της συζυγικής ή συντροφικής σχέσης (intimate partner femicide).

Φυσικά, εκτός από το «γράμμα» του νόμου, εξίσου σημαντικός –αν όχι σημαντικότερος– είναι ο τρόπος ερμηνείας, διάπλασης και εφαρμογής του από την νομική θεωρία και νομολογία. Από τα στοιχεία που έχουμε στη διάθεσή μας έως τώρα, φαίνεται πως η εφαρμογή των σχετικών διατάξεων είναι αρκετά περιορισμένη. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Μεξικό που συγκαταλέγεται στις χώρες με τα υψηλότερα ποσοστό εγκλημάτων εις βάρος των γυναικών, στις 10.000 δολοφονίες γυναικών που καταγράφηκαν από το 2012 έως το 2018 μόλις στο 20% ασκήθηκε δίωξη με τη διάταξη της γυναικοκτονίας (Howe and Alaattinoğlu 2018). Ανάλογα μικρά ποσοστά διαπιστώνονται και σε άλλες χώρες.

Παρατηρείται, επίσης, πως η δίωξη γίνεται συχνότερα με βάση τις επιβαρυντικές διατάξεις για το βασικό έγκλημα της ανθρωποκτονίας, παρότι το πλαίσιο ποινής είναι ίδιο με αυτό της γυναικοκτονίας, με συνέπεια να μην αντιμετωπίζονται ούτε και καταγράφονται ως έμφυλα εγκλήματα. Για το παραπάνω ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό η δυσκολία να αποδειχτούν και να υπαχθούν τα πραγματικά περιστατικά σε έννοιες που αποτελούν στοιχεία του εγκλήματος σε πολλές χώρες, όπως ο μισογυνισμός, οι άνισες σχέσεις εξουσίας, η δολοφονία λόγω του φύλου του θύματος. Αναφέραμε ήδη πως οι έννοιες αυτές προέρχονται από την κοινωνιολογία και την ανθρωπολογία και δεν έχουν «μεταφραστεί» στη νομική γλώσσα, δεν έχουν εξειδικευτεί και

οριστεί από την νομική επιστήμη, γεγονός που δυσκολεύει πολύ την εφαρμογή τους στην πράξη και, όπως υποστηρίζεται, οδηγεί σε παραβίαση της αρχής της νομιμότητας.

Το παραπάνω θα μπορούσε να αναχθεί στην έλλειψη ουσιαστικού ενδιαφέροντος, από την πλευρά της νομοθετικής εξουσίας, για τη δημιουργία ενός τεχνικά άρτιου νομοθετικού πλαισίου που θα ανταποκρίνεται στην κοινωνική αναγκαιότητα και τις διεκδικήσεις των ίδιων των άμεσα ενδιαφερόμενων υποκειμένων, αλλά χωρίς κενά και νομικές αοριστίες.

Προβλήματα εντοπίζονται και στις περιπτώσεις που εν τέλει γίνεται εφαρμογή των ειδικών διατάξεων για την γυναικοκτονία. Στην πολιτεία Puebla του Μεξικό, μεταξύ του 2012, έτος που η γυναικοκτονία εισήχθη στον Ποινικό Κώδικα, και του Σεπτεμβρίου του 2017, έχουν καταγραφεί 324 γυναικοκτονίες αλλά μόλις 6 υποθέσεις οδήγησαν σε καταδικαστικές αποφάσεις (Howe and Alaattinoğlu 2018).

Ελαφρυντικές περιστάσεις όπως η διάπραξη του εγκλήματος υπό καθεστώς συγκινησιακής φόρτισης (violent emotion) που προβλέπεται στον Ποινικό Κώδικα της Βραζιλίας και πολιτειών του Μεξικό και άλλων χωρών ή η ειλικρινής ομολογία και μετάνοια στο Περού, αναγνωρίζονται στους δράστες γυναικοκτονιών πολύ συχνά, με αποτέλεσμα την μείωση της ποινής σε χαμηλότερο πλαίσιο από το κατώτατο προβλεπόμενο στη διάταξη (Díaz Castillo, Rodríguez Vásquez, and Valega Chipoco 2019). Η Τολέδο αναφέρει ενδεικτικά απόφαση δικαστηρίου της Χιλής στην οποία αναγνωρίστηκε ως ελαφρυντικό στον δράστη-σύζυγο η προκλητική συμπεριφορά της συζύγου, το γεγονός ότι το θύμα είχε εξωσυζυγική σχέση (Howe and Alaattinoğlu 2018).

Η πιο επιεικής αντιμετώπιση των ανδρών δραστών υποστηρίζεται κι από στοιχεία της Αργεντινής όπου ελαφρυντικά αναγνωρίζονται σε πολύ περισσότερες περιπτώσεις ανδρών που δολοφόνησαν τη σύζυγο ή σύντροφό τους απ' ότι σε γυναίκες που δολοφόνησαν κάποιον άνδρα της οικογένειάς τους, συχνά βρισκόμενες σε άμυνα.

Αξίζει να αναφερθούμε σε ένα ακόμα σχετικό στοιχείο, που αποτελεί ενδεικτικό της στάσης των αρχών και της δικαστικής εξουσίας. Στο Μεξικό, το οποίο εντάσσεται στις χώρες που δεν περιορίζουν το φύλο του δράστη γυναικοκτονίας στο αρσενικό, οι δύο αποφάσεις με την υψηλότερη ποινή που έχει καταγραφεί στην χώρα για το αδίκημα αυτό έχουν αποδοθεί σε γυναίκες που διέπραξαν γυναικοκτονία εις βάρος των γυναικών συζύγων ή συντρόφων τους, αφορούσαν, δηλαδή, υποθέσεις ομόφυλων ζευγαριών (Smart 1989, Vásquez 2012, Howe and Alaattinoğlu 2018).

Ο τρόπος, λοιπόν, εφαρμογής των νόμων αυτών έχει οδηγήσει φεμινιστικές οργανώσεις και θεωρητικούς να διαφωνούν με τις πρωτοβουλίες ποινικής αντιμετώπισης των γυναικοκτονιών,

υποστηρίζοντας πως δεν προστατεύει τις γυναίκες. Ανάμεσά τους και φεμινίστριες νομικοί, οι οποίες επαν-ανακαλύπτουν τις επισημάνσεις της φεμινίστριας εγκληματολόγου Carol Smart, σχετικά με την αδυναμία του φεμινιστικού κινήματος να «ελέγξει» τον τρόπο με τον οποίο το ποινικό σύστημα μεταχειρίζεται και εργαλειοποιεί τις διεκδικήσεις του (Howe και Alaattinoğlu 2018).

Επιπλέον, η εισαγωγή της γυναικοκτονίας είχε την υποστήριξη της πλειοψηφίας των βουλευτών και πολιτικών δυνάμεων στις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής, δημιουργώντας μια εικόνα εθνικής ομοψυχίας για την κατοχύρωση και προάσπιση των δικαιωμάτων των γυναικών. Ωστόσο, στις ίδιες αυτές χώρες οι γυναίκες στερούνται τα αναπαραγωγικά τους δικαιώματα, καθώς η άμβλωση απαγορεύεται, ακόμα κι αν η εγκυμοσύνη προέκυψε από βιασμό, αν η ζωή της εγκύου τίθεται σε κίνδυνο ή το ίδιο το έμβρυο διαγιγνώσκεται με ιατρικό πρόβλημα που καθιστά την επιβίωσή του αδύνατη⁵⁵.

Συνέπεια του παραπάνω αποτελεί ο θάνατος χιλιάδων γυναικών κάθε χρόνο από προβλήματα υγείας που συνδέονται με παράνομες αμβλώσεις που τελούνται σε επισφαλείς συνθήκες χωρίς ιατρικό προσωπικό –συνθήκη που κωδικοποιείται από τις Russell και Radford ως μορφή γυναικοκτονίας- αλλά και η φυλάκιση χιλιάδων άλλων, καθώς η άμβλωση αποτελεί και ποινικό αδίκημα. Απέναντι στην κατάσταση αυτή βρίσκονται τα τελευταία χρόνια διεθνείς οργανώσεις, μηχανισμοί του διεθνούς δικαίου προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η CEDAW και το IACtHR καθώς και ένα μαχητικό φεμινιστικό κίνημα που διεκδικεί νόμιμες, ασφαλείς και δωρεάν αμβλώσεις για όσες γυναίκες το επιθυμούν. Το παράδοξο της κατάστασης αυτής επισημαίνεται έντονα και δεν είναι λίγες οι φωνές που κατηγορούν τις πολιτικές των κυβερνήσεων που ποινικοποίησαν τη γυναικοκτονία ως υποκριτικές προσπάθειες τυπικής μόνο συμμόρφωσης με το διεθνές δίκαιο.

Ενδεικτικά, το Μεξικό θέσπισε τον ομοσπονδιακό νόμο για τη βία κατά των γυναικών στον απόηχο της διεθνούς κατακραυγής για την καταδίκη σε δέκα έτη φυλάκισης 7 γυναικών που κατηγορήθηκαν για παράνομη άμβλωση, παρότι μάλιστα, πολλές από αυτές είχαν απλώς αποβάλει (Toledo, 2018).

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, πως οι διεκδικήσεις των γυναικών βρίσκουν πιο ευήκοα ώτα όταν βρίσκονται στη θέση του θύματος επίθεσης, ταυτότητα που ταιριάζει καλύτερα με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που αποδίδονται στις γυναίκες, και όχι όταν είναι αυτεξούσιες και αποφασίζουν οι ίδιες για τη ζωή τους. Αντιμετωπίζοντας, όμως, νομοθετικά την γυναικοκτονία, η οποία

⁵⁵ Ενδεικτικά η υπόθεση B.C. στο Ελ Σαλβαντόρ που κρίθηκε από το IACtHR. Βλ. περισσότερα https://www.corteidh.or.cr/docs/medidas/B_se_01.pdf

αποτελεί την κορυφή μόνο του παγόβουνου των έμφυλων διακρίσεων και εγκλημάτων, δε συνεπάγεται την πλήρη προστασία των δικαιωμάτων των γυναικών.

Η ποινικοποίηση αυτών των εγκλημάτων φαίνεται πως έδωσε την αίσθηση ότι τα κράτη προέβησαν στο πιο αποφασιστικό βήμα για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας, στην πραγματικότητα όμως καταλήγουμε ότι το ποινικό σύστημα δεν είναι το πιο κρίσιμο πεδίο κοινωνικής αλλαγής. Αυτό επιβεβαιώνεται από τα ποσοστά ατιμωρησίας των δραστών, από τις αντιστάσεις που προβάλλονται από τους δικαστικούς λειτουργούς στην εφαρμογή των σχετικών διατάξεων και συνολικά την ευνοϊκή στάση των αρχών απέναντί στους δράστες γυναικοκτονιών αλλά και από τους περιορισμένους πόρους που διατίθενται για την πραγματική στήριξη των θυμάτων και την κοινωνική επανεκπαίδευση τόσο των δραστών αλλά και όλου του κοινωνικού συνόλου.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως η ένταξη της γυναικοκτονίας στους ποινικούς κώδικες των παραπάνω χωρών έχει πράγματι οδηγήσει σε αναβάθμιση του δημόσιου λόγου γύρω από τις δολοφονίες των γυναικών που συνδέονται με το φύλο. Παρόλα αυτά, ακόμα και στις χώρες με ολοκληρωμένο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας δεν παρατηρείται μείωση στα ποσοστά γυναικοκτονιών και έμφυλων εγκλημάτων, καθώς οι πατριαρχικές κοινωνικές αντιλήψεις και οι κρατούσες πολιτισμικές πρακτικές παραμένουν ακόμη ισχυρές

5. Η αντιμετώπιση του ζητήματος στις έννομες τάξεις στην Ευρώπη.

Παρά τις σημαντικές ιστορικές και κοινωνικοπολιτικές πορείες των κρατών της Ευρώπης αλλά και τις διαφορές ανάμεσα στα δύο κύρια νομικά συστήματα της Ευρώπης, το ηπειρωτικό και το αγγλοσαξονικό, η εξέλιξη των νομοθεσιών σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και ειδικότερα την ισότητα των φύλων παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία. Σε μεγάλο βαθμό αυτό έγκειται στη δημιουργία υπερεθνικών οργανισμών, όπως ο ΟΗΕ και διακρατικών, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, καθιστούν στην εποχή μας πολύ πιο έντονη τη σύνδεση του τοπικού με τον περιφερειακό και τον διεθνή παράγοντα. Το στοιχείο αυτό του σύγχρονου νομικού πλουραλισμού αποκρυσταλλώνεται έντονα και στο εσωτερικό δίκαιο των κρατών (Quane 2013).

Με τρόπο που μοιάζει με αυτόν που διαπιστώσαμε στις χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, και ιδίως μετά την δεκαετία του '80, που τίθεται σε ισχύ η CEDAW, σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη εκκινεί μία προσπάθεια εξάλειψης των διακρίσεων που βασίζονται στο φύλο από το ποινικό δίκαιο και συνολικά τις έννομες τάξεις τους. Την περίοδο αυτή καταργήθηκαν διατάξεις που ενυπέρχαν για αιώνες, όπως τα εγκλήματα για λόγους τιμής ή η προϋπόθεση της «αγνότητας» των γυναικών στην αντικειμενική υπόσταση του βιασμού και η συζυγοκτονία (uxoricide) ως ελαφρυντική περίπτωση της ανθρωποκτονίας. Ενδεικτικά, στην Ιταλία, μέχρι το 1981, η δολοφονία μιας γυναίκας από τον σύζυγό, τον πατέρα ή τα αδέρφια της για λόγους τιμής, αποτελούσε ελαφρυντική περίπτωση που τιμωρούνταν με ποινή φυλάκισης 3-7 ετών την ίδια στιγμή που οποιαδήποτε άλλη ανθρωποκτονία τιμωρούνταν με κάθειρξη τουλάχιστον 20 ετών. Αντίστοιχα στην Ισπανία, τιμωρείτο με εξορία και όχι κάθειρξη ο άνδρας που δολοφονούσε την «άπιστη» σύζυγό του (Toledo 2017). Αυτό, φυσικά, δε σημαίνει πως με μόνη την απαλοιφή των διατάξεων αυτών από τον νόμο οι κοινωνικές αντιλήψεις που εμφορούνταν από αυτές μεταστράφηκαν. Απεναντίας, τα παραπάνω συνέχισαν σε έναν βαθμό να γίνονται δεκτά στις δικαστικές αποφάσεις, με έμμεσο τρόπο.

Το ζήτημα της βίας εντός της οικογένειας απασχόλησε τις περισσότερες έννομες τάξεις της Ευρώπης από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα. Έως τότε τα αδικήματα ενδοοικογενειακής βίας αντιμετωπιζόνταν με τις γενικές διατάξεις. Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, στον απόηχο της Σύστασης Rec (2002)5 του Συμβουλίου της Ευρώπης για την βία κατά των γυναικών και της διετούς καμπάνιας (2006-2008) του Συμβουλίου για την βία κατά των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία πολλά κράτη διεύρυναν το νομικό τους οπλοστάσιο ενάντια στην ενδοοικογενειακή βία, ενώ

τα λιγότερα ευαισθητοποιημένα σε αυτό το ζήτημα πείστηκαν διεθνώς να θεσπίσουν σχετικούς νόμους⁵⁶.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης και στις δύο πρωτοβουλίες του αντιμετωπίζει την ενδοοικογενειακή βία σε σύνδεση με την βία κατά των γυναικών, την οποία θεωρεί *«αποτέλεσμα της έλλειψης ισορροπίας των σχέσεων εξουσίας μεταξύ των ανδρών και των γυναικών και οδηγεί σε σοβαρές διακρίσεις εις βάρος του γυναικείου φύλου τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικογένεια»*, υιοθετεί, επομένως μια έμφυλη ανάγνωση του φαινομένου. Από τα συμπεράσματα αυτής της καμπάνιας αναδείχθηκε η ανάγκη δημιουργίας μιας σχετικής σύμβασης οδηγώντας στη δημιουργία της Istanbul Convention.

Αυτό δεν ισχύει, όμως, για τις νομοθεσίες αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας που θέσπισαν τα περισσότερα κράτη, οι οποίες ακολούθησαν—πολλές ακολουθούν έως και σήμερα—μια ουδέτερη, ως προς το φύλο (gender-neutral), προσέγγιση του προβλήματος.

Η υιοθέτηση της Istanbul Convention του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου το 2011 -ενός ολοκληρωμένου νομικού συστήματος που προβλέπει την υποχρέωση των συμβαλλόμενων κρατών να απέχουν από κάθε πράξη βίας και διάκρισης εις βάρος των γυναικών αλλά και να λάβουν μέτρα πρόληψης και αντιμετώπισής της, τιμωρίας των δραστών και αποκατάστασης των θυμάτων- αποτέλεσε σημείο εκκίνησης της προσπάθειας να δημιουργηθεί *«μία Ευρώπη απαλλαγμένη από τη βία κατά των γυναικών και την ενδοοικογενειακή βία»*⁵⁷. Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η προσέγγιση της Istanbul Convention διαπνέεται συνολικά από τη διάσταση του φύλου (gender-specific) και καλεί τα κράτη να συμπεριλάβουν την οπτική αυτή κατά την ενσωμάτωση της Σύμβασης στο εσωτερικό τους δίκαιο (α. 6). Ακόμα και στο ζήτημα της ενδοοικογενειακής βίας, παρότι ο ορισμός που δίνει το άρθρο 3 της Σύμβασης δεν αναφέρεται αποκλειστικά στις γυναίκες, επισημαίνει ότι «η ενδοοικογενειακή βία επηρεάζει τις γυναίκες και τα κορίτσια σε δυσανάλογο βαθμό» (προοίμιο της Σύμβασης). Το παραπάνω αποτελεί αναμφισβήτητο συμπέρασμα στον ευρωπαϊκό και παγκόσμιο χώρο⁵⁸.

Ακόμα, όμως, και μετά την κύρωση της Σύμβασης τα περισσότερα κράτη εξακολουθούν να ακολουθούν μια «ουδετερόφυλη» προσέγγιση στους σχετικούς νόμους. Σε αυτό το συμπέρασμα

⁵⁶ Η Ελλάδα συμπεριλαμβάνεται σε αυτές τις χώρες καθώς ο νόμος 3500 «Για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας και άλλες διατάξεις» ψηφίστηκε το 2006, αποτελώντας την μοναδική χώρα στην Ευρωπαϊκή Ένωση που δεν διέθετε νομοθεσία για το ζήτημα έως τότε.

⁵⁷ Από το προοίμιο της Σύμβασης.

⁵⁸ Ενδεικτικά, δύο από τις πιο πλήρεις σχετικές έρευνες: file:///C:/Users/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1/Downloads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf και <https://www.who.int/publications/i/item/9789241564625>

καταλήγει η πρώτη Γενική Αναφορά⁵⁹ (General Report) που δημοσίευσε τον Απρίλιο του 2020 η «Ομάδα εμπειρογνομόνων σχετικά με τη δράση κατά της βίας εναντίον γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας» (GREVIO). Η GREVIO τονίζει στην Αναφορά της τα μειονεκτήματα αυτών των πολιτικών οι οποίες «(...) αποτυγχάνουν να αντιμετωπίσουν τις συγκεκριμένες εμπειρίες των γυναικών, που διαφέρουν σημαντικά από αυτές των ανδρών, εμποδίζοντας έτσι την αποτελεσματική προστασία τους (...) και να αναγνωρίσουν την ενδοοικογενειακή βία ως κοινωνικό μηχανισμό που συμβάλει στη διατήρηση της υποδεέστερης θέσης των γυναικών έναντι των ανδρών, με τον τρόπο αυτό αντιτίθεται στη θεμελιώδη έμφαση της σύμβασης στην ανάγκη για μια ολοκληρωμένη, ολιστική προσέγγιση και συντονισμένες πολιτικές για την αποτελεσματική καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών.» (GREVIO's 1st General Activity Report, παράγραφοι 30-43).

Από την άλλη πλευρά, η GREVIO εκφράζει την ικανοποίησή της για την ένταξη των εγκληματικών πράξεων εις βάρος των γυναικών, που ορίζονται στο 5^ο κεφάλαιο της Σύμβασης, στους ποινικούς κώδικες πολλών από των υπό εξέταση χωρών. Τα αδικήματα αυτά είναι η σωματική, ψυχολογική, οικονομική και σεξουαλική βία, συμπεριλαμβανομένου του βιασμού, ο καταναγκαστικός γάμος, ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων, η καταναγκαστική έκτρωση ή στείρωση, η σεξουαλική παρενόχληση και η προτροπή ή παρακίνηση σε διάπραξη αδικήματος. Σύμφωνα δε με το άρθρο 46, θα πρέπει να προβλεφθούν για τα παραπάνω αδικήματα μια σειρά από επιβαρυντικές περιστάσεις, όπως η τέλεση εις βάρος πρώην ή νυν συζύγου ή συντρόφου, άλλο μέλος της οικογένειας ή άτομο που συγκατοικούσαν.

Όπως είδαμε παραπάνω, η Σύμβαση δεν περιλαμβάνει, ωστόσο, τον όρο γυναικοκτονία αλλά ούτε προβλέπει την στέρηση της ζωής ως μορφή βίας κατά των γυναικών. Δεν προκύπτει, επομένως, συμβατική υποχρέωση των κρατών-μερών να προβούν στη συγκεκριμένη νομοθετική πρόβλεψη.

Παρόλα αυτά, στην πρώτη Γενική Αναφορά της η GREVIO, όπως και σε άλλα έγγραφα που έχει δημοσιεύσει, ο όρος «femicide» χρησιμοποιείται με την καθιερωμένη, πλέον, σημασία της. Επίσης, η GREVIO συμμετέχει στην πλατφόρμα των ανεξάρτητων μηχανισμών και εμπειρογνομόνων για την εξάλειψη των διακρίσεων και της βίας κατά των γυναικών⁶⁰ (EDVAW) μαζί με την Ειδική Εισηγήτρια για τη βία κατά των γυναικών, την Επιτροπή CEDAW, την ομάδα εργασίας για τις διακρίσεις κατά των γυναικών, τον μηχανισμό παρακολούθησης της σύμβασης

⁵⁹ Συμπεριλαμβάνει τις γενικές αξιολογήσεις (baseline evaluation reports) για την Αλβανία, την Αυστρία, τη Δανία, το Μονακό, το Μαυροβούνιο, την Πορτογαλία, τη Σουηδία και την Τουρκία καθώς και τις επιτόπιες αξιολογήσεις (on-site evaluations) αναφορικά με την Φινλανδία, τη Γαλλία, την Ιταλία, τις Κάτω Χώρες και την Σερβία. Ολόκληρο το κείμενο, εδώ: <https://rm.coe.int/1st-general-report-on-grevio-s-activities/16809cd382>.

⁶⁰ Η πλατφόρμα βρίσκεται υπό την καθοδήγηση του Ειδικού Εισηγητή των Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος το 2016 επεσήμανε την ανάγκη για ισχυρότερη συνεργασία μεταξύ των 7 μηχανισμών.

Belém do Pará (MESECVI), τον Ειδικό Εισηγητή για τα δικαιώματα των γυναικών της Αφρικανικής Επιτροπής για τα δικαιώματα του ανθρώπου και των λαών και την Εισηγήτρια για τα δικαιώματα των γυναικών της Διαμερικανικής Επιτροπής για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Στις δηλώσεις της η EDVAW αναφέρεται συχνά στη γυναικοκτονία και στην δήλωση που έγινε, με αφορμή τη Διεθνή Ημέρα για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών στις 25 Νοεμβρίου 2018, κάλεσαν από κοινού «όλα τα κράτη και όλους τους σχετικούς ενδιαφερόμενους σε όλο τον κόσμο να τερματίσουν την παγκόσμια επιδημία γυναικοκτονιών ή δολοφονιών γυναικών που σχετίζονται με το φύλο και την έμφυλη βία κατά των γυναικών.»⁶¹. Τέλος, η GREVIO στα στοιχεία που καλεί να της γνωστοποιήσουν τα κράτη-μέλη συμπεριλαμβάνει και τις «δολοφονίες γυναικών από σύντροφο, σύζυγο ή άλλο μέλος της οικογένειας.

5.1. Η αντιμετώπιση στις εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών της Ευρώπης.

Όπως επιβεβαιώνεται από τα διαθέσιμα στοιχεία, η οικογενειακή εστία είναι για τις γυναίκες της Ευρώπης το πιο επικίνδυνο μέρος, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό των δολοφονιών γυναικών παγκοσμίως διαπράττεται από τους νυν ή πρώην συντρόφους ή συζύγους τους⁶².

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των φύλων (EIGE) όλα τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτουν τουλάχιστον ένα νομοθετικό εργαλείο για την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής βίας⁶³. Οι νομοθεσίες αυτές παρουσιάζουν κοινά στοιχεία - τα οποία σχετίζονται και με τις διεθνείς και ευρωπαϊκές κατευθύνσεις- αλλά και επί μέρους διαφορές. Μέχρι στιγμής, κανένα από τα κράτη αυτά δεν έχει συμπεριλάβει στον Ποινικό Κώδικα τον όρο γυναικοκτονία.

Έξι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτουν στο ποινικό τους σύστημα επιβαρυντική περίσταση για το αδίκημα της ανθρωποκτονίας όταν ο δράστης ή η δράστρια είναι μέλος της οικογένειας, νυν ή πρώην σύζυγος ή σύντροφος του θύματος. Οι χώρες αυτές είναι το Βέλγιο, η Πορτογαλία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Γαλλία και η Ελλάδα. Με εξαίρεση την Ισπανία και την Ιταλία, οι υπόλοιπες νομοθεσίες δεν προσεγγίζουν το ζήτημα με έμφυλη διάσταση. Ο οικογενειακός δεσμός μεταξύ

⁶¹ Ολόκληρη η ανακοίνωση, εδώ: <https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23921&LangID=E>.

⁶² Ο ακριβής αριθμός των γυναικοκτονιών είναι δύσκολο να συναχθεί καθώς οι περισσότερες χώρες, εκτός από το φύλο των θυμάτων ανθρωποκτονίας, δεν καταγράφουν στοιχεία όπως η σχέση ανάμεσα στον δράστη και το θύμα, χαρακτηριστικά του εγκλήματος, προηγούμενες καταγγελίες ή καταδικαστικές αποφάσεις εις βάρος του δράστη για υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας. Το παραπάνω συνδέεται και με την έλλειψη ενός κοινού πλαισίου ορισμού και αντιμετώπισης του φαινομένου.

⁶³ Βλ. <https://eige.europa.eu/publications/glossary-definitions-rape-femicide-and-intimate-partner-violence>

του δράστη και του θύματος είναι το στοιχείο που αυξάνει την απαξία του νόμου και όχι η βία εις βάρος των προνομιακών θυμάτων αυτής της μορφής βίας, δηλαδή των γυναικών.

Από τα παραπάνω κράτη, η Πορτογαλία (α. 132 f° CP) και το Βέλγιο (α. 405quater CP) προβλέπουν, επίσης, επιβαρυντική περίσταση της ανθρωποκτονίας που σχετίζεται με το φύλο του θύματος. Η Ισπανία (α. 22 par. 4 CP) έχει συμπεριλάβει το φύλο στη διάταξη των γενικών επιβαρυντικών περιστάσεων που ισχύουν για όλα τα αδικήματα. Εξίσου και η Γαλλία με το άρθρο 132-77 του Ποινικού Κώδικα. Οι διατάξεις αυτές έχουν τα χαρακτηριστικά των λεγόμενων εγκλημάτων μίσους, τα οποία εστιάζουν στο κίνητρο της ανθρωποκτονίας, δηλαδή, στο μίσος απέναντι σε ομάδα ανθρώπων εξαιτίας χαρακτηριστικών τους γνωρισμάτων, όπως το χρώμα του δέρματος, η εθνικότητα, η αναπηρία. Σε αυτά κατατάσσουν και το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Στη συνέχεια, θα προσπαθήσουμε να αναδείξουμε σημαντικά στοιχεία στις παραπάνω νομοθεσίες⁶⁴.

Σχετικά με το άρθρο 405 παρ. 4 του Βελγικού ΠΚ, μία σημαντική νομολογιακή εφαρμογή του έγινε από το Κακουργιοδικείο της πόλης Μονς το 2011⁶⁵. Η υπόθεση αφορούσε τη δολοφονία της 20χρονης Sadia από τον αδερφό της επειδή η ίδια δεν συναινούσε στο γάμο που προσπαθούσε να της επιβάλει η οικογένεια στο Πακιστάν. Το δικαστήριο έκρινε ένοχο τον αδερφό του θύματος, ως αυτουργό της ανθρωποκτονίας, την αδερφή, ως συνεργό, αλλά και τον πατέρα και μητέρα του θύματος, ως ηθικούς αυτουργούς της ανθρωποκτονίας, και αναγνώρισε πως επρόκειτο για ένα έγκλημα τιμής σε βάρος της νεαρής γυναίκας.

Η συζήτηση για τις γυναικοκτονίες άνοιξε κυρίως από το 2016, όταν το Κοινοβούλιο των Βρυξελλών υιοθέτησε ομόφωνα ψήφισμα-πρόταση προς την ομοσπονδιακή κυβέρνηση του Βελγίου για την αναγνώριση του όρου γυναικοκτονία (*fémicide*) στον Ποινικό Κώδικα της χώρας και των ιδιαιτεροτήτων του φαινομένου, για την ανάδειξη των οποίων δεν αρκεί μια επιβαρυντική περίσταση⁶⁶. Το ζήτημα αυτό απασχόλησε και την νομοπαρασκευαστική επιτροπή για την επικείμενη αναθεώρηση του Ποινικού Κώδικα. Τα επιχειρήματα που τάσσονται κατά της ένταξης του όρου αφορούν κυρίως την παραβίαση της αρχής της ισότητας ενώπιον του νόμου αλλά και τις δυσκολίες στην αποδεικτική διαδικασία, καθώς ο ορισμός της έννοιας από τις φεμινιστικές σπουδές συμπεριλαμβάνει πολλές διαφορετικές εγκληματικές πράξεις⁶⁷. Υποστηρίζεται επίσης πως η ήδη υπάρχουσα επιβαρυντική περίσταση είναι επαρκής νομικός τύπος για την αντιμετώπιση

⁶⁴ Εξαίρεση θα αποτελέσει η Πορτογαλία, για την οποία δεν κατέστη δυνατή η πραγματοποίηση της έρευνα καθώς η διαθέσιμη βιβλιογραφία υπήρχε μόνο στην πορτογαλική γλώσσα.

⁶⁵ Cour d'Assises Mons, 9 décembre 2011.

⁶⁶ Ολόκληρο το ψήφισμά, βλ. A-124/2 – 2015/2016, PARLEMENT DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE.

⁶⁷ Δηλώσεις του μέλους της επιτροπής, Damien Vandermeersch, δικαστή στο Ακυρωτικό Δικαστήριο και καθηγητή πανεπιστημίου (https://www.rtb.be/info/belgique/detail_faire-entrer-le-feminicide-dans-le-code-penal-pas-evident-pour-tout-le-monde?id=10430091).

του ζητήματος. Παρόλα αυτά, ακόμα και στην εφαρμογή της επιβαρυντικής περίπτωσης του α. 405 φαίνεται να υπάρχουν αντιστάσεις. Ενδεικτική είναι η πρόσφατη απόφαση του Κακουργιοδικείου των Βρυξελλών (12 Οκτωβρίου 2020) στην υπόθεση γυναικοκτονίας της Ulfet A. από τον σύντροφό της. Το δικαστήριο θεώρησε αναμφισβήτητο γεγονός την περιφρονητική στάση του δράστη απέναντι στις γυναίκες αλλά έκρινε πως δεν επενέργησε στη συγκεκριμένη πράξη⁶⁸.

Η Ιταλία αποτελεί την μία από τις δύο χώρες σε ολόκληρη την Ευρώπη που έχουν εντάξει τη διάσταση του φύλου στη νομοθεσία τους. Ήδη από το 2001 διέθετε νομικό πλαίσιο αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας (Ν. 154/2001), ο οποίος τυποποίησε την επιβαρυντική περίπτωση της «ενδοοικογενειακής» ανθρωποκτονίας (α. 576 και 61 παρ. 11 ΠΚ), προσέγγιζε όμως το ζήτημα «ουδετερόφyla».

Υπογράφοντας την Istanbul Convention, το 2013, θεσπίστηκε ένας νέος νόμος (Ν. 119/15 Οκτωβρίου 2013) με «επείγουσες διατάξεις για την ασφάλεια και την καταπολέμηση της έμφυλης βίας»⁶⁹, προκειμένου να εναρμονιστεί το εσωτερικό δίκαιο της χώρας με τις κατευθύνσεις της Σύμβασης. Ο νόμος αυτός περιλαμβάνει μια σειρά από μέτρα, όπως τροποποιήσεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (α. 2 του Ν. 119) προκειμένου να διευκολυνθεί η έρευνα και εκδίκαση των υποθέσεων που σχετίζονται με την βία κατά των γυναικών, σε αδικήματα όπως η σεξουαλική βία, το stalking και η ενδοοικογενειακή βία. Εκθέτει, επίσης, τα μέτρα του τρίτου Εθνικό Πλαίσιο Δράσης ενάντια στην έμφυλη βία και μια νέα επιβαρυντική περίπτωση για εγκλήματα που διαπράχθηκαν εναντίον ή υπό την παρουσία ανήλικου⁷⁰ ή εγκύου.

Ένα ιδιαίτερο στοιχείο είναι η άτυπη καθιέρωση του νόμου 119/2013 με τον τίτλο «νόμος ενάντια στις γυναικοκτονίες» παρότι όμως δεν τυποποιεί το συγκεκριμένο αδίκημα. Ο ανεπίσημος αυτός τίτλος χρησιμοποιείται και στα επίσημα, εγχώρια ή διεθνή, έγγραφα⁷¹. Έκτοτε, η Ιταλία έχει εκπονήσει μια εθνικής εμβέλειας έρευνα⁷² για τις γυναικοκτονίες στη χώρα (*Femicide. The final report of the first Italian Joint Committee of Inquiry. Data and Statistics*) και το επίσης αρμόδιο ινστιτούτο (ISTAT) συλλέγει δεδομένα για τις γυναικοκτονίες κάθε χρόνο. Συνολικά, ο όρος έχει καθιερωθεί στον δημόσιο πολιτικό λόγο αλλά και στην επιστημονική έρευνα.

⁶⁸ Περισσότερα για την υπόθεση, βλ. https://www.rtb.be/info/societe/detail_gheorghita-iulian-zaharia-est-reconnu-coupable-du-meurtre-de-sa-compagne?id=10607197.

⁶⁹ Ο πλήρης τίτλος του νόμου: «*Conversione in legge, con modificazioni, del decreto-legge 14 agosto 2013, n. 93, recante disposizioni urgenti in materia di sicurezza e per il contrasto della violenza di genere, nonché in tema di protezione civile e di commissariamento delle province.*».

⁷⁰ Μια σειρά από μέτρα προστασίας των ανηλίκων που έμειναν ορφανά εξαιτίας δολοφονίας του ενός γονέα από τον νυν ή πρώην σύζυγο ή σύντροφο του προβλέφθηκαν με τον Ν. 4/2018.

⁷¹ Ενδεικτικά, https://www.interno.gov.it/sites/default/files/2014_07_09_publicazione_donne_inglese.pdf, σελ. 24, 28 και <https://rm.coe.int/grevio-report-italy-first-baseline-evaluation/168099724e>, παράγραφος 6.

⁷² <http://www.senato.it/service/PDF/PDFServer/BGT/01077585.pdf>

Πιο πρόσφατα μέτρα πάρθηκαν τον Ιούλιο του 2019 με τον νόμο 69/2019 -γνωστός ως Κόκκινος Κώδικας. Μεταξύ άλλων εισήγαγε μια σειρά αδικημάτων, κάποια εκ των οποίων συμπεριλαμβάνονται στην Istanbul Convention, όπως ο καταναγκαστικός γάμος, η παραμόρφωση ενός ατόμου λόγω τραυματισμών στο πρόσωπο και της παράνομης διακίνησης ή διάδοσης σεξουαλικών εικόνων ή βίντεο (κακοποίηση μέσω εικόνας). Επιπλέον, ο Κόκκινος Κώδικας ενίσχυσε το πλαίσιο ποινής για τα εγκλήματα σεξουαλικής και ενδοοικογενειακής βίας και αντίστοιχα τις ποινές για τις επιβαρυντικές περιστάσεις που αναφέραμε παραπάνω.

Ο Ισπανικός Οργανικός Νόμος 1/2004, σχετικά με τα «ολοκληρωμένα μέτρα προστασίας κατά της έμφυλης βίας» αποτελεί μια σημαντική τομή στις νομοθεσίες της Ευρώπης. Ο ισπανικός νόμος είναι ο πρώτος σε ευρωπαϊκό επίπεδο που εστίασε στην πρόληψη και αντιμετώπιση της βίας που υφίστανται οι γυναίκες λόγω του φύλου τους, στην εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των φορέων, στη φροντίδα και αποκατάσταση των θυμάτων. Με τον νόμο αυτό ιδρύθηκε το Παρατηρητήριο της βίας εις βάρος των γυναικών (α. 30), με αρμοδιότητα να συλλέγει τα σχετικά στοιχεία, να πραγματοποιεί έρευνες και να κοινοποιεί τις παρατηρήσεις του στα αρμόδια υπουργεία. Αποτελεί, επίσης, την πρώτη χώρα με ειδικούς δικαστές για τις υποθέσεις βίας κατά των γυναικών (Juzgado de Violencia sobre la Mujer), καθώς και αντίστοιχα Εισαγγελικά γραφεία (Fiscal/a contra la Violencia sobre la Mujer).

Η δημιουργία του νόμου είναι στενά συνδεδεμένη με τις διεκδικήσεις των φεμινιστικών κινημάτων της περιοχής ιδίως μετά το 1997 και τη γυναικοκτονία της Ana Orantes Ruiz, η οποία δολοφονήθηκε από τον πρώην σύζυγό της τρεις μέρες έπειτα από συνέντευξη που έδωσε σε τηλεοπτική εκπομπή για τη βία που είχε υποστεί καθ' όλη την διάρκεια του γάμου της (Manuel et al. 2016).

Ο νόμος ορίζει την έμφυλη βία με βάση το φύλο ως «(...) εκδήλωση της διάκρισης, της κατάστασης ανισότητας και των σχέσεων εξουσίας των ανδρών έναντι των γυναικών, που ασκείται πάνω τους από εκείνους που είναι ή ήταν σύζυγοι τους ή από εκείνους που είναι ή έχουν συνδεθεί με παρόμοιες ερωτικές σχέσεις, ακόμη και χωρίς να συγκατοικούν» (α. 1 παρ. 1).

Ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής του νόμου στους νυν ή πρώην συζύγους ή συντρόφους, δηλαδή στην ιδιωτική σφαίρα, αποκλείει αρκετές μορφές βίας εις βάρος των γυναικών. Για τον λόγο αυτό ο όρος «σεξιστική βία» χρησιμοποιείται όλο και πιο συχνά, επίσημα αλλά και από τις φεμινιστικές ομάδες, με σκοπό να αναδειχθεί η ύπαρξη κι άλλων μορφών ή εκδηλώσεων της έμφυλης βίας, όπως η βία από αγνώστους, από εγκληματικές οργανώσεις, υπό το καθεστώς διεθνούς σωματεμπορίας (trafficking) κ.α. (Ruz and Hernández).

Σχετικές παρατηρήσεις έχουν γίνει και από την Επιτροπή CEDAW στις Καταληκτικές Παρατηρήσεις της το 2015, στις οποίες κάλεσε το ισπανικό κράτος να «επανεξετάσει τον υπάρχοντα ορισμό της βίας κατά των γυναικών και να συμπεριλάβει και άλλες μορφές έμφυλης βίας, όπως για παράδειγμα, την αστυνομική βία, τη βία που εκδηλώνεται σε δημόσιους χώρους, χώρους εργασίας και σχολεία» (Concluding observations, 29/7/2015, Spain, par. 20 και 21). Τα παραπάνω τυποποιούνται μεν ως αδικήματα στον Ποινικό Κώδικα, αλλά χωρίς την διάσταση του φύλου.

Όπως είδαμε, το άρθρο 23 του ΠΚ συμπεριλαμβάνει το φύλο του θύματος ανάμεσα στις επιβαρυντικές περιστάσεις των εγκλημάτων μίσους. Ο όρος γυναικοκτονίας, όμως, δε συμπεριλαμβάνεται στον νόμο 1/2014 ούτε στον Ποινικό Κώδικα του κράτους. Παρόλα αυτά τα επίσημα έγγραφα και οι μελέτες κρατικών και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων⁷³ χρησιμοποιούν τον όρο από τις αρχές του 2000 για να αναφερθούν στις «δολοφονίες γυναικών για λόγους φύλου», όπως έχει διατυπωθεί ο ορισμός στο «Real Academia Española». Ο όρος έχει επικρατήσει στον δημόσιο και πολιτικό λόγο καθώς και στην επιστημονική κοινότητα με βασικό παράγοντα τη δυναμική παρουσία φεμινιστικών κινημάτων στη χώρα.

Εκτός όμως από τους παραπάνω ομοσπονδιακούς νόμους, το ισπανικό κράτος αποτελείται από 17 τοπικές νομοθεσίες των αυτόνομων περιφερειών. Οι περιφέρειες διαθέτουν, μεταξύ άλλων, αυτόνομη κυβέρνηση, κοινοβούλιο και ανώτατα δικαστήρια (*Estado de las Autonomías*). Το κράτος και οι αυτόνομες περιφέρειες έχουν διαφορετικές αρμοδιότητες, κάποιες εκ των οποίων αποκλειστικές και άλλες συντρέχουσες. Τα Καταστατικά της αυτονομίας (*Estatutos de Autonomía*) ρυθμίζουν τις πολιτειακές σχέσεις και αρμοδιότητες κάθε περιφέρειας με το κράτος. Όσον αφορά την ποινική νομοθεσία, αυτή βρίσκεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους ενώ οι περιφέρειες μπορούν να θεσπίζουν ειδικότερες νομοθεσίες που λειτουργούν συμπληρωματικά στον Ποινικό Κώδικα, όπως οι αυτόνομοι νόμοι ενάντια στην έμφυλη βία στους οποίους θα αναφερθούμε (Pizarro Nevado 2017).

Σε αντίθεση με τον Οργανικό Νόμο 1/2004, πολλές από τις αυτόνομες νομοθεσίες έχουν αναγνωρίσει κι άλλες μορφές ή εκδηλώσεις έμφυλης βίας που υπερβαίνει την ιδιωτική/οικογενειακή σφαίρα, ακολουθώντας μια προσέγγιση πιο κοντά στα πρότυπα της Λατινικής Αμερικής. Τέσσερις από τις αυτόνομες περιφέρειες έχουν συμπεριλάβει στις σχετικές

⁷³ Ενδεικτικά, οι ετήσιες εκθέσεις για τις δικαστικές αποφάσεις που αφορούν δολοφονίες για λόγους φύλου ή εντός της οικογένειας, η πιο πρόσφατη αφορά το δικαστικό έτος 2018, <http://www.poderjudicial.es/cgpj/es/Temas/Violencia-domestica-y-de-genero/Actividad-del-Observatorio/Informes-de-violencia-domestica-y-de-genero/Analisis-de-las-sentencias-dictadas-en-el-ano-2018-relativas-a-homicidios-o-asesinatos-por-violencia-de-genero-y-domestica>, η διεθνής μελέτη του «Centro Reina Sofia para el estudio de la violencia» του 2006, http://ibdigital.uib.es/greenstone/sites/localsite/collect/portal_social/index/assoc/creina00/04.dir/creina0004.pdf,

νομοθεσίες τους τον όρο γυναικοκτονία. Πρόκειται για τη Ναβάρρα (Ν. 14/2015, α. 2c), την Κανάριας (Ν. 16/2003, α. 3i), την Ανδαλουσία (Ν. 148/2018, α. 4b) και την Καστίγια-Λα Μάντσα (Ν. 4/2018, α. 4b).

Από τους νομοθετικούς ορισμούς της γυναικοκτονίας στις παραπάνω νομοθεσίες, η περιφέρεια Καστίγια-Λα Μάντσα διαθέτει τον λιγότερο εκτενή («*El feminicidio: el homicidio o asesinato de una mujer cometido por razón de género*»). Οι υπόλοιπες τρεις νομοθεσίες έχουν προβεί σε έναν αρκετά πλήρη ορισμό που περιλαμβάνει τις γυναικοκτονίες από σύντροφο ή σύζυγο και, ενδεικτικά, κάποιες περιπτώσεις γυναικοκτονιών εξαιτίας έμφυλων διακρίσεων («... *así como otros crímenes que revelan que la base de la violencia es la discriminación por motivos de género, entendiendo por tales...*»), όπως οι γυναικοκτονίες που συνδέονται με σεξουαλικά εγκλήματα, με την εμπορία σεξουαλικών υπηρεσιών ή το trafficking, με την δολοφονία θηλυκών βρεφών (*infanticidio*). Επίσης, οι νομοθεσίες των περιοχών της Κανάρια και Ναβάρρα συμπεριλαμβάνουν τις γυναικοκτονίες για λόγους τιμής ή προίκας (*por motivos de honor o de dote*).

Τέλος, όλες οι παραπάνω νομοθεσίες χρησιμοποιούν τον όρο «*feminicidio*» που δημιουργήθηκε από την Μεξικανή ανθρωπολόγο Marcela Lagarde y De los Rios. Η επιλογή αυτή δικαιολογείται από τους ισχυρούς ιστορικούς δεσμούς της Ισπανίας με την Λατινική Αμερική.

Στη Γαλλία, τα τελευταία χρόνια το ζήτημα της νομοθετικής αναγνώρισης της γυναικοκτονίας έχει απασχολήσει την πολιτική επικαιρότητα. Καμπάνιες όπως το #LeFéminicideDansLaLoi του UN WOMEN, προσπάθησαν να πιέσουν προς αυτή την κατεύθυνση κατά την διάρκεια της διαβούλευσης του νέου νομοσχεδίου. Παρόλα αυτά, ο πλέον ψηφισθείς νόμος 2020-936/30-7-2020, με πρόσθετα μέτρα προστασίας⁷⁴ για τα θύματα ενδοοικογενειακής βίας δε συμπεριέλαβε, τελικά, τον όρο.

Στον γαλλικό Ποινικό Κώδικα (α. 221-4 al.4 CP) έως το 2018, η μόνη σχετική με το ζήτημα της γυναικοκτονίας επιβαρυντική περίσταση στην ανθρωποκτονία ήταν η τελούμενη εις βάρος συζύγου, ανιόντα ή κατιόντα. Αυτό το αρκετά περιοριστικό πλαίσιο μόλις το 2018 διευρύνθηκε με το α. 138-80 του ΠΚ, ώστε να συμπεριλαμβάνει και τους πρώην συντρόφους ή συζύγους, ανεξάρτητα από το αν συγκατοικούν, καθώς και τα άτομα που έχουν συνάψει «*pacte civil de solidarité*» (PACS), το αντίστοιχο με το ελληνικό, σύμφωνο συμβίωσης.

⁷⁴ Μεταξύ άλλων, αναγνώρισε την εξώθηση σε αυτοκτονία ως μορφή ενδοοικογενειακής βίας και ένα αμφιλεγόμενο μέτρο που περιλαμβάνει συσκευή γεω-εντοπισμού, προκειμένου να ειδοποιούνται οι αρχές για την παραβίαση των περιοριστικών μέτρων σε υποθέσεις ενδοοικογενειακής βίας.

Το 2017, και έπειτα από πιέσεις και σχετική πρόταση της Συμβουλευτικής Εθνικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁷⁵ προβλέφθηκε στο άρθρο 171 (α. 132-77 ΠΚ) του «νόμου σχετικά με την ισότητα και την ιθαγένεια» (2017-86/2017) το «φύλο», καθώς και «η ταυτότητα φύλου» και «ο σεξουαλικός προσανατολισμός» σε μία νέα επιβαρυντική περίπτωση που αφορά όλα τα αδικήματα του κώδικα, εκτός από αυτά που εξαιρούνται στο β' εδάφιο⁷⁶. Η υπόθεση της άγριας δολοφονίας της 17χρονης Sohane Benziane συνέβαλε σημαντικά σε αυτή την κατεύθυνση, καθώς οι φεμινιστικές οργανώσεις αλλά και ο ίδιος ο Εισαγγελέας της υπόθεσης αναγνώρισε τα σεξιστικά χαρακτηριστικά του εγκλήματος (Leray and Monsalve 2017).

Οι δηλώσεις του Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ⁷⁷ τον Σεπτέμβριο του 2019, σχετικά με την αναγκαιότητα να δοθεί νομική υπόσταση στον όρο γυναικοκτονία, έφερε το ζήτημα πιο εμφαντικά στην πολιτική επικαιρότητα. Συστάθηκε, επίσης, μία ειδική επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης «για την αναγνώριση του όρου “γυναικοκτονία”» (DÉLÉGATION AUX DROITS DES FEMMES ET À L'ÉGALITÉ DES CHANCES ENTRE LES HOMMES ET LES FEMMES).

Εντός της νομικής επιστήμης το ζήτημα προκάλεσε διαφωνίες, όπως και στις περισσότερες χώρες, άλλωστε. Είναι ενδεικτική του παραπάνω η αναστάτωση που προκλήθηκε και οι διαστάσεις που έλαβε η είδηση πως η Εισαγγελέας της επαρχίας Gers, Charlotte Beluet, χρησιμοποίησε τον όρο γυναικοκτονία («*d'un probable féminicide suivi d'un suicide*») μιλώντας για μία υπόθεση που απασχόλησε το δικαστικό ρεπορτάζ στην περιοχή⁷⁸.

Παρά τις πιέσεις από τις φεμινιστικές οργανώσεις και διεθνείς φορείς η άποψη επίσημων φορέων όπως της Συμβουλευτικής Εθνικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ήταν, πως η ένταξη του όρου στον Ποινικό Κώδικα «θα ισοδυναμούσε με κίνδυνο υπονόμησης της καθολικότητας του δικαίου (*universalisme du droit*) και θα οδηγούσε σε παραβίαση της Συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής της ισότητας, δεδομένου ότι θα αφορούσε μόνο τον γυναικείο πληθυσμό.⁷⁹». Και τα δύο

⁷⁵ «Avis sur les violences contre les femmes et les féminicides», παράγραφος 41, https://www.cncdh.fr/sites/default/files/16.05.26-_avis_sur_les_violences_contre_les_femmes_et_les_feminicides_2.pdf

⁷⁶ Σύμφωνα με τις αρχές του γαλλικού ποινικού δικαίου μόνο μία επιβαρυντική περίπτωση μπορεί να αναγνωριστεί στην επιμέτρηση της ποινής, επομένως η παραπάνω δε μπορεί να εφαρμοστεί σε συνδυασμό με αυτή του άρθρου 221-4 για την ενδοοικογενειακή ανθρωποκτονία.

⁷⁷ <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2019/09/24/discours-du-president-emmanuel-macron-a-la-tribune-de-lassemblee-generale-onu>.

⁷⁸ Βλ. https://www.lemonde.fr/societe/article/2019/08/23/feminicide-ce-mot-qui-embarrasse-la-magistrature_5501884_3224, <https://france3-regions.francetvinfo.fr/occitanie/gers/auch/portrait-charlotte-beluet-procureure-republique-du-gers-guerre-contre-feminicides-1742767.html>

⁷⁹ «Avis sur les violences contre les femmes et les féminicides», παράγραφος 39, https://www.cncdh.fr/sites/default/files/16.05.26-_avis_sur_les_violences_contre_les_femmes_et_les_feminicides_2.pdf

αποτελούν χαρακτηριστικά του νομικού πολιτισμού και παράδοσης της Γαλλίας που δύσκολα μπορούν να καμφθούν.

Από την πλευρά του, το «Συνδικάτο των Δικαστών» (Syndicat de la Magistrature) εξέδωσε τον Ιανουάριο του 2020 μια σημαντική ανάλυση⁸⁰, στην οποία επισημαίνει την πολιτική σημασία του όρου για την ανάδειξη του συστηματικού χαρακτήρα του φαινομένου και τις ρίζες του, που βρίσκονται στη δομική ανισότητα ανδρών και γυναικών. Τάσσεται, όμως, κατά της νομικής ένταξης του όρου, υποστηρίζοντας πως ενέχει το ρίσκο μη εφαρμογής και ανενεργείας της διάταξης, λόγω της δυσκολίας να αποδειχθεί ότι μια γυναίκα δολοφονήθηκε επειδή ήταν γυναίκα και όχι επειδή ήταν, για παράδειγμα, σύζυγος ή σύντροφος του δράστη. Υποστηρίζει, επίσης, πως θα συνέβαλε στην αναπαραγωγή στερεοτυπικών αντιλήψεων για τη γυναίκα ως θύμα. Παράλληλα, θεωρεί ότι ο όρος μπορεί να χρησιμοποιείται από τις δικαστικούς λειτουργούς στις αποφάσεις, όπως χρησιμοποιούνται αντίστοιχα και άλλες έννοιες που δεν προβλέπονται στον Ποινικό Κώδικα, όπως η παιδοκτονία. Τέλος, η πρόταση του Συνδικάτου είναι να αρθεί η απαγόρευση συνδυαστικής εφαρμογής της επιβαρυντικής περίπτωσης του άρθρου 132-77, που εντάσσει τον έμφυλο χαρακτήρα, στην ανθρωποκτονία από σύζυγο ή μέλος της οικογένειας (221-4 al.4), ώστε να αναγνωρίζεται και ο σεξιστικός χαρακτήρας του εγκλήματος της δολοφονίας μίας γυναίκας από τον νυν ή πρώην σύζυγο ή σύντροφο.

Το πόρισμα που κατατέθηκε από την Επιτροπή της Εθνοσυνέλευσης⁸¹, τον Φεβρουάριο του 2020, καταλήγει, επίσης, πως ο όρος πρέπει να καθιερωθεί στον πολιτικό και δημόσιο λόγο αλλά όχι να ενταχθεί στον Ποινικό Κώδικα. Τα επιχειρήματα που εκφράζει λαμβάνουν υπόψη τις τοποθετήσεις των παραπάνω φορέων, επισημαίνουν, δηλαδή, την παραβίαση καθολικότητας, της ισότητας ενώπιον του νόμου και της απαγόρευσης των διακρίσεων, την εφαρμοστική δυσκολία λόγω της ευρύτητας του όρου και τη θυματοποίηση των γυναικών.

Όλα τα παραπάνω αποτελούν, πράγματι, πτυχές που χρειάζεται να λάβουμε υπόψη μας στη νομική επεξεργασία του όρου, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν επιδέχονται κριτικής. Όσον αφορά την αρχή της ισότητας και μη διάκρισης, θεωρούμε πως η διάταξη δε θα οδηγούσε σε παραβίασή τους, καθώς δεν πρόκειται για μια διακριτική μεταχείριση της ζωής των γυναικών, εν συνόλω, έναντι αυτής των ανδρών. Δεν είναι όλες οι δολοφονίες γυναικών γυναικοκτονίες αλλά μόνο όσες διαπράττονται εξαιτίας των εμπεδωμένων σεξιστικών αντιλήψεων που θεωρούν πως η ζωή μιας γυναίκας ανήκει σε κάποιο σύζυγο, σύντροφο ή οποιοδήποτε άλλο άνδρα και υποβιβάζει τη

⁸⁰ Ολόκληρη η ανακοίνωση, εδώ: <http://www.syndicat-magistrature.org/Observations-du-Syndicat-de-la-magistrature-devant-l-Assemblee-nationale-sur-le.html>

⁸¹ Ολόκληρη η αναφορά της Επιτροπής ενώπιον της Εθνοσυνέλευσης, εδώ: http://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/ega/l15b2695_rapport-information#_ftnref2.

γυναικεία ζωή ως ανάξια να βιωθεί. Αφού τους ανήκει, υπό κάποιες προϋποθέσεις, έχουν το αντίστοιχο δικαίωμα να την αφαιρούν, όταν η γυναίκα δε συμμορφώνεται με τις επιταγές του κοινωνικά διαμορφωμένου ρόλου της. Είναι ενδεικτικό του παραπάνω ότι οι περισσότερες γυναικοκτονίες διαπράττονται κατά τη διάσταση ή τον χωρισμό.

Επιπλέον, θετικά μέτρα που αφορούσαν την προσπάθεια κατοχύρωσης της ισότητας των φύλων στη δημόσια, πολιτική ή επαγγελματική ζωή έχουν ληφθεί από όλα τα κράτη εδώ και δεκαετίες, επειδή ακριβώς αντιλαμβάνονταν την ανάγκη να αντιμετωπιστεί η διάκριση που υφίσταται οι γυναίκες. Δεν πρόκειται, επομένως, ούτε σε αυτή την περίπτωση για διάκριση εις βάρος των ανδρών, αλλά προσωρινά μέτρα. Αντίστοιχα, θεωρούμε πως ούτε το επιχείρημα της θυματοποίησης των γυναικών μπορεί να γίνει δεκτό, καθώς η πολιτεία έχει υποχρέωση να εγγυηθεί σε όλους τους πολίτες το δικαίωμα σε μια ζωή χωρίς βία και διακρίσεις λόγω του φύλου τους ή οποιουδήποτε άλλου χαρακτηριστικού τους.

Τελευταία στην ανάλυσή μας είναι η Ελλάδα. Η χώρα μας αντιμετωπίζει την ενδοοικογενειακή βία με τον Ν. 3500, ο οποίος με μεγάλη καθυστέρηση από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες ψηφίστηκε το φθινόπωρο του 2006, έπειτα από έντονες διεθνείς και εσωτερικές πιέσεις.

Ο νόμος διαπνέεται πλήρως από μία ουδέτερη ως προς το φύλο προσέγγιση, για την οποία -μεταξύ άλλων- ασκήθηκε κριτική από οργανώσεις όπως η Διεθνής Αμνηστία⁸². Αναγνωρίζεται η απαγόρευση αυτής της μορφής βίας (α.2), η οποία ορίζεται στο άρθρο 1 α' ως «η τέλεση αξιόποινης πράξης εις βάρος μέλους της οικογένειας». Ο ορισμός της οικογένειας συμπεριελάμβανε μόνο τους συζύγους, τους γονείς και τους συγγενείς πρώτου και δεύτερου βαθμού. Στις αξιόποινες πράξεις που εντάσσονται στο προστατευτικό πλαίσιο του νόμου συμπεριλαμβάνεται η σωματική βλάβη (α. 6), η παράνομη βία και η απειλή (α. 7), ο βιασμός και η κατάχρηση σε ασέλγεια (α. 8), η προσβολή της γενετήσιας αξιοπρέπειας (α. 9) καθώς και η ανθρωποκτονία με πρόθεση (299 ΠΚ) και η θανατηφόρος σωματική βλάβη (311 ΠΚ). Ο βιασμός εντός γάμου αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά στη χώρα μας με τον συγκεκριμένο νόμο, έπειτα από μακροχρόνιους αγώνες των φεμινιστικών κινημάτων. Για όλα τα παραπάνω αδικήματα προβλέφθηκε η αυτεπάγγελτη δίωξη. Επιπλέον, ο νόμος καθιέρωσε την ποινική διαμεσολάβηση για πλημμεληματικού χαρακτήρα πράξεις, και την υποχρέωση των εκπαιδευτικών να αναφέρουν τα περιστατικά ενδοοικογενειακής βίας για τα οποία λαμβάνουν γνώση.

Με την επικύρωση της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης (Ν. 4531/2018) ο ορισμός της οικογένειας (α. 1 παρ. 2) διευρύνθηκε, ώστε να περιλαμβάνει –εκτός από τους συζύγους και τους

⁸² Ενδεικτικά, βλ. <https://www.amnesty.gr/news/press/article/3362/kritiki-sto-shedio-nomoy-gia-tin-antimetopisi-tis-endooikogeneiakis-vias> και <https://www.amnesty.gr/news/press/article/3456/tropopoiimeno-alla-akomi-provlimatiko-PROTO-sta-hronika-nomoshedio-gia-tin>.

συγγενείς εξ αίματος ή εξ αγχιστείας- τους νυν και πρώην μόνιμους συντρόφους και τα νυν ή πρώην μέρη συμφώνου συμβίωσης. Επιπλέον, με τον νόμο 4531/2018 εντάχθηκαν στον Ποινικό Κώδικα της χώρας κάποιες από τις διατάξεις του κεφαλαίου VI της Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, συγκεκριμένα, ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων (α. 315 Β ΠΚ)⁸³, η επίμονη καταδίωξη (stalking) (333 παρ. 1 ΠΚ) και ο εξαναγκασμός σε γάμο –ως μορφή εμπορίας ανθρώπων- (α. 323^A παρ. 1 ΠΚ). Τέλος, κατήργησε την παράγραφο 3 του άρθρου 339, σύμφωνα με την οποία δεν ασκούταν ή έπαυε η ποινική δίωξη για την πράξη αποπλάνησης ανηλίκου σε περίπτωση που τελούταν γάμος ανάμεσα στον δράστη και το ανήλικο θύμα.

Ένα χρόνο αργότερα, το 2019, συστάθηκε με Προεδρικό Διάταγμα 37/2019, ειδικό τμήμα αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας στο Αρχηγείο της Ελληνικής Αστυνομίας και επί μέρους γραφεία στις Νομαρχιακές Διευθύνσεις της Ελληνικής Αστυνομία, τα οποία, όμως, φαίνεται να μην έχουν προβεί ακόμη σε ουσιαστικές δράσεις⁸⁴. Επίσης, έπειτα από σημαντικές πολύμηνες πιέσεις του φεμινιστικού κινήματος, ο νέος Ποινικός Κώδικας (Ν. 4619/2019) ενέταξε στον ορισμό του βιασμού την έννοια της (απουσίας) συναίνεσης (α. 336 παρ. 5 ΠΚ). Εκτός από τα παραπάνω η μοναδική άλλη αλλαγή στην ελληνική νομοθεσία προς την κατεύθυνση της Σύμβασης ήταν ο Ν. 4604/2019 με σκοπό την προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων και την αντιμετώπιση των διακρίσεων, κυρίως στους δημόσιους φορείς και υπηρεσίες.

Όσον αφορά το ζήτημα των γυναικοκτονιών, τα τελευταία χρόνια η έννοια εντάχθηκε στον ειδικεογραφικό λόγο, η επιστημονική εξέταση όμως της έννοιας είναι ακόμη ιδιαίτερα περιορισμένη. Στον Ν. 3500/2006 προβλέπεται η «ενδοοικογενειακή» διάσταση της ανθρωποκτονίας στο άρθρο 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 299 του Ποινικού μας Κώδικα. Η διάταξη, όπως είδαμε, είναι ουδέτερη ως προς το φύλο αλλά θα μπορούσε να αποτελέσει μια, έστω έμμεση, νομική αναγνώριση του φαινομένου, σε συνδυασμό με το άρθρο 82^A ΠΚ -σχετικά με τα ρατσιστικά εγκλήματα- το οποίο προβλέπει επαυξημένη ποινή όταν η επιλογή του θύματος γίνεται λόγω των χαρακτηριστικών του φύλου του⁸⁵.

Η θέσπιση και εφαρμογή του νόμου 3500 μετράει πλέον 14 έτη ζωής. Παρόλα αυτά δεν κατέστη δυνατό να εντοπίσουμε καμία νομολογιακή αναγνώριση της «ενδοοικογενειακής» ανθρωποκτονίας. Δεδομένου ότι οι σχετικές υποθέσεις κάθε έτος αγγίζουν διψήφιο αριθμό στη

⁸³ Διάταξη η οποία δε συμπεριλήφθηκε στον Νόμο 4619/2019 που αναθεώρησε τον Ποινικό Κώδικα.

⁸⁴ Περισσότερα, βλ. <https://tvxs.gr/news/ellada/aksiomatikos-tis-elas-se-tvxsg-idrysame-tmima-endooikogeneiakis-bias-alla-ypoleitoygei>.

⁸⁵ Συγκεκριμένα, το άρθρο 82^A ΠΚ προβλέπει πως «*Εάν έχει τελεστεί έγκλημα κατά παθόντος, η επιλογή του οποίου έγινε λόγω των χαρακτηριστικών φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκείας, αναπηρίας, γενετήσιου προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου, το πλαίσιο ποινής διαμορφώνεται ως εξής: α) Στην περίπτωση πλημμελήματος, που τιμωρείται με φυλάκιση έως ένα έτος, το ελάχιστο όριο της ποινής αυξάνεται κατά έξι μήνες. Στις λοιπές περιπτώσεις πλημμελημάτων, το ελάχιστο όριο αυτής αυξάνεται κατά ένα έτος. β) Στην περίπτωση κακουργήματος το ελάχιστο όριο ποινής αυξάνεται κατά δύο έτη.*».

χώρα μας, θεωρούμε πως σε αυτές τις περιπτώσεις δεν υπάρχει σωστός νομικός χαρακτηρισμός των εγκληματικών πράξεων, ώστε να αναδειχθεί το ιδιαίτερο στοιχείο του ενδοοικογενειακού πλαισίου. Φυσικά, αυτό δε θα οδηγούσε σε υψηλότερο πλαίσιο ποινής του δράστη, αφού κάτι τέτοιο δεν προβλέπεται στον νόμο 3500, αλλά η σχετική αναφορά από το δικαστήριο τόσο κατά την προφορική διαδικασία όσο και στο «σώμα» της απόφασης θα συνέβαλε στη μεγαλύτερη ορατότητα του φαινομένου. Το παραπάνω συνδέεται με την συνολική στάση του δικαστικού συστήματος απέναντι στην ενδοοικογενειακή και έμφυλη βία, που σε μεγάλο βαθμό πηγάζει από την έλλειψη κατάλληλης εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης πάνω στο ζήτημα.

Περιστατικά αμφισβήτησης των όσων καταθέτουν τα θύματα, παραινήσεων να τα «βρουν για χάρη των παιδιών», «να μη χαλάσουν το σπίτι τους για μια κακή στιγμή» είναι, δυστυχώς, συνηθισμένα στις δικαστικές αίθουσες της χώρας αλλά και στα αστυνομικά τμήματα, με συνέπεια την αποθάρρυνση των θυμάτων, το συνεχές της ατιμωρησίας των δράστών και την νομιμοποίηση των πρακτικών αυτών στα μάτια της κοινωνίας. Φυσικά, στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, η ενδοοικογενειακή βία δεν είναι μεμονωμένο περιστατικό και σε κάποιες περιπτώσεις θα καταλήξει στη δολοφονία της συζύγου/συντρόφου.

Το γεγονός πως ο 3500/2006 είναι ένας ειδικός νόμος που δεν έχει ενσωματωθεί στον Ποινικό Κώδικα συμβάλλει στον παραγκωνισμό του τόσο από τις ακαδημαϊκές όσο και από τις δικαστικές αίθουσες, όπως αντίστοιχα διαπιστώνει και η Toledo για τις χώρες της Λατινικής Αμερικής με σχετικές νομοθετικές επιλογές (Toledo, 2012). Είναι ενδεικτικό δε ότι ακόμα και στα μεταπτυχιακά προγράμματα ποινικού δικαίου στη χώρα μας ο Ν. 3500 στην καλύτερη περίπτωση διδάσκεται ως μάθημα επιλογής.

5.2. Συμπεράσματα κεφαλαίου.

Όπως συμπεραίνουμε από την επισκόπηση των σχετικών νομοθεσιών, στον Ευρωπαϊκό χώρο η νομική αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται σχεδόν αποκλειστικά με νόμους πρώτης γενιάς (first generation protection), δηλαδή χωρίς την αναγνώριση της διάστασης του φύλου. Μοναδικές εξαιρέσεις αποτελούν η Ισπανία και η Ιταλία, οι οποίες προσεγγίζουν τη βία κατά των γυναικών ως διακριτό κοινωνικό και νομικό φαινόμενο. Το χαρακτηριστικό των «ουδετερόφυλων» νόμων φαίνεται να επιμένει στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις παρά τις αντίθετες κατευθύνσεις της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης και των σύγχρονων διεθνών προτύπων.

Θεωρούμε πως το παραπάνω συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με την ισχυρή παράδοση της καθολικότητας του δικαίου και της αρχής της ισότητας όλων ενώπιον του νόμου, που έχει κληροδοτήσει σε όλα τα σύγχρονα φιλελεύθερα νομικά συστήματα η Γαλλική Επανάσταση. Το στοιχείο αυτό αποκρυσταλλώνεται πιο έντονα στην πλούσια συζήτηση για την ένταξη της γυναικοκτονίας στον Ποινικό Κώδικα της Γαλλίας, ωστόσο, το ίδιο επιχείρημα φαίνεται να εξηγεί την άρνηση των περισσότερων ηπειρωτικών δικαίων να εντάξουν τη διάσταση του φύλου στις νομοθεσίες τους. Είναι ενδεικτικές δηλώσεις όπως αυτές της Γαλλίδας συνταγματολόγου, Anne-Marie Le Pourhiet, πως η εισαγωγή της έννοιας της γυναικοκτονίας, κατά κάποιον τρόπο θα άνοιγε ο «ασκός του Αιόλου» και για άλλα ειδικά αδικήματα («(...) *On ne voit pas l'intérêt de créer un mot particulier, d'autant que la liste serait sans fin : il faudrait ensuite parler de « noircide », d'« homicide », d'« handicide » de « transcide ».*»)⁸⁶

Οι ευρωπαϊκές έννομες τάξεις μοιάζουν να αδυνατούν να ανταποκριθούν στην πολυπλοκότητα και τους μετασχηματισμούς της ανθρώπινης δράσης αλλά και να συνομιλήσουν, υπό ίσους όρους, με ευρήματα επιστημονικών κλάδων όπως η κοινωνιολογία ή η ανθρωπολογία, στην κατεύθυνση της εγγύησης των δικαιωμάτων και της πραγματικής ισότητας και προστασίας όλων των πολιτών.

Αυτός ο φόβος «αλλοίωσης» των παραδοσιακών χαρακτηριστικών του θετικού δικαίου και κατ'επέκταση ολόκληρης της κοινωνίας, από τις διεκδικήσεις κινημάτων όπως το φεμινιστικό, είναι ακόμη πιο έντονος το τελευταίο διάστημα στις δηλώσεις της Πολωνίας και της Τουρκίας πως θα αποχωρήσουν από τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, με το επιχείρημα πως έρχεται σε αντίθεση με την παραδοσιακά διαμορφωμένη έννοια της οικογένειας, στην απόρριψη κύρωσής της από τα Συνταγματικά Δικαστήρια της Βουλγαρίας (απόφαση 3/2018) και της Ουγγαρίας (Μάιος 2020), με την αιτιολογία ότι η έννοια του φύλου (gender) ως κοινωνικά κατασκευασμένου δεν είναι συμβατή με την εσωτερική έννομη τάξη, αλλά και στον πρόσφατο περαιτέρω περιορισμό του δικαιώματος της άμβλωσης στην Πολωνία.

Τα παραπάνω καθιστούν σαφές πως, παρά τον ενεργό ρόλο του υπερεθνικού δικαίου και των διεθνών συμβάσεων, η εσωτερική έννομη τάξη αποτελεί τον καθοριστικό παράγοντα στη νομοθετική κατοχύρωση όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ακόμα και το πιο εξελιγμένο νομοθετικό πλαίσιο προστασίας ενάντια στην έμφυλη βία βρίσκεται υπό τον κίνδυνο της πολιτικής οπισθοδρόμησης⁸⁷.

⁸⁶ https://www.laicite-republique.org/revue_de_presse-n-engage-pas-le-clr-le-terme-de-feminicide-contrevient-a-l.html.

⁸⁷ Ενδεικτικό αποτελεί το γεγονός πως πάγια θέση του ακροδεξιού κόμματος VOX στην Ισπανία είναι η κατάργηση του οργανικού νόμου για την αντιμετώπιση της έμφυλης βίας (1/2004).

Η συνταγματική κατοχύρωση της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω φύλου φαίνεται να αποτελεί αναγκαίο βήμα στις ευρωπαϊκές έννομες τάξεις για την νομοθετική κατοχύρωση της έμφυλης βίας και την νομική αναγνώριση της γυναικοκτονίας⁸⁸.

⁸⁸Όπως έχει γίνει γνωστό από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τον Νοέμβριο του 2020 κατατέθηκε πρόταση νόμου στη Βουλή των Αντιπροσώπων της Κύπρου, προκειμένου να ενταχθεί η γυναικοκτονία στον Ποινικό Νόμο της χώρας. Η ψήφιση της συγκεκριμένης διάταξης θα αποτελέσει σημαντική στιγμή, τόσο για την ίδια την Κυπριακή Δημοκρατία αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς θα αποτελέσει την πρώτη νομοθετική αναγνώριση της του όρου γυναικοκτονία.

6. Συμπερασματικές σημειώσεις

«I insist on being shocked. I am never going to become immune. I think that's a kind of failure, to see so much [human atrocity] that you die inside. I want to be surprised and shocked every time.»

Toni Morrison, Toni Morrison Uncensored

Η παρούσα εργασία προσπάθησε, αρχικά, να αναδείξει τις διαφορετικές εννοιολογικές και επιστημολογικές προσεγγίσεις του όρου γυναικοκτονία, την ευρύτητα των ερευνητικών και πολιτικών ερωτημάτων που έθεσε κατά την εξέλιξή της από τη δεκαετία του 1970 έως σήμερα, καθώς και τα νέα στοιχεία που ενσωμάτωσε στα διαφορετικά ιστορικά, κοινωνικοπολιτικά και πολιτισμικά συγκείμενα.

Το στοιχείο της ατιμωρησίας (*impunidad*) και της κρατικής ευθύνης που εντάχθηκαν στον όρο από τις φεμινίστριες θεωρητικούς της Λατινικής Αμερικής αποδεικνύει πως μια έννοια, είτε πρόκειται για έναν νομικό όρο είτε για άλλο προϊόν του λόγου, δε μπορεί να διατηρήσει το νόημά της απaráλλακτο έξω από την κοινωνική συνθήκη εντός της οποίας δημιουργήθηκε. Ο όρος «*feminicidio*» δεν αποτελεί απλώς μεταφορά του «*femicide*» στη Λατινική Αμερική, αλλά μία νέα έννοια, κοινωνικό προϊόν της κοσμοαντίληψης των φεμινιστριών της περιοχής.

Επιχειρήσαμε, επίσης, να εξετάσουμε πώς ο όρος γυναικοκτονία συγκροτήθηκε σε αίτημα απόδοσης δικαιοσύνης και αντιμετώπισης της κανονικοποιημένης και νομιμοποιημένης αδικίας εις βάρος των γυναικών. Το αίτημα αυτό σταδιακά μετουσιώθηκε σε συγκεκριμένες νομικές διεκδικήσεις με στόχο την αντιμετώπιση της βίας κατά των γυναικών και της γυναικοκτονίας, ως της χειρότερης μορφής που μπορεί αυτή να λάβει. Η ικανοποίηση του αιτήματος αυτού δοκιμάζει τα όρια του δικαίου, όπως το ξέρουμε μέχρι σήμερα, και ιδίως δικαικές αρχές, όπως η καθολική ισχύς και η ισότητα ενώπιον του νόμου.

Παρά τις αντιδράσεις που εκφράστηκαν από τον νομικό κόσμο, η ένταση και η έκταση του φαινομένου αλλά και η πίεση που ασκήθηκε, τόσο στο εσωτερικό των κρατών, από τα φεμινιστικά κινήματα, όσο και από τους μηχανισμούς του διεθνούς και περιφερειακού δικαίου, οδήγησαν στην νομική αναγνώριση του όρου και στην ένταξη της διάστασης του φύλου σε πολλές έννομες τάξεις της Λατινικής Αμερικής. Όπως διαπιστώσαμε, αυτή η αλλαγή του νομικού παραδείγματος

ακολουθεί τις βασικές κατευθύνσεις της Σύμβασης Belém do Pará αλλά δεν έγινε με τον ίδιο τρόπο ούτε στον ίδιο χρόνο σε όλες τις χώρες.

Οι αντιστάσεις σε μια αλλαγή προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται να είναι ακόμη ισχυρές στα ευρωπαϊκά κράτη, εντός των οποίων, όμως, η σχετική συζήτηση είναι αρκετά πιο πρόσφατη. Οι νομοθεσίες των ευρωπαϊκών κρατών, με μοναδικές εξαιρέσεις την Ισπανία και Ιταλία, εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν το ζήτημα της βίας κατά των γυναικών με ουδέτερη ως προς το φύλο προσέγγιση, εστιάζοντας αποκλειστικά στην ενδο-οικογενειακή έκφανση του φαινομένου, παρά τα πορίσματα των σχετικών ερευνών που αποδεικνύουν ότι οι γυναίκες και τα κορίτσια πλήττονται δυσανάλογα.

Ένα από τα δύο στοιχεία που διαπιστώσαμε ότι συνέβαλαν καθοριστικά στην τυποποίηση της γυναικοκτονίας στις χώρες της Λατινικής Αμερικής, το διεθνές δίκαιο ως παράγοντας πίεσης, απουσιάζει από την ευρωπαϊκή νομική πραγματικότητα. Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, παρότι αποτελεί ένα πολύ σύγχρονο και ολοκληρωμένο νομικό κείμενο, επέδειξε πολιτική ατολμία παραλείποντας να συμπεριλάβει την ανθρωποκτονία των γυναικών για λόγους που σχετίζονται με το φύλο τους στο προστατευτικό της πλαίσιο. Παράλληλα, η καθιέρωση του όρου στις αναφορές της GREVIO και άλλα επίσημα κείμενα της Σύμβασης, αναδεικνύει την αμφίσημη στάση του Συμβουλίου της Ευρώπης απέναντι στο ζήτημα.

Όπως προσπαθήσαμε να αναδείξουμε, όμως, η ποινική τυποποίηση του φαινομένου, παρότι είναι αναγκαία συνθήκη, δεν είναι και επαρκής για την εξάλειψη της βίας κατά των γυναικών, οι ρίζες της οποίας ανάγονται στις ιστορικά εμπεδωμένες διακρίσεις εις βάρος τους που διαπερνούν οριζόντια όλο το κοινωνικό σύνολο. Απαιτούνται ολοκληρωμένα πλαίσια δράσης που να προσεγγίζουν το ζήτημα ολιστικά, με μέτρα πρόληψης, κοινωνικής επανεκπαίδευσης, προστασίας και αποκατάστασης των θυμάτων.

Ακόμη, όμως, και οι ολοκληρωμένες νομοθεσίες κρατών της Λατινικής Αμερικής δεν έχουν επιφέρει τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, αποδεικνύοντας πως η νομοθετική πρόβλεψη αποτελεί ένα πρώτο βήμα σε μια μακρά διαδικασία κοινωνικού μετασχηματισμού. Οι αιτίες εντοπίζονται στην επιμονή των πατριαρχικών κοινωνικών πρακτικών που προκαλούν τη βία αλλά και στις αντιστάσεις των κρατικών φορέων και λειτουργών της δικαιοσύνης στην πραγματική εφαρμογή των μέτρων. Επιπλέον, τα μέτρα αυτά απαιτούν οικονομικούς πόρους που σε συνθήκες παγκόσμιας δημοσιονομικής λιτότητας είτε δεν υπάρχουν στη διάθεση των κρατών αυτών, είτε διανέμονται σε πιο «παραγωγικές» για την οικονομία επενδύσεις.

Η διαπίστωση αυτή, ωστόσο, δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να μας οδηγήσει σε μια συνολική απόρριψη της κοινωνικής σημασίας που ενέχουν οι νομοθετικές αλλαγές. Απεναντίας, θεωρούμε

αναγκαία την επίμονη αναζήτηση και διερεύνηση των καταλληλότερων δικαιικών απαντήσεων για την εγγύηση της de facto απόλαυσης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών και των κοριτσιών σε ολόκληρο τον πλανήτη.

7. Βιβλιογραφία

Abdel-Monem, Tarik. 2009. “Opuz v. Turkey: Europe’s Landmark Judgment on Violence against Women.” *Human Rights Brief* 17 (1): 29–33.

CAMPBELL, JACQUELYN, and CAROL W. RUNYAN. 1998. “Femicide: Guest Editors’ Introduction.” *Homicide Studies* 2 (4): 347–52. <https://doi.org/10.1177/1088767998002004001>.

Carcedo, Ana. 2010. *No olvidamos ni aceptamos: femicidio en Centroamérica, 2000-2006*. CEFEMINA.

Celorio, Rosa M. 2010. “González (‘Cotton Field’) v. Mexico (Inter-Am. Ct. H.R.), Introductory Note by Rosa M. Celorio.” *International Legal Materials* 49 (3): 637–761. <https://doi.org/10.5305/intelegamate.49.3.0637>.

Cook, Rebecca. 2010. “Lessons from the Cotton Field Case About Gender Justice.” *Proceedings of the Annual Meeting (American Society of International Law)* 104: 565–67.

Corradi, Consuelo, Chaime Marcuello-Servós, Santiago Boira, and Shalva Weil. 2016. “Theories of Femicide and Their Significance for Social Research.” *Current Sociology*, February.

Crenshaw, Kimberle. 1989. “Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.” *University of Chicago Legal Forum* 1989: 139.

Cusack, Simone, and Lisa Pusey. 2013. “CEDAW AND THE RIGHTS TO NON-DISCRIMINATION AND EQUALITY.” *Melbourne Journal of International Law* 14 (Issue 1): 39.

Díaz Castillo, Ingrid, Julio Rodríguez Vásquez, and Cristina Valega Chipoco. 2019. *Feminicidio. Interpretación de un delito de violencia basada en género*. Pontificia Universidad Católica del Perú. Pontificia Universidad Católica del Perú, Departamento Académico de Derecho. Centro de Investigación, Capacitación y Asesoría Jurídica.

Dworkin, Andrea. 1974. *Woman Hating*. Plume.

Ellis, Desmond, and Walter S. DeKeseredy. 2016. “Rethinking Estrangement, Interventions, and Intimate Femicide.” *Violence Against Women*, June.

Ellis, Desmond, and Walter DeKeseredy Ellis. 1987. *The Wrong Stuff: An Introduction to the Sociological Study of Deviance*. Collier Macmillan.

- Freeman, Marsha A., Christine Chinkin, and Beate Rudolf, eds. 2012. *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women: A Commentary*. Oxford Commentaries on International Law. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Fregoso, Rosa-Linda, and Cynthia Bejarano. 2010. *Terrorizing Women: Feminicide in the Americas*. Duke University Press.
- Glanert, Simone. 2014. "Law-in-Translation: An Assemblage in Motion." *The Translator* 20 (3): 255–72.
- Glanert, Simone, and Pierre Legrand. 2013. "Foreign Law in Translation: If Truth Be Told...." In *Law and Language*, edited by Michael Freeman and Fiona Smith, 513–32. Oxford University Press..
- Guerrero, Luz Patricia Mejía. 2012. "La Comisión Interamericana de Mujeres y la Convención de Belém do Pará: impacto en el Sistema Interamericano de Derechos Humanos." *Revista IIDH*, no. 56: 189–213.
- Hellum, Anne, and Henriette Sinding Aasen. 2013. *Women's Human Rights: CEDAW in International, Regional and National Law*. Cambridge University Press.
- Henn, Elisabeth Veronika. 2019. *International Human Rights Law and Structural Discrimination: The Example of Violence against Women*. Beiträge Zum Ausländischen Öffentlichen Recht Und Völkerrecht. Berlin Heidelberg: Springer-Verlag.
- Howe, Adrian, and Daniela Alaattinoğlu. 2018. *Contesting Femicide: Feminism and the Power of Law Revisited*. Routledge.
- Hunt, A S, and C C Edgar, trans. 1970. *Select Papyri. Volume 1: Non Literary Papyri, Private Affairs. English Translation*.
- Kelly, Liz. 1988. *Surviving Sexual Violence*. University of Minnesota Press.
- Lagarde y De los Ríos, Marcela. 2008. "Antropología, feminismo y política: violencia feminicida y derechos humanos de las mujeres." In *Retos teóricos y nuevas prácticas*. ANKULEGI Antropologia Elkartea.
- . 2010. "Preface: Feminist Keys for Understanding Feminicide: Theoretical, Political, and Legal Construction." In *Terrorizing Women: Feminicide in the Americas*., Duke University Press.

- Laporta Hernández, Elena. 2012. “El feminicidio/femicidio : reflexiones desde el feminismo jurídico,” September. <https://e-archivo.uc3m.es/handle/10016/18787>.
- Legrand, P. 2016. “Word/World (of Primordial Issues for Comparative Legal Studies).” In . <https://doi.org/10.4324/9781315247380-23>.
- Leray, Elisa, and Elda Monsalve. 2017. “Un crime de féminicide en France ? A propos de l’article 171 de la loi relative à l’égalité et à la citoyenneté. Droits des femmes (Code pénal).” *La Revue des droits de l’homme. Revue du Centre de recherches et d’études sur les droits fondamentaux*, February. <https://doi.org/10.4000/revdh.2967>.
- Manuel, Teresa San Segundo, Miguel Ángel Arconada Melero, Pedro Fernández Santiago, Paloma García Picazo, Celia Garrido Benito, Elizabeth González Laurés, Carlos Igual Garrido, et al. 2016. *A vueltas con la violencia: Una aproximación multidisciplinar a la violencia de género*. Madrid.
- McQuigg, Ronagh. 2017. *The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights*.
- Monárrez, Julia. 2019. “Feminicidio Sexual Sistémico: Impunidad Histórica Constante En Ciudad Juárez, Víctimas y Perpetradores.” *Estado & Comunes, Revista de Políticas y Problemas Públicos* 1 (January): 85–110. https://doi.org/10.37228/estado_comunes.v1.n8.2019.99.
- Pizarro Nevado, Rafael. 2017. “Entidades y «entes» de Ámbito Territorial Inferior al Municipio Tras La Reforma Local de 2013.” *Revista de Estudios de La Administración Local y Autonómica*, November. <https://doi.org/10.24965/reala.v0i8.10437>.
- Polaino-Orts, Miguel, and Juan Diego Ugaz Heudebert. 2012. *Feminicidio y discriminación positiva en derecho penal*. Lima: ARA.
- Quane, Helen. 2013. “Legal Pluralism and International Human Rights Law: Inherently Incompatible, Mutually Reinforcing or Something in Between?” *Oxford Journal of Legal Studies* 33 (4): 675–702.
- Radford, Jill, and Diana E. H. Russell. 1992. *Femicide: The Politics of Woman Killing*. Twayne.
- Reimann (jurist), Mathias, and Reinhard Zimmermann. 2008. *The Oxford Handbook of Comparative Law*. Oxford University Press.
- Rodríguez, Carlos Farfán. 2020. *Feminicidio: El fracaso del tipo penal del género*. Grupo Editorial Gato Viejo.

Russell, Diana E. H., ed. 1984. *Crimes Against Women: Proceedings of the International Tribunal*. East Palo Alto, CA.

———. 2013. *The Vital Relevance of Femicide to Domestic Violence*.

<https://www.youtube.com/watch?v=nOoTBoIS234>.

Russell, Diana E. H., and Roberta A. Harmes. 2001. *Femicide in Global Perspective*. Teachers College Press.

Ruz, Tania Sordo, and Elena Laporta Hernández. 8. “El feminicidio en España: Entre el rechazo conceptual y las resistencias político-jurídicas.” *Iberoamérica Social: Revista-red de estudios sociales*, no. XIV: 28–49.

Sagot, Montserrat, and Ana Carcedo. 2002. *Femicidio En Costa Rica 1990-1999*.

<https://doi.org/10.13140/2.1.4329.2962>.

Schabas, William A. 2011. *An Introduction to the International Criminal Court*. Cambridge, UK ; New York.

Segato, Rita Laura. 2006. *Qué es un feminicidio: notas para un debate emergente*. Departamento de Antropología, Universidade de Brasília.

———. 2010. “Territory, Sovereignty, and Crimes of the Second State: The Writing on the Body of Murdered Women.” In *Terrorizing Women: Femicide in the Americas*, Duke University Press.

———. 2012. “Femigenocidio y Femicidio: Una Propuesta de Tipificación.” *Herramienta (Buenos Aires)*, no. 49. <https://biblat.unam.mx/es/revista/herramienta-buenos-aires/articulo/femigenocidio-y-feminicidio-una-propuesta-de-tipificacion>.

Smart, Carol. 1989. *Feminism and the Power of Law*. Routledge.

Toledo, Patsili. 2017. “Criminalisation of Femicide/Feminicide in Latin American Countries.” *Rivista Di Criminologia, Vittimologia e Sicurezza* XI (July). <https://doi.org/10.14664/rcvs/724>.

Vásquez, Patsilí Toledo. 2012. *La Tipificación del femicidio/feminicidio en países latinoamericanos: antecedentes y primeras sentencias (1999-2012)*.

Watson, Alan. 1993. *Legal Transplants: An Approach to Comparative Law*. University of Georgia Press.

Δηληγιάννη-Δημητράκου, Χριστίνα. 2012. “ΟΙ ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ: ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.” *Επιθεώρησης Εργατικού Δικαίου - ΕΕργΔ* τ. 71ος: σ.961 επ.

Κραβαρίτου-Μανιτάκη, Γιώτα. 1996. *Φύλο Και Δίκαιο*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ.

Κώνστα, Α. -Μ. 2020. *Φύλο Και Συγκριτικό Δίκαιο*. Εκδόσεις Σάκκουλα.

<https://www.sakkoulas.gr/el/editions/a-m-konsta-fylo-kai-sygkritiko-dikaio-2020/>.

Κωσταβάρα - Παπαρήγα, Καίτη. 2007. *ΒΙΑΣΜΟΣ. ΤΟ ΕΓΚΛΗΜΑ, Η ΔΙΚΗ, Ο ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ*. Μεταίχμιο. Αθήνα.

Μουσταΐρα, Ελίνα. 2011. “ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ - ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ.” In *Αφιέρωμα Μνήμης Στη Γιώτα Κραβαρίτου.*, Εκδόσεις Σάκκουλα. Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

———. 2012. *Συγκριτικό Δίκαιο*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη..

Παπαχαραλάμπους, Χ. 2018. “Φεμινιστική Θεωρία Του Δικαίου & Ποινικό Δίκαιο.” *ΠΟΙΝΙΚΗ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ*. <http://www.nbonline.gr/journals/6/volumes/915/issues/1570/lemmas/4904179>.

Ρεθυμνιωτάκη, Ελένη, Μαρίνα Μαροπούλου, Χριστίνα Τσακιστράκη, 2016. *Φεμινισμός και Δίκαιο*. <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/6177>.